

BIBLIOTEKA NA RUBU ŠUME

(Nastavak iz prošlog sveska)

Sanjin Sorel

UMIJEĆE SLUŠANJA

Prije negoli krene u Rijeku na posao, Gašpar obavezno pušta tugaljivu *Dark companion*. Spava do zadnjeg trenutka, Gizela. Dok pili distorzirana gitara, jutarnja energija raste. – Dick Cavett je rekao kako je rijetka osoba koja želi čuti ono što ne želi čuti – više iz kupaonice, češljajući čupu. – Stvarno? Vjerojatno nije mislio na mene – odgovara Gašpar, praveći se lud. Dok prvi put zajedno kreću na posao, Gizela stavlja srebrne naušnice. Od mnoštva su malih prstenova. Čini se da pjevuši *Pjesma mi snagu daje* Miše Kovača. Čini se kako sreća nije uvijek stvar sreće. On stižava, zatim i gasi *Tuxedomoon*, jer osjeća nagon da dođe do nje, ugodi joj, dok se gleda u zrcalu grli je straga i kaže – Volim te. – Gizela se nasmiješi, okrene se, kao da ga je pogledala do kuda seže razumijevanje, poljubi ga, stavi malo parfema, *Max Mara*.

Noćna mrkla tama pojačavala je hladan osjećaj vjetra. Polako se razdanjivao Gorski kotar. Svjetla, u pomućenoj daljini, ispirala je kiša. Lošim smo vremenom uvijek iznenađeni koliko i puran glisti. Mala čekaonica na željezničkom kolodvoru Lokve. Sneni, nezaposleni skretničari, bez pruge koju bi bilo gdje mogli skrenuti. Štakor šmugne ispod vagona na sporednom kolosijeku. Klasično užurbano jutro. Svi još spavaju, ni oblacima se ne žuri mrdnuti. Kiša će možda prestati. Gizela i Gašpar, Bonnie and Clyde. Prema Rijeci, na izlazu iz stanice upali se zeleno svjetlo. Sa suprotne strane vlak se uz cviljenje zaustavlja. Šuma je uznemirena.

Dizelski vlak koji ni uz najbolju volju nije išao brže od 40 km/h. Desetak putničkih vagona s dvije lokomotive, svaka sa svake strane kompozicije. Prepuno ustajalog zraka, mirisa masti za podmazivanje, urina i znoja. Kupe sa šest u zeleno tapeciranih, već izlizanih sjedala. Pod neopran. Prozor prljav, zaglavljen. Šiber vrata što se uz strašnu škripu otvaraju.

Slike na zidovima: pejzaži, idila, arkadija. Baš kao i život Gizelina djeda, pomisli Gašpar, ulazeći u rupu. *U rupi od ljepljive smole* – sjeti se pjesme. Sjedne, namjesti se obazrivo. Osjećaj da na njega prelazi prljavština kupea odmah otrese sa sebe. Vidio je poglede putnika na sebi što su mjesta već poodavno rezervirali. Smiješi se Gizeli, mirisa punoj.

U hodniku smrdi na neumivenost. U kupeu na kisele čarape. Bio je od onih ljudi punih proturječja. Kiša je ispirala trulu fasadu zgrade kolodvora. Nепреpoznatljive već boje, ona je samo stajala, više iz navike no funkcije. Lokve su postajale barice, a s okolnih puteva voda se slijevala prema cesti koja je okruživala stanicu. Kompozicija je čekala mimoilaženje. Voda sve rastače kao da je tu tisućama godina. Čak i obližnja šuma što je vijugala prateći prugu snuždeno je čekala da ju trulež što je rasla iz mokre zemlje ne proždre.

Ujutro je Gizela u maštarenju. – Muškarac mora imati bradu. Gašpar nevoljko obradavi. Zbog mene da, muževniji je. Gašpar, to nemoralno stvorenje stvoreno za sva vremena i za sve nevolje, uvijek se nekako izvuče. Kada se obrije, lakonski kaže *upoznala si me golobradog i zaljubila si se u mene takvog*. Nekada ga baš ne mogu vidjeti. Njegov vječiti osmijeh, uvijek ironičan, zaljulja moju emociju. Gašpar, to dijete koje misli da se može igrati kada i s kim hoće. Dok spava, noću, ostaje bez zraka, ugušit će se. Što tada sanja? Onu blagu rujansku večer dok je ljeto na odlasku zriło jabuku? Na mjestu Bilogore – Bitoraj, umjesto rubova Panonskoga mora, obronci Primorja. Nisam mu dugo rekla da ga volim. I neću, povrijedio me je s Andreom. Ni sama si ne znam reći što. Tek tako. Gledam u sebe. Možda vidim samo čađavac, crnosmeđi prozirni kamen. Možda samo trebam u svojoj duši uključiti brisalnik, napravu na vozilu koja ravnomjernim kretanjem briše staklo. Gašpare, trust me love me fuck me.

I Gašpar je ujutro tiši, u sebe povučeniji. – Ona dolazi iz krajolika u kojemu nema razlike između neba i zemlje. Oni su negdje u daljini spojeni. – Veliki horizont koji je nestajao negdje u Mađarskoj prema Barcsu, pun rahlotrulo mirisa svježih preorane zemlje, jutarnje magle nad pejzažom koje gavranovi presijecaju hrapavim grakanjem, vlažna hladnoća što se uvlači pod konjski kožuh, ustajalost zraka i tišina što tjera riječi iz molitvenika, crkveno zvono u daljini, povremeni lavež divljih seoskih džukela, blato, sveprisutno uvijeknazočno blato, zatim kukurikanje pijetla koji kao da podsjeća na blizinu izopćenih koji se zbog vlastite slabosti u grijehu valjaju po zemlji iz koje isparava metan sve dok ih lokalni bogobojažni župnik ne primi nazad u stado Gospodnje, prva mukanja krava u stajama, rosa na travama, dim iz dimnjaka kojim se kuće kuže od tijekom noći u kući ugniježđenih štetočina – miševa i žohara, ili drugim riječima, riječima Peićevima »predjel je finta, Slavonija je finta«.

U Rijeci ih dočeka beskišna južina. Ovdje je djed Dragutin Karlo otpravljao vlakove. Platane će se jednom srušiti na nekoga. Zbijen i neprohodan grad. Polusvijet na kolodvorima, od željezničkog do Mlake. Miris vrućeg asfalta i kiše. Nikome se u ovome gradu nikada i nigdje ne žuri. Rijeka je Amerika, mjesto bez prošlosti. Lučki smrad nemoguće je izbjeći. Ipak ne bi mogao otići izvan te primorske krletke. – Jebemu pas mater pa sa šefikom idem na posao – Gašpar Erlih koji, vrijedno je istaknuti, u ovome čumezu ima renome, taj isti Židov bez vjere koji voli besciljna jutra i koncerte u rupčagi

od Palacha, jede krafnu od čokolade. On koji uvijek hoda mokrih čarapa u cipelama i opsesivnokompulzivno vrti ključeve oko prsta, sada poznate ulice gleda prvi put. Duša mu je izgubila okus gorčila, rušljiva se iznova uskrisila, prestala je biti rudoliska, a da bi postala čakava. Reklo bi se na hrvatskom.

Sinoćnja strast, jutarnja poletnost. Prema svom životu odnosi se kao prema čašama u staklarnici, stoga je mimoza. Neka relikvija koju voli, ali ne štuje. Od kada je Gizele, prioriteti su se promijenili. Ne razmišlja o razmišljanju, niti osjeća osjećaje. – Wer hat euch gesagt, dass es morgen regnet will? Tko vam je rekao da će sutra kišiti? – To je rekla dok je jela poriluk. U *launge* baru u Ulici Dolac. Iz nje su *Esuli* postali to što jesu, glavom bez obzira preselili se u Trst. Valja poštivati slobodnu volju, osobito ako je od životne važnosti. Tada su prvi put pričali izvan posla. O vremenu, gradovima, poslovima i danima. Po prvi se put nasmijala. Ne zna se da li zbog ukusna poriluka ili neponovljiva Gašparova šarma. Tko će ga znati. Tijelo joj je podrhtavalo, u jednom trenutku smijeh prelazi u kašalj.

Svatko vidi drukčije istu stvar, pa je tako Gizela vrata od biblioteke, glomazna koja joj je otvarao Gašpar, vidjela kao vrijeme u kojemu se mora prilagoditi ulozi ravnateljice dok su njemu ona bila užasno teška za držanje.

Široke stepenice, odjekuje njihovo disanje. Negdje iz gornjih prostorija jeka vrata što se treskom zatvaraju. Udaljeni glasovi s nebesa. Miris ustajalog zraka. Spremni su za posao, koliko se za takvošto može biti spreman. Ima četrdeset godina i u tu čast spreman je *vidjeti vječnost* poput Friedricha Christoha, ima trideset godina i spremna je za novi život i tu se slaže s Danteom. U njihovom protestu protiv radnih navika nema protestantizma, ali ima uvjerenja da je *ambicioznost jadan izgovor za one koji nemaju dovoljno smisla za lijenost*.

Sjedim široko zavaljen. Sretan sam na neki lijeni način. I dalje mi na živce ide pretjerano dobar ukus. Napet govor. Biblioteka puna knjiga me deprimira, ali ne dam se. Najradije bih sve poslao u rodno mjesto, razvalio mu odvratnu njušku ili mu zalupio vrata pred nosom. I dalje mislim da je gospođa Majka stara baba koja se petlja u svačije živote kada svog nema. Od Ane Koren mi se povraća, ne mogu je vidjeti, skrećem pogled jer imam od prenemaganja, njenog, žgaravicu. Pristojan sam, uvijek. Ne brine me propast svijeta, niti sam sumoran zbog toga što non-stop se nešto kupuje. Dobar se glas daleko čuje, zujanje muha još i dalje. U Lonjskom polju vidio sam turopoljsku svinju. Muhe oko nje, tjerala ih repom. U tu svrhu koristim vlažnu krpu za pod. Na zidovima nekoliko zgnječanih životinja: moljaca, muha, komaraca. Na podu žohari. Ne smetaju mi, uopće. U životu ima i većih sranja od prljava zida. Pokušavam razgovarati sa sobom, uvijek su to zanimljivi razgovori, osobito kad šutimo. Nemam si što reći. Rekao bih si *nije ni tako loše*. Sve mi je nije ni tako loše. Sve nekakve negacije, veznici, prilozni i pridjevi.

Radni stol pun papira, olovaka, tipkovnica pod knjigama, treba doći do nje. Foliram, neka djeluje kao da nešto radim. *Image* je sve, brendirao sam radni nerad, zaposleni nerad, aktivno dangubljenje, interesantnu dosadu. Stol prepun psorijatičnog prhuta, koji povremeno bacam na pod. Ne stidim se bolesti, dođe mi kao nagrada, Najčešća fraza: *baš me briga*. Zbog čega da se brinem? – što redovito kasnim na posao, što ne marim za pravila dobrog ophođenja, što po cijele dane trpam nezdravu hranu u sebe, što ne vjerujem da

je čovjek sletio na Mjesec ili zbog toga što mi salatu jedu srne? Sva sreća što svaki grad posjeduje svoje noćne lualice. Hodajući pustim ulicama, skupljaju loše snove spavača.

O tome bi se dalo razmišljati. Onako kako to rade staloženi ljudi, recimo Immanuel Kant. Apsolutno se slažem s njime, štoviše, mogu reći da moć suđenja treba rasvijetliti u kritičkome svjetlu. Upravo zato noću svi smrkuto izgledaju. Meni često pada mrak na oči. Svjetlo je temeljni pojam o kojemu moram suditi dok trnem svijeću. – Hvala, meštre, hvala – izleti mi naglas. Nešto kao dijalektika. Upravo čitam uputstvo za rukovanje aparatom za depilaciju koji je netom prije dolaska kupila. Neka se nađe, nikada se ne može znati kada će zatrebati. Ali, zapravo, nije to važno. Već činjenica da sam nemalo iznenađen postojanjem činjenica. Tko uopće izmišlja sve te stvari? Držim se one stare Goetheove – Uživajte kad možete, trpite kad morate. Ili zašto su stari Grci loši ljubavnici? Pa, jer su stari. Ako ste usamljeni kad ste sami, u lošem ste društvu. Zadnje je rekao Sartre. Pa zar je čudno onda što ima neke rudimentarne simptome ljudskoga života? Osjećaj žeđi čim popije vodu, nervozan trbuh čim se najede, žudnju čim se naužije. Ne trči, a osjeća bol u mišićima, nema glavu, ali ima glavobolju, nema srca no ima palpitaciju. Na starogrčkom bi se to reklo, *Stephen – fight or flight!* Freud je volio svoju sestru.

Dok ja tu pokušavam pronaći nešto čime bih si pažnju zaokupio, hvala Bogu, biblioteku sam temeljito očistio, nema više u njoj one napadne ružnoće pisma i jezika koji se govori punim ustima pa je sav izobličen od boli, dotle šefika, Gizela sigurno nešto ozbiljno radi, dogovara, pregovara, analizira, komparira, informira. Mislim da se Isus malo zajebao što si nije odredio rok trajanja. On je k'o i netom spomenuti Grci.

Nije loše za nekog tko voli ključne uloge na sporednim mjestima. Dok je u dobra stara vremena bio mlad, mogao je olako shvaćati ljudske postupke. Sada, kada nazdravlja sa S. Matias Pueblo Blanco za dobra stara vremena, misli da je i onda dobro mislio u vezi s olakim shvaćanjem ljudi. Es liegt mir schwei im Magen. Meksička žestica. Ništa nije čudno da su sjene duže od nas, to najbolje zna Bartol, čije kuće nisu bacale sjenu na zapadnu stranu. Treba reći da je od dosade Gašparu prestalo biti dosadno te je stoga nastavljao po starom. Ha, možda je glup, ali budala nije.

Negdje sam čuo da da je Marilyn Monroe u trenutku smrti na lijevoj nozi imala šest prstiju. Kako živjeti s tolikim osloncem o zemlju? Nikada nisam razmišljao o zlobi, možda je vrijeme. Što vrijeme sporo prolazi kada se razmišlja! Trebao bih se uhvatiti nekog posla. Dobro, idem nahraniti moje golubove, tu je negdje... Thémans! Thémans!

Gašparov golub običan je gradski, s crnom mrljom na čelu. Inače, golublji svijet vrlo je zatvoren, da ne kažem čudan. Pun frikova. Recimo, jedan od dvaju golubova braće Janssen bila je *Gouden Duifje B81-734*. To mijenja činjenice poznate o svijetu. Zamislite, ona, Ona, Golubica, Ona je čisti inženjering. Nije mala stvar kada je potomak sina čuvenog *Gelogera v. 74*, parenog s *Goed Duifje v. 72*, kćerkom također poznatog *Jongea Merckxa*, koji je bio sparen s majkom od *019*. Ma više ne znam koji golub kojeg goluba, a koju golubicu! A onda 80-ih godina kupio je goluba NL78-748 koji je u golubinjaku Hermana Amelna iz Nieuw Dordrechta izazivao pažnju. On je poticao iz linije *Kanon* od Wouta Smeuldersa. Tog »48« pario je Gerard s *Gouden Duifje* braće Jansena i dobio je par koji je davao zlatna

jaja. – Thémans! Thémans! Nemaš ti nikakve šanse s tim urbanim rodoslovljem – kaže Gašpar golubu.

– Idem se prošetati hodnikom – pomisli, ali ne izreče. Svakako mu cilj nije bio naletjeti na Nikolu, ali kako je u stvarnosti realnost drukčija, nije mogao izbjeći – Vidim da ste vrijedni, gospodine Erlihu. – Pomislim – Gospode, daj mi strpljenja, ali brzo! Nepismena budala! Vokativ čovječe, vokativ! – Odgovorim – Mislim, dakle ovdje sam na pogrešnom mjestu! – Da, da, znam kako Vam je. Vidite, ovdje sam već 28 godina i toliko se toga promijenilo! Sada opet iznose, vidjeli ste, jel da, one police koje smo prebacili s trećeg na drugi kat. To malo zbunjuje, vežemo se uz mjesta, uz predmete. – Život nije svakome dar, pomislim, ali glasno izustim – Stvarno treba imati čeličnu volju da bi se pohvatale tolike promjene... – Vidite – prekine me – pametan ste čovjek, ali ova nova ravnateljica uopće se nije konzultirala sa mnom oko police, to je svakako trebala učiniti! – Naravno – odgovorim, a mislim, on je pola sata prije smrti još bio živ, mogao je biti priseban da se nije rodio. – Dogovor, Erlihu, dogovor kuću gradi! Jel tako? – Naravno – što reći. Pa kažem – Danas ne radim ništa, jer jučer nisam radio ništa, pa nisam još završio. – Niccolò se malo zbuni, ali ipak ne toliko da ne bi produžio – To nije dobro, ne, ne, previše samovolje ovdje vlada... – Prekinem ga – Znete, Nikola, budimo sretni da radimo i možemo prigovarati. Imamo, zamislite, pravo na mišljenje, čak i vi... – Kako to misliš čak i ja!? Najednom prelazi na ti. – Pa, mora se paziti dok se svugdje gura nos jer se prije ili kasnije naleti na sranje. – Otišao sam, bez pozdrava, ostavljajući maloga Niccolòda bez riječi, do moje šefike. – Oprostite, ravnateljice, ako dogovor kuću gradi, moram primijetiti kako se niste s nama, Vašim nižerangiranim zaposlenicima, konzultirali oko prijenosa polica s trećeg na drugi kat... a jel se možemo na brzinu? – Onako, nakon, samo mi je rekla – Idi, spaljuj nešto! Uopće nisam mrzovoljan, mizantrop, pesimist, cinik, uopće! Štoviše, ako sam u topljohladnim odnosima s pojedinim članovima obitelji, to je zato jer je ekonomska kriza. Kao što je nekada bila u Abisini, tako je sada kod nas. To primjećujem dok gledam djevojke na Korzu. Nekada su bile toplije obučene. Svima ispada trbuh. Možda bih i želio kod Gorana izazvati neko muško razumijevanje, ali me uvijek sprečava u tome moja zaboravnost. Onda kada mi uzvrat, kaže – Pokvario ti se telefon – a što ću mu nego vratiti istom mjerom na tu ironičnu primjedbenu nego – Barem imam nešto što se može pokvariti, za razliku od tebe. – Mislim da i mala Perunčica sa svojim Talijanom, koji će valjda zaprepastiti svijet svojom oštroumnosću, sposobnošću, idejnošću, samo nemam pojma u čemu to, ali hoće, to je sigurno, ona će dosegnuti zvjezdane visine. Samo da ne postanu crne rupe i Higginsov bozon. Visine, naravno. Evo i sada dok razmišljam, nije mi ugodno što se otac naljutio na mene. Malo smo si psovali, možda smo i susjede obavijestili o intenzivnoj razmjeni mišljenja, malo glasnijoj, pa i kada sam zalupio kuhinjskim vratima, bilo je još dobro, ali nisam mogao preći preko toga da mi otac kaže kako dramtiziram, te sam, naravno, podsjetio ga da je i on dramtizirao onomad kada je Margariti rekao da je više ne želi vidjeti jer se udala za vlast, policajca koji ju je, ispostavilo se kasnije, jednom i ošamarilo. Zapravo, što radim u ovoj sobi? Opet bih Gizeli.

Sunce je. Guši ga prašina i klaustrofobična grobnica u kojoj radi. *Molo longo* se zabija u more. Thalata, thalata! Korzo je za vrijeme radnog vremena prepuno ljudi. – Halo,

Gizela, čekam te kod Malog salona. Ok, napraviti ću krug. – *Mentalne projekcije naše su erekcije*, s balkona Radio Rijeke deru i rokaju *One piece puzzle*. Neki piskutav zvuk probija se s Gomile, alarm. Pjevaj, pjevuši, šapći, pričaj, recitiraj *kerosene, i can be kill, sleep i fists of love*, Big Black ili Butthole Surfers *Mikey got with Sharon, Sharon got Sheriee*. Kružna ulica u kojoj umirovljenici trče za svojom penzijom. Ispod glasa: dosta je bilo šale. Svugdje su u Rijeci zapišane sporedne ulice. Izvana jadac, iznutra gladac. Kao da jenjava bura na rubovima lučkih dokova. Dok se lijeno vuče po suncu, očima maše Gizeli. Nježna tomaška bjelina lica. *Super Vesh Machina pere zhuto pere bijelo*. Ljube se. Gleda ju netremice, s tremom, s tramontanom u grudima. Zamišlja da govori: *često sam bila sama, ali nikad nisam živjela sama*. Ribari vjeruju da duše klize konopima dok ih nitko ne gleda. U Posljednjoj ulici, među pijancima, kurvama, štakorima i zločincima. Među smećem i smradom dokova, gdje su pripadali s onim tajnama skrivenim u sebi. S balkona cijedila se voda s opranih traperica, ptica u krletki, vaza s cvijećem, zahrđale ograde, pljesnjiv zadah iz portuna, masni zidovi i mračni prolazi skriveni od pogleda. Volio je njen miris ruža skriven u kosi iznad vrata. U glavi Caveova *from her to eternity, tupalo, dulladay, train long-suffering*. Sa svih strana dopirala je jezovita *armenia i yu-gung* i sve se urušavalo u *kollaps*, uzdižući se na valovima poistovjećivanja s ritmovima i melodijama, parajući si labuđu prošlost zajedno sa Swansima *money is flesh*, i Sonic Youth *death valley '69, satan is boring. I tako su mi prošle godine*, rekao je Gašpar. U gradu rijetko što nagoviješta mijenu. Smijenilo se vrijeme. *From her to eternity, from her to eternity*. Lijepo joj je hodati s njim u drugom gradu. Krade li trenutke? Lijeno ga je pogledavala zdesna.

Lijepo se vučemo. Lijeno se gledamo. *Naša lica još su uvijek lijepa*. Zatvori oči. Zamišljaj me kako te ljubim. Njegove plave oči. Sada nešto melje, ništa ga ne čujem. To nije samo glas. Što je bučna ova Rijeka. Ovaj je grad priča. Moja. Uvijek je onako kako želiš. Pa i kada nije.

– Tu sam jedno vrijeme živjela, kada sam se doselila – reče Gizela, u kući Celligoi.
 – Gašpar dometne – To je na Pomeriu. Kako je bilo? – Buka prometa u uskim riječkim uličicama je nesnosna. – Ponekad mi se činilo da sam u ludnici. – Mir i zadovoljstvo može se pronaći u gradu samo ako si zadovoljan prethodnim životom. – Zgrada je Rijeka u malom. Na petome katu dronjave kuće u čijim zidovima egipatski mravi legu larve... – Znaš da je – prekine ju Gašpar – za njih još Averroes tvrdio da odagnjuju neplodnost... – Ne znam i ne zanima me, pusti da završim! Dakle, gdje sam stala – tobože se prisjećajući – dvije su familije bogu krale dane. Prva, s lijeve strane strma stubišta, od onih obitelji čiji su korijeni negdje drugdje pa se tako i ponašaju. *Pater familias*, pobožan, jedva vidljivi sirotan živio je od crkvene lemozine, a u slobodno vrijeme ubijao boga u ženi. Žena, od onih sušičavih svetica, sva uboga, povazdan je premetala kronicu svoga Isuseka, proklinjući sudbinu što joj je u pehar životne sudbine Bog ulio ustajalu vodu s komarcima, ovaj mučan život i tupost kojoj nema kraja. Sreća je odavno već prohujala s viorom, starost ušla s propuhom. Bez djece, na socijalnoj pomoći, životarili su beznadno. Čumez u stanu

odražavao je stanje njihovih duša, a svjetsku su bol osjećali u trenucima nestanka slike na crno-bijelome televizoru. Stan nasuprot njih pripadao je propalim talijanskim plemićima. Imućnost nisu naslijedili poput titula, već uvozom i izvozom robe široke potrošnje. Klasični novopečeni razmetljivci. Razmaženo derište obučeno po zadnjoj dječjoj modi sušastvo je gluposti i neotesanosti. Posjećivanje kazališta, nedjeljno vođenje ljubavi, ručak točno u podne, manijakalno brisanje prašine i kulturni dijalozi bez emocija. Ispod njih stanovao je par penzionera, bivša krojačica i vozač Autotroleja. Njihovi rituali do krajnosti su me izluđivali, isprogramirani godinama života, samo ih je iz takta izbacivalo sviranje budućeg Pogorelića koji niti jednu dvotaktnu frazu nije melodijski dobro odsvirao. Naravno, razmažen do krajnosti bogataški sin. Šire tračeve i jedu jeftinu ribu, roba im vonja na naftalin, a oni sami šire smrad starosti i smrti, nema se što reći. Na istome katu susretala sam i studenta medicine. O njemu ništa ne znam. O njemu se sve i svašta pričalo, ali ništa istinito, mislim. Mislim da je riječ o studentu-apsolventu. – A, eštafe – samo usput dometnem. – Na trećemu katu neki veseljac. S dvije djevojčice. Obje idu u osnovnu školu. Žena je službenica u Fini, muž je programer u Jadran informatici. Solidna plaća. Stalno se smiju i ne druže se ni s kim iz zgrade. Slušaju *Coldplay*, malo prebučno. Da je žena zadovoljena, vidi se na njenome obasjanome, blještavome licu. Nije nervozna. Njegov je hobi kućna željeznica. Imaju kredit na auto, Fiat Punto, petora vrata, najnoviji tip. Presavršeno, predosadno. O sreći se može samo sladunjavo trabunjati, stoga: Nasuprot njih stanovao je razvojničeni ratnik bez rata i pijanac. Ratne priče iz usta bi lakše izlazile kako bi u usta konjak ulazio. Od ratnoga bremena branio bi se mjesečarenjem i pucanjem iz pištolja. Od njega me je hvatala jeza. Kat ispod nastanjivali su još jedni penzići, lijevi su fanatično uzgajali cvijeće, a desni su svojoj pudlici posvećivali cijelo bogovjetno vrijeme na dan. Pudlica s desne strane, kada bi išla raditi pi-pi, otišla bi u lijevi stan i ispišala se kod kućnog fikusa. Inače, parovi su za svoje godine bili živahni.

Otratio sam Gizelu na posao – Ostat ću na suncu, toplo je. Čekam te nakon posla – rekao sam. Kao ozebao sunce ili nešto tome slično. Sjeo sam u neku belgijsku čokoladarnicu i gledao prolaznike u prolazu, djelovali su poletno, ovo je dječji grad, pomislio sam, valjda se sva mladost iz škola izlila na Korzo, dok ja polako ispijam cappuccino, humanitarci daju srce na dar, nešto niže kolona automobila neprekidno rasijeca grad na pola, odsijecajući ga od mora, mislim da je ovdje jednom bilo more, sjedim u njemu, s lijeve strane Sv. Nikola, zaštitnik pomoraca, crkva koja je izgrađena na mjestu gdje je pao kamen što ga je bacio tadašnji gradonačelnik, rekavši *gdje padne kamen, tamo sagradite crkvu*, na opetovano navaljivanje sugrađana, oni su katkada naporni, ništa ih ne interesira, nepristupačni su, vidiš, Gašpare, morao bi kupiti košulju, neku vedrijih boja, pastelna je sada u modi, pobogu opet sam gladan, kako bih sada pojeo neki proljetni zalogaj, da, raviole u umaku od sira, sunce napokon, mogao bih ovako satima, zažmirit ću i praviti se da spavam, možda budem sanjao, volio bih da sanjam kako srijedom, volim srijedu jer sam tada ljeti s mamom išao na sladoled, hodam i osjećam se poput Bogdana Diklića na zagrebačkoj Špici u laganoj košulji kako ispijam kavu, sanjam o tome da sam Mile iz *Nacionalne klase*, ali uvijek me neki žamor podsjeti da sam na zemlji, ali ne bih rekao da stojim u govnu, baš suprotno,

kada sam na zemlji onda sve raste i ja i oko mene, s njom treba pažljivo jer na kraju krajeva iz nje raste sve što nam je potrebno pa čak i papir na kojemu pišem.

Hiroshi Nakajama, glavni ravnatelj SZO-a, za svjetski dan zdravlja gradu je poručio: Udio stanovnika koji žive u gradovima raste. Vaš se grad jako proširio u odnosu na granice koje je imao sredinom stoljeća. Što je ishod? Tisuće ljudi žive na način koji ugrožava njihovo zdravlje, čak i živote. Zdravi gradovi, tema koju je Svjetska zdravstvena organizacija odabrala za Svjetski dan zdravlja 1996., upućuje na tu krizu. U 1990. već je najmanje 6 000 stanovnika vašeg grada u zemlji u razvoju bilo ugroženo nedostatkom hrane i smještajem. Prenapućenost, loše odlaganje otpada, opasni radni uvjeti, zagađen zrak i ulično nasilje su svakodnevica, ali ne zato manje nesnošljivi rizici gradskog života. Program Zdravi gradovi SZO nastao je kao odgovor na tu alarmantnu pojavu. Cilj je pozvati lokalna tijela uprave i samouprave te lokalne udruge da se udruže u unapređenju zdravlja gradskih naselja i rješavanju problema okoliša. Veliki gradovi koji su se posvetili unapređenju zdravlja svojih žitelja, koristeći usklađene multisektorske pristupe, uz punu participaciju, povezuju svoje napore i razmjenjuju iskustva. Za to se koriste nacionalni i regionalni komunikacijski kanali i mreže za razmjenu dobara, usluga, tehnologije i informacija. Zdravlje žitelja gradskih sredina zaslužuje najhitniju pažnju. Ako dopustimo da vaš velegrad i dalje neplanski raste, lokalna tijela uprave i samouprave bit će preplavljena problemima, a neće biti u stanju osigurati ni najosnovnije preduvjete zdravlja kao što su stanovanje, zapošljavanje i bezopasan okoliš. U vrijeme eksplozivnog rasta gradske sredine, zdravlje žitelja vašeg velegrada izazov je za sve one koji su se posvetili ljudskom razvoju, od lokalnih i nacionalnih tijela do međunarodnih zdravstvenih i razvojnih organizacija.

– Molim Vas malo jaču šalicu kave s *grappom* – usput dometnem konobaru. Usput ispod oka promatram *piercinge* prolaznika, vrtim u glavi Gizelinu obrvu i probušeni nos i mislim dobro joj stoji, samouvjerenost ih nosi, valjda tako djeluje tjelesno ukrašavanje, jedno ih je vrijeme ispirala čajem od kadulje, ali bi joj uvijek prifalilo jer bi ga prije popila. Ne mogu se čuditi na neviđeno, ali mogu zamišljati malenu plesnu tetovažu na ramenu joj kako se odvaja od nje, mislim da je riječ o tome da vjeruje u snagu slika koje joj se glavom vrzmaju i njihovu tjelesnu igru, nadrealnu. Gotovo da im pridaje moć svetosti do koje previše ne drži, kao do lanjskoga snijega, kao do toga da nema smisla remetiti besmislenost u svom toku, kao da zna da će joj netko reći *malo ti se glava naginje i usne su ti oštre, ne može se držati korak s tobom* i to će na nekoj fotografiji, uza svu njezinu snenost, biti slika koju nosim još od Tomaša. U staroj kući, mirisom na godine teškoga života, rasklimani prozori više provjetravaju negoli štite od hladnoće kao što peč u radnoj sobi punoj knjiga, porazbacanih bez reda, izgleda rasklimano i derutno, kao što podovi pucketaju, dok se noću čuju miševi na tavanu, tamo sunce, jesensko, nikada nije bilo razgovjetnije. Popluni rasprostrti na travi, obad, jabuka. Prvi sam ju put sreo u Rijeci da bi tek u drugom gradu, nakon što sam odratovao rat protiv strašne vojske kojoj je glavna napadačka sila optužba, hladnoća, dosada, ravnodušnost i prijevara, sklopio mir sa samim

sobom kao Pound s Whitmanom, da bih zatim mogao vidjeti rasplesani tatoo. *Jer ja sam crna rupa black tatoo za ovaj grad*, riječi su poznatoga šlagera. Starogradski biseri. Previše razmišlja i ponavlja jedno te isto.

– Gašpare, idemo malo baciti oko na odjeću – prene me iza leđa. – Zar toliko već sjedim?

– Ova bi ti košulja jako dobro pristajala – bijelocrvenu prugastu pokazuje košulju, podvnutih rukava. Gašpar ne vjeruje. – Roza je, nije baš moja boja. – Ali, stvar je već riješena, nema uzmana, valja slušati pametnije od sebe. Dosadan si u tom crnom, ne kužiš, baš je fora, vedriji si i oči ti se napokon ističu. – Kako sada reći nešto suprotno. Promjenama ne treba okretati leđa. Rečeno-učinjeno, trenutak kasnije Gašpar nosi najlon s košuljom te maramom, onako usput kupljenom.

– Tu je moj djed plakao za vlakovima – Gizelu obuzme nostalgija na ulazu u zgradu kolodvora. Kartu je još jutros kupila, neodlučno se okretala oko sebe. Propuh sa svih strana. Golubovi na visokim prozorima starog monarhijskog zdanja. – Žedna sam, hoćeš vode? – Ne, ali uzmi *Montana* sendvič, to neću odbiti. – Dva noniča, pokraj nas prolaze – Išli smo do ostarije moje kumare Micelina, gdje smo našli više person, među kojima je bil i garzun od kapelara Mikuletića i začeli smo diskutirati. – *Voz me vlak v daljave...*

Zbog čega se na Trgu kralja Tomislava ne događa ništa slično sljedećemu: Lopovi su ušetali u dvorište industrijskoga muzeja i drpili lokomotivu tešku 60 tona. – Da se to dogodilo mom djedu, on bi prvo angažirao žandarmeriju, a potom bi svisnuo od tuge – čitajući podnaslove novina, komentira Gizela, dok ne dođe na nju red. Victor Lustig je sigurno kriv, ako je prodao Eiffelov toranj čak dvaput, što ne bi staru lokomotivu? – Izvolite – prene ju prodavačica na kiosku. – Vodu i Montanu, i duhan, Golden Virginiju. – Ne događa se ništa slično jer je Tomislav fikcija poput likova Biblioteke s ruba šume.

Na *Piazzi* se najčešće noću skupljaju beskućnici. John Woo, redatelj akcijskih filmova, djetinjstvo provodi na ulicama Hong Konga zajedno s obitelji, Hilary Swank se potuca sa svojih 15 godina posvuda pomalo, s majkom živi u starom Chevroletu, Jewel postaje beskućnik nakon što dobija otkaz, bez krova nad glavom živi mjesec dana te zbog neimaštine skoro umire na parkirištu. U *Via Roma nikad doma* vrijeme provodi i Jean Genet, stari propalica. Čak niti njih nema na trgu nepostojećega kralja! Da, ali nepostojeće treba odrediti kao isto ili slično kao i opstojnost, kao egzistencija, samo kao njihova negacija. Znači otklanjanje neke misaone pretpostavke, nekog zamišljenog odnosa subjekta i predikata, što u razvijanju spoznaje služi izbjegavanju mogućih zabluda, dovodi nas do toga da kralja Tomislava nije bilo. Osim onoga što zvaše se Aimone Roberto Margherita Maria Giuseppe Torino di Savoia, odlikovanog Redom svetog Ivana od Jeruzalema, Rodosa i Malte, a kralja Hrvatske, princa Bosne i Hercegovine, vojvode Dalmacije, Tuzle i Knina, vojvode od Spoleta i od Aoste, princa od Cisterna i od Belriguarda, markiza od Voghera i grofa od Pondera, rođenjem princa kraljevske kuće Savoja od Italije. Ili tako nekako.

On je, kao i sve u životu, fikcija. *Als ob*, kao da svjesno zamišljanje neke situacije isključuje mogućnost da ona doista i postoji. – Tako ja gledam na stvari – prišapnut će mi Gašpar. Imam osjećaj da je svijet lijep, ne mogu si pomoći, ali primjećujem svaki njegov pomak kojemu je ona središte. Razuvjeravaju me brojne činjenice koje znaju precizno

kazati što je zeleno u zelenome i bolno u boli tako da se njima ne moram zamarati. Dobijam i tantijeme, život me okrutno progoni, donoseći mi sreću i zadovoljstvo. Velika je privilegija moći njurgati, zanovijetati, biti mrzovoljan i nabrijan na sve i na svakoga, na što i na koga pomislim. Sretan sam čovjek, činjenica je! Možda sam za oca svojeglav i ponosan, ali majka mi daje za pravo kada klizim kroz život poput Idore Hegel. Zar bih trebao u teškoćama prepoznavati teškoće poput Gorana, tog vječito mrzovoljnog ribara? Nije ni čudo da je još zelen, i ja bih bio s tim pravedničkodepresivnim stavom. Pa nije nesigurnost i nedostatak samopouzdanja nešto što se ne može prevladati samo kada se odmore živci, dâ na mjestu voljno mozgu, razbaštini napetost u vratu i srce pusti na slobodu. Nešto je i u seksu, rekao bi Abelard. Ne bi, izmišljam. Ali ja još uvijek imam jaja!

(...)

Emilio je rekao, dok ga je policija odvodila, zbog duda i svilaca, i šverca:
Tužan li si, dobro ti se ne piše, jer u sretnoj zemlji ne može se biti depresivan. Nema tu logike.

Čim se obogatiš, makar duhom, truli si kapitalist.

Osiromašiš li, proleter si i prije ili kasnije ćeš se ujediniti.

Samo je vlast stroga i moralna, visokog standarda, sumnjivi su oni koji to ne znaju.

Daroviti uvijek najebu jer darovita može biti samo vlast.

U zemlji s puno mogućnosti, jer ih ne iskorištavaju, idiotima nije za vjerovati.

Otada ga više nikada nisam vidio. Drago mi je da mi vjerujete.

(...)

Dok se truckamo nazad u naše selo, ona mi iznenada samo kaže, a vrag će ga znati što misli, a uvijek nešto misli – Ti si kao dijete. Uopće nemaš životnog iskustva. – Pa pusti, slavodobitno, kao da je otkrila izvor Nila, kao onomad Samuel Baker, tišinu u zraku. Očekuje odgovor, želi malo razigrati situaciju, ne da joj se samo gledati krajolik, pa ono što očekuje uskoro i stigne – Jesu li vječni pjevači pjesama o Božiću? – Sada joj je duh razigraniji. – Ti živiš pod staklenim zvonom. Ti se ne znaš opustiti. Ti sve u svojoj glavi izračunavaš. Ti kao da si pao s Marsa. Ti se nonstop bezvezno smješkaš. Ti ne razumiješ ništa. Ti ne znaš niti salatu uzgajati. Ti misliš da si odrastao i zreo. Ti skupljaš život. Ti ga ne živiš. Ti si parazit. Ti ne bi prepoznao ljubav ni da je netko ludo zaljubljen u tebe. Ti se ne znaš igrati. Ti misliš da si bogznakako mudar. Ti vjeruješ u Boga. Ti ne znaš kuhati. Tebi je jedno uho klempavo. Ti nikada nisi patio. Ti misliš da je život san. Tebe svaka žena može vrtiti oko malog prsta. Tebi se ne može ništa reći. Ti si osjetljiva mimozica. Ti si dosadan. S tobom je kao s kiselim kupusom. – Uuuuu, ostao sam bez teksta – odgovorim joj nagluplje što mogu, kao nebrojeno puta prije toga. – A po čemu se ti u svemu tome ne prepoznaješ?

Nikada ne otvaram temu njezinih mana. Bolje da se priča o meni loše, nego nikako. Zerzan je u jednom svom eseju napisao: U posljednjih tridesetak godina, okosnicu

prevladavajućega psihologijskog modela pojedinca čini narcizam, nazvan prema sobom-opčinjenome mitološkom liku. Popularna knjiga Christophera Lascha *Kultura narcizma* bila je dio odmicanja od ranije edipovske paradigme osobnosti. Vidim da mnogi čekaju da se pojavi neki pravi, muškarac iz snova, vizija savršenstva, maltene Bog. Ni za šta ispod Boga nisu zainteresirane. Mislim u sebi – ja sam tvoj Bog. Nitko nije dovoljno dobar, zbog nerealnih očekivanja smo realni. Ili neobavezni odnosi ili potpuna apstinencija. Mislim, to je danas veliki društveni problem. Takvo ponašanje rezultat je egoizma, narcizma i hedonizma. Mislim da sam to mudro složio. Uh, što sam pametan.

– Gizela! – zazivajući će Gašpar. – Molim? – smješajući će Gizela. – Ja bih se s tobom ljubio! – mazno će Gašpar. – Pa što se sprečava? – začuđeno će Gizela. I dok se tako vlakom drndaju, oni se ljube u kupeu. U Francuskoj je zabranjeno ljubiti se na pruzi.

UMIJEĆE GLEDANJA

Nedostaje mi zagrljaj. Sav je nekako smiješan – spotiče se na ravnom, čvrst stisak ruke, kreštav glas, izravan pogled, ne vidi nikoga oko sebe... samoživ... obziran... tvrd, tvrdoglav... sve zna, a ništa od toga ne primjenjuje. Katkada bih htjela da me uzme, stisne, da se ne obazire na moje želje, a on uvijek tako uviđavan. Ljuti me njegova racionalnost. Čekat će me. Uvijek je tu. Poput nekretnine. Tople oči. Što mogu kada me lijepo gleda. Nestanem... opuštena... u očima... rukama... nestanem. Kada me jagodicama dira po svim rubovima lica... usne... obrve... oči... kosa... Tada me najčešće promatra. Znam da je tu... disanje mu je takvo. Lagano, jedva čujno, zamišljeno, kao da zaboravlja uzeti zrak. Još najbolje da razmišlja o nečem drugom. Volim te slučajne dodire, kada mu kažiprst pobjegne s usana i dotakne bradu. Kada mu je neudobno, sav se uzjoguni. Zašto se ne pomakne? Tko će ga znati. Da ne naruši ravnotežu svemira? Nema neki svoj specifičan miris. Stalno ih mijenja. Ležim opuštena, raspuštene kose. Misli mi bježe. Zar stvarno ne mogu samo biti opuštena. Opuštena sam, ali što da radim? Prsti u kosi. Povremeno pogodi raspoloženje. Katkad je tako inertan, sve moram ja. Volim voditi. Kako mu se sve mijenja. Disanje... koža... nervozni pokreti... Ima nježne ruke, prati liniju vrata niz leđa. Crta po meni apstraktne linije. Moj je, baš ga volim. Kao da crta ženu prije spavanja. Da me ne izluđuje, bilo bi smiješno kada se uhvati prstima po meni. Ruke su mu svugdje. Ukočen je, katkada, mehanički pokreće te svoje njegovane prste. Tehnički izraz lica. Svaki leti na svoju stranu. Bez veze. Mrzim ga. Zar ne vidi? Prepoznaj moje raspoloženje! Uzbudena sam, krhka, dekoncentrirana, opuštena klada, obična. On i njegova vizija mene koja nema veze sa mnom. Kada su mu usne stisnute, zategnute, tada neće biti ništa. Samo će petljati. Neću se osjećati puna svjetla. Pada mi na pamet Tereza de Cepeda y Ahumada. Pada mi na pamet Berninijeva *Ekstaza*. Ipak mrzim kulturu. Imam jedva sklopljene oči, ali one sve vide, kapci podrhtavaju, nepravilno titraju, kapci čas slabije podrhtavaju, čas brzo kao da će očima otvoriti svijet, bestjelesan, a toliko težak. Bol i blaženstvo. U tijelu osjećam svaki dodir, otkucaj, ritam, sve što mnome struji, teče, prolazi, sve boli, pulsira, odjekuje,

gorim, trnem, kao da sam u paklu, ali isto tako znam da je to mjesto gdje sam izvan tijela, izvan boli jer sam voljena, volim. *La petite mort*. Užitek je mučenje, tijelo ubija tijelo, bol i naslada, mala smrt miješa se s velikom, obje me ljube, čas ih se plašim, čas ih želim više od svega. Da li bih se zbog ljubavi ubila? Njega bih, sigurno, kada je tvrdoglav. A ja? Volim osjetiti hladnoću na tijelu, miris proljeća u ožujku. Noge kako hodaju, kosu na licu, mrzim šiške, stalno mi krivo rastu. Neka čeka, da vidim koliko mu je stalo.

Gizelino tijelo slušam u malim ritmovima. Vrućina, srpanjska. Možda malo mamurnosti, sparine i poljubac oko pupka. Dovoljno da se krene put smrti. Takva je ljubav – najčešće boli u lopaticama. Niz vrat, znojni. Njezinomj. Nekakva nestajanja o kojima je Mérimée govorio kao o Ilskoj Veneri, baš sam pročitao knjigu prije negoli sam pomislio na ovome jeziku ne mogu ništa. Zašto njezina desna, moja lijeva i cijelo rame? Kao dva starčiča koji preuzimaju tuđe boli. Nije li razmjena boli ljubavnost o kojoj sve znaju pisci žića, hagiografija, biografija? Sve vodi tome da upala živca rješava napetost svijesti. Bog je dao lopatice Gizeli Werner da me uklješti u njih. U njezino meso, mojenjezino. Jebemti lopaticu!

Nedjeljno jutro. Bezbriznost o kojoj se ništa ne može reći osim osjetiti je. Neka traje dok traje, što duže. Vjerojatno nije ništa posebno, imaju je svi kao masku na licu. Njihova se činila drukčijom, čekali su je dugo, u različitim vremenima i gradovima, sada dok se gledaju vide svu svoju prošlost i odlučni su je ostaviti čamiti u nekim rukavcima pamćenja. Nema potrebe za riječima, ionako one samo brbljaju i zamučuju. Zavaravaju i navode na stranputicu. Dovoljno je vidjeti zamučeni pogled ili na rubu usana maleni osmijeh da bi se prepoznale žudnja i sreća. Nema skrivenih karata i duplih špilova, niti nema zavrzlama koje svaki pripovjedač voli. Neprekidno se u razgovoru prekidaju, uskaču jedan drugome u riječ, posvađaju se i mire, slušaju, maštaju, diraju. Za to vrijeme, izvan šume, obaju biblioteka, čitav jedan svijet kamata, fiskalizacija, smanjenja BDP-a, poreznih opterećenja, parafiskalnih nameta, neinvesticijske klime, nezaposlenosti, bijede, lošeg života, kriminala, suđenja, pretvorbi, mita i korupcije, malverzacija, prijevara, krađa, nesposobnosti, nezaježljivosti, pohlepe, vlasti i moći, palanke, zločina, jad prostora koji gotovo nikada nije dobro živio. U svom eskapističkom svijetu sve što žele vide u hrani, ne traže puno osim da nikada ne budu gladni.

Postavljanju stola pridaju posebnu važnost. Gizela i Gašpar ne misle da stol mora pravilno biti složen. Njima je dobro, tako im i treba. Ambijent mora biti opušten. Znaju da im nikada nije bilo tako dobro. Miješaju si misli kao karte. Osjećaju redosljede onoga drugog. Posluživat će hranu na hrastovom stolu, crvenobijelom kariranom stolnjaku. Sve će biti savršeno složeno. – Uvijek želim jesti s tobom – kaže Gizela – jer i tebe tada mogu pojesti. – Staviti ću tanjur za serviranje, lijep je porculan – dok Gašpar ga namješta iz njegova trbuha čuje se roj muha.

Kažu da je bečki *Du Paquier* tvrdi porculan sa *schwarzlot* ukrasom vrlo profinjen. Dvobojan, bez reljefa i polirane pozlate, čistih linija u kojima su uživala austrijska gospoda, a igrom slučaja do njega je, u izgubljenom prtljazi na riječkom željezničkom kolodvoru, došao Gizelin djed Dragutin Karlo. Jednostavan, ali profinjen čovjek tužnoga pogleda, glave uvijek okrenute na sjeverozapad, prema mjestu od kuda je došao, spremio ga je i

posluživao na njemu u rijetkim, svečanim prilikama. Jelo je uvijek bilo skromno, samo se za Novu godinu u njemu sarma jela, s pire krumpirom.

Na svakom mjestu bi trebale biti postavljene čaše za sve vrsta pića koja ćete posluživati tijekom objeda. Čaša za vodu se stavlja na desnu stranu od tanjura, odmah iznad noža. Čaše za vino se postavljaju desno od čaše za vodu po redu korištenja.

Gizela je iz Tomaša donijela *Cristofle*, francuski pribor za jelo koji je dobila od bake. Prije 150 godina njime su se jele prežgane juhe i svinjetina. Srebrni držak ukrašen je zlatnom inkrustacijom pauna. Vilica za prvo jelo se nalazi na kraju lijeve strane; na kraju desne strane tanjura nož je za prvo jelo. Bilo koje žlice koje će koristiti prije deserta postavljaju se desno od noževa. Pribor za desert se uvijek stavlja horizontalno iznad tanjura ili se može donijeti kasnije zajedno s posluženim desertom. Pa čaša za vodu i čaša za vino. Pit će se samo crno vino. Niska nožica lovoričke kojom će grijati vino i pri vrhu sužen otvor koncentrira i usmjerava arome i mirise terana.

Čaša se podiže do visine očiju i motri se rub pjene, boja, bistroća, iskrenje, nagingući je i vraćajući je u prijašnji položaj, podižući i spuštajući je prema svjetlu, primičući i odmičući je nosu i očima, skupljaju se dojmovi za užitak i ocjenu izgleda i mirisa. Kružnim laganim pokretanjem čaše, da se vino u njoj zanjiše i ovlaži unutarnje stijenke, što pospješuje ishlap, pa se njuhom najprije laganim i kratkim, a zatim sve dubljim i dužim udusajima bolje otkrivaju mirisne senzacije. Mali gutljaj vina, dizanjem glave i pokretanjem jezika nastojimo razliti po usnoj šupljini, pa ga prije nego poteče u ždrijelo sagibanjem glave vratimo, unoseći zrak kroz stisnute usne grgljajući. Nakon gutanja, izdahne se kroz nos i tada se osjeti tzv. povratni miris. Tako otprilike pravi ljubitelji uspostavljaju kontakt s novoposluženim vinom, uživajući i otkrivajući njegova svojstva.

Upravo to neprekidno rade, od ranog jutra, Gizela i Gašpar. Moglo bi se reći da su pripiti. Gašpar je sveznalica, to mu je od knjiga, pa tako zna dobro opisati vino. – Neprobojna tamnoljubičasta boja i suzdržana energija Terana na nosu. Nemoguće intenzivna prisutnost voćno-vinskih mirisa uz malo herbalno-začinskih momenata i dubokim korijenom u mineralnom tlu... specifičan imprint podneblja, ipak drugačiji od istarskih Terana. Mirisom bogat, naslućuje istovremeno mekoću i divljinu, balans koji daje jedinstveno »aristokratski rustikalno« iskustvo. Perfektno nježno, topi se u ustima, a uzbudljivo istovremeno. Klizi glatko, doima se skoro slatko. A zapravo je sirovo, mesnato, puno teranoidnih kiselina na svim pravim mjestima, mikroskopskih tanina, punog, ali elegantnog tijela uz tek 12 posto alkohola i taj mineralni terroir koji ustraje u povratnom okusu. Jesam li spomenuo prekrasne kiseline? Nije zgoreg ponoviti osobito kad je doživljaj ovako sočan i slastan, kad priziva neko dobro jelo ili neki dobar tvrdi sir ili nešto s kaparima.

Gizeli ne treba puno, već reže paški sir. Kapare i masline miješa i malo ih zalijeva maslinovim inčulanskim uljem. I reže kukuruzni kruh.

Kao za inat kiša će, baš kao i na početku. Brblja do nečujnosti. Ruke mu s tanjura prelaze na vilicu. – Koliko je ona tereta prenijela! – zagledan u nju. Gašpar pokušava izračunati. Tjedno sigurno 4 kg delicija. Poput starog lisca rafinirano ju je odložio. – Jesi li napeta? – pita, pogledavajući u njezinu smjeru dok ona se pokušava počeshljati. – Nisam, zašto bih bila – retorički će, kidajući kosu u velikim količinama. – Zar te ne čupa? – Ne,

naviknula sam. Donijela sam sa sobom domaćeg vrhnja. Ovdje je užasno vruće, otvori vrata terase, nema zraka – glumeći će kako joj para izbija na čelo. – Zar baš moram... – Moraš! – Od toliko kiseonika će da se podavimo, nije zdravo – Gašpar pokušava uzalud se izboriti za topli osjećaj ugone, omamljenosti i pospanosti. – U tom slučaju, što se mene tiče, možeš se i smrznuti! – bez imalo želje za kompromisom odbrusi, pomirljivo, dragošću u glasu. – Ako je tako, neka ti bude – osmjehnuo se Gašpar i otvorio vrata. – Tako je već bolje, vidiš, svima je dobro kada svi imaju pravo na moje mišljenje – pogleda ga Gizela, poravnavajući traperice na način na koji samo ona vidi promjenu.

S riječima se volio igrati u svakodnevnom govoru. Izobličavao ih je kao da su puzzle. Uvijek je barem jednu izostavio, od sugovornika zahtijeva moć koncentracije i mašte. Osim kada koristi visoke tonove pa ih izvitoperi. Kao i sebe, katkada. Priča kao da mu je u ustima kvrgavo kamenje, kada ga ispljune, onda mljacka. – O čemu pentaš? – prekinuo ju je iz iznenađnog nestajanja u vlastite misli. – O tome kako pričaš. – Gašpar je trenutak razmišljao hoće li joj postaviti pitanje *kako pričam?*, ali odustaje. Svašta mu na um može pasti, ali ne i da u ustima drži kamenje, čitao joj je misli. Ona to slikovito opisuje glas. U tom ga trenutku zapuhne osjećaj da se ovaj trenutak već dogodio. Misli i riječi, njezin miris, kao da je to bilo prije tridesetak godina dok je na Costabelli gledao valove.

– Imam osjećaj da ovaj predmet iznad kamina slični starom vrču. Ako mi njemu slični bit će da je vrč. Jedino ne znam zašto je star. – Ona se veselo uskomeša. – Volim kišu, takav sam si dan poželjela! – Ali njega ništa ne odvraća – Neizbježno je razmisliti o tom vrču, makar ti se činilo glupim. Moja baka je u njemu držala mlijeko. Mlijeka više nema. Samo taj izgubani, zemljani vrč. Zašto ga držim iznad kamina? To mi nalaže moj osjećaj za seoski, rustikalni stil. Štoviše, u njemu vidim i baku. I mlijeko. Kako sam ga pio iz vrča. To su bili dani. – Ne seri više! Vrč ko vrč! Slušaj kako grmi! To!!!! – Raziigrana, bosa izlijeće na terasu, preskače je i po travi trči. – Mislím da zbog ovoga vrijedi živjeti – svoj životni moto Gašpar razgovijetno promrmlja tako da ga Gizela ništa nije razumjela, ali je shvatila svaku izrečenu riječ.

U istom trenutku nikada se iste stvari ne događaju. Samo u nekoliko mojih trenutaka u kojima sam se besciljno vrzmao, ona je bila mokra do gole kože, juha se skuhalo, vatra skoro ugasila, mene tako zasvrabilo po leđima da sam opsovao bogamater. Možda je u pitanju nekoliko koraka, možda samo nervoza, ali buku motora koju sam iščekivao kao ozebao sunce nikako nisam dočekao. Paučina lijeno visi po gredama, miris pečenja slijedi zračne valove. Bržeće-smrdeće, rekla bi Gizelina baba, ni sam ne znam što bi to trebalo značiti. Klatareći se, vrijeme se skupa sa mnom otezalo dok je trešnja prekoputa kuće upijala beskonačnu količinu vodurine, povukao sam noge po podu, koračajući poput mrtva konja, uzeo mrkvu i žvačući buljio u vatru, razmišljajući staviti drvo ili ne, naravno da ništa nisam učinio, uvijek se stvari same od sebe događaju pa tako i zadovoljstvo što plandujem, a to što sirova bukva šišti i dimi se to mi ne pričinjava nikakav pritisak nego samo sjednem za stol i noge dignem na stolicu, osvrnem se da čujem što se zbiva s Gizelom koja se išla istuširati kako se ne bi prehladila.

Naglo sam ušutio. Doduše, i prije sam šutio k'o zaliven. To hoću reći – ništa se ne mijenja. Zatim sam napravio tri koraka i zatvorio vrata. Čuo sam tuš. Pjevala je vesela.

Zatim sam stao. Pa sam krenuo. Potom okrenuo glavu. Vidio sam prašinu na podu. Potom sam uzeo novine i sjeo. Pa čitao, pa bacio ih na kauč, pa ponovno ustao. Provjerio sam koliko je sati. Ništa mi nije govorilo trenutno stanje vremenskog protjecanja iz ničeg u ništa. Pa sam grizao nokte, zatim pomislio *smiri se*. Baš se i nisam smirio. Kako može biti tako opuštena. Izašla je namirisana i lijepa. Ali baš nisam bio pribran. – Ništa. – Što si rekla, ništa? – Da. Ne zbunjuj me. Sav si smiješan uskomešan.

– Sjetio sam se nečega. O čemu sam razmišljao dok sam išao na razgovor s tobom, za posao! – Brecne se i pretvori u uho. – Baš me zanima, hajde, o čemu!? – Korakne unazad, spusti pogled i povuče si hlače do pupka. – Ovako sam nekako razbijao tremu: za svaki slučaj ako me pita što znam raditi, pričat ću, kako i priliči, od početka mišljenja i to od slova a: a, A, aa/AA, a.a., aaa, AAL, a.a.u.c., ab, äb, aba, abab, ab abuso, Abacija, abacijalan, abactio partus, a baculo ad angulum, abacus, abad, abad, abadati, abadirati, abaditi, abadjerati, abad' a, abadžija, ab aerario, abahija, abak, abalijenacija, abanacija, abandon... malo sam bio pod tremom. – Nije mogla doći k sebi, samo je buljila u mene. – Lako baru zamutit i budalu naljutit – jedini je komentar koji sam mogao čuti. Nisam povezao sa situacijom, ali niti je situacija povezana sa mnom.

– Znaš da sam sinoć imala zanimljiv san, na njemačkom sam sanjala. Umlaut mi nije davao mira, kao da me danju i noću opsjedao. Ne znam što bi to trebalo značiti. Duge riječi padale su poput plahte s kreveta, htjela sam ih odgonetnuti, ukorijeniti se u njima, izmijeniti energiju njemačkih riječi s podzemnim silama svoga jezika. Nekakav čudan instinkt. Milijuni rečenica iz jezika šiknuli su u stvarnost. Zatim je najednom dan. Ne znam je li uopće prije bila noć. Mutno mi je. Izmiješano. Danju gledam kroz prozor. Šuma, pucnem usnama, vjetar i grube melodije raštimanog kontrabasa. Zatim sam se strovalila, ne znam gdje. Zatim sam te vidjela negdje u Bakarskom zaljevu i pomislila *I Suoi occhi sono profondi...*

– Kako bi ti rekla, sve je to *kjaroskuro*. Ja bih dodao – opskurno i jasnonejasno. Narod bi, pak, rekao da lijeni imaju najviše posla, s čime se nije teško složiti.

Sa sjeverne strane sela začuje se zvuk motora. Otvaramo vrata i pogledamo dolaze li. Oni uvijek dođu, uvijek kasne. Parkiravaju svoje limuzine po padini okućnice. Puno ih je. Više nego li sam ih prije doživljavao.

Stepenice života čine mi se strme, ta masovna pojava možda nije za mene, pomislim u trenutku navale patetike. Kao da putujem u nebo, nebo me dočekuje raširenih ruku. A tamo mi otac objašnjava da sam postao od majmuna. Mislim da ne treba biti praznovjerman jer ono donosi nesreću. Ljudima treba vjerovati, zato izbjegavam susret s njima. Jedan je stari svećenik iz Jurandvora, u trenucima moje duhovne bezvoljnosti, rekao – Ova je zemlja očiti dokaz da Bog ima smisla za humor. – Kako ne razumijem alegorije, shvatio sam ga doslovno. Mislim da ima pravo, upravo sam zaokružio svoj život kako mu priliči, odahnuvši mu poručio *smrt mrtvima!* Brini se samo o stvarima srca i trbuha, poručio bih onima koji ne razumiju život na selu – tko se prije rodi, duže je živ. Imam već iskustva, u svemu navedenome, tako da mi je za vjerovati.

Pogleda me dok gledam bučnu obitelj kako gazi prema kući na čijim vratima ih dočekujemo. I kaže – Ljubim tebe i sve centralnoafričke čimpanze, Japance u trećoj životnoj dobi koji reklamiraju tajice i pauke u labirintima ispod manastira. – I malo me poljubi u obraz, potom Gizela Werner veselo uzvikne – Došli ste! Drago mi je, uđite samo...

(Kraj)

DVA PJEVANJA IZ DANTEOVA »ČISTILIŠTA«

(PREVEO IH MIHOVIL KOMBOL, PRIJEVOD DORADIO MIRKO TOMASOVIĆ)

UVODNI PRIPOMENAK

Priredjujući u jednom svesku prvo hrvatsko dvojezično izdanje ponajvećega djela iz europske pisane baštine u prijevodu Mihovila Kombola, uvidio sam da njegov prijevod (nastao između 1923. i 1955.) podliježe neizbježnoj reviziji. Stara je istina da prijevodi zastarijevaju, osobito oni u vezanomu obliku, pa sam uz dužno štovanje spram Kombolove neponovljive verzije Danteova spjeva, unosio dosta izmjena: leksičke (stanoviti izrazi iz nje danas su nerazumljivi suvremenom čitatelju, budući da pripadaju drugom jezičnom idiomu, ili su barbarizmi, poneki izumrlice (ne zastarjelice); metričke dosljedno prema jedanaesteračkoj izometriji, kojoj je upravo Kombol izgradio kanon, 5 + 6. Naime, jedan je od većih problema što on refleksi jata – *ije* – katkad slaže kao slogovnu vrijednost od dvaju slogova, katkad pak kao vrijednost od jednog sloga, a tu je dvostrukost naša versifikacija u međuvremenu odbacila, posebno prepjevna. U potonjem slučaju, logično, jamski se jedanaesterac čita kao neki *deseterački* hibrid, što je potpuno odudarno od Danteove hendekasilabske tvorbe i sustava stare talijanske poezije. Pojavljivao se, grješkom korektera, inače nemarnog, i poneki dvanaesterac. Inače, poremećaji su izometrije malobrojni, ali ih je svejedno trebalo preudesiti.

No, ponajviše je truda ipak valjalo uložiti u srokovnu uskladbu, jer je Danteova »la terza rima« (*suprebum carmen*) identitet, njegova stečevina, ne samo vrhunac njegove virtuoznosti, nego i vrhunac dotadašnje talijanske i europske poezije, postavši izazovom pjesnicima diljem stoljeća sve do esteticizma i modernizma (hrvatski je primjer Milan Begović). Tu tešku tercinsku zadaću (cjelovit spjev imade 14.233 stiha) Kombol je dosta inegeniozno obavio, mjestimično ima zadivljujućih rješenja, ali je i počesto pribjegavao tzv. banalnim, parazitskim rimama, primjerice *moja – tvoja – svoja* (ili *koja*); *tade – sade – kade*; služeći se i tzv. polupomoćnim glagolima: *stade* (stanu, stane) – *znade – pade* (panu, pane); glas »h« držao je da nije nužno izgovarati kao i u običnom govoru, pa su

ostajale tercine s ovakvim srokovnim konstrukcijama: *ljudi – sudih – hudi; goji – mojih – koji*. Takvih je konstrukcija podosta.

Sve je to, bez obzira na razmjer, nespojivo s Danteovim artizmom. Podsjetit ću da je Dante upravo u *Čistilištu* formulirao *ante litteram* croceansko načelo, u citiranoj tercini koju je Kombol izvanredno prepjevao:

Štioče, vidiš kakvu dajem cijenu
sad svojoj građi; zato čudo nije
što dajem važnost i obliku njenu.

Čist., IX., 70-72

Posao mi je bio puno teži nego sam predmijevao, najteža me dionica još čeka, pripominjem pri kraju: uskladba *Raja* i prepjev mu od XVIII. do XXIII. pjevanja, koje Kombol zbog nagle smrti nije preveo. Istina, postoje dvije verzije rečenih pjevanja, ali one nisu na istoj traduktološkoj razini s Kombolom, sa cjelinom prepjeva, pa sam tih 2196 stihova odlučio iznovice prevesti. Zahvaljujem g. uredniku *Mogućnosti*, što me je ponukao da predstavim doradbu u tijeku Kombolovih pjevanja.

(M. T.)

DVADESET I OSMO PJEVANJE

ZEMALJSKI RAJ. MATELDA.

- Istražit željan izvan i iznutra
 božansku šumu živu, gustih grana
 što oku svjetlost blažila je jutra,
- ne čekajući, krenuh polagana 4
 koraka poljem s ruba gdje su stijene,
 po tlu što sa svih mirisaše strana.
- Lagodan lahor, pušuci bez mijene, 7
 u moje čelo udarati stade
 ne jače no kad blagi vjetar krene,
- te od njeg hvoje, trepereći, mlade 10
 sve se spram one naginjahu strane,
 gdje s brijega svetog prva sjena pade;
- al' se toliko ne micahu grane, 13
 da bi se svoje morale vještine
 odreći ptice da cvrkut im stane,
- već ranu zoru prepune vedrine 16
 čekahu; svaka usred lišća poje,
 što prati, šuštec ko bäs pjesme njine,
- kao što šumi od hvoje do hvoje 19
 kod Chiassija na žalu borik cio,
 kad Eol pusti Jug iz spilje svoje.
- Sve sporim krokom već sam tako bio 22
 u drevnu šumu zašao stabala,
 da mi se oku ulaz u nju skrio,
- kad daljnji put mi spriječi rijeka mala, 25
 što valovima sitnim, kud se sliva,
 nalijevo svijja travu uzduž žala.
- I najbistrija zemna voda živa 28
 kôj smjesa kakva tok će zaprljati
 kraj ove nema ništa što ne skriva,

- premda sva tamna mora protjecati 31
pod vječnom sjenom, što na žale njene
ni mjesecu ni suncu ne da sjati.
- Noga mi stade, al' mi oko krene 34
na onu stranu rijeke, gdje cvjetne
grančice vid im različnošću plijene,
- kad mi se javi – ko kad čovjek sretne 37
najednom nešto zbog čega pun čuda
sve druge misli sasvim s uma smetne –
- samotna žena, što hodaše tuda 40
od cvijeta bira cvijet pojući vično,
zbog kojeg put joj šaren bješe svuda.
- »O lijepa ženo, kû plam grije dično 43
ljubavi; vidljiv, ako vjerovati,
od srca znak je na licu obično,
- budi ti«, rekoh, »s voljom bliže stâti 46
do rijeke, da bih s onog žala njena
mogao pjev ti bolje razabrati.
- Prozerpine me sjećaš iz vreménâ, 49
nju kada mati, ona premaljeće
izgubi, pošav prema carstvu sjenâ.«
- Ko što se žena u igri okreće 52
tik nad tlom i da nogu k nozi djene,
te jedva nogu ispred noge meće,
- okretom takvim ona gre spram mene 55
vrh grimiznog i žutog cvijeća kao
stidljiva djeva glave oborene,
- uslišav molbu, priđe bliže; znao 58
smisao sad sam riječi, što ih sroči
jer mi sa slatkim zvukom dopirao.
- Čim stiže gdje cvjetna lijepa rijeka moči 61
u valu trave, jošte me na kraju
obdari time što podiže oči.

- Mislim da oči ne bjehu u sjaju 64
ni Venerine kad je ono zgodi
sin, premda ne po svojem običaju.
- Smiješec se prijeko stajaše pri vodi, 67
s rukama punim cvijeća svakojaka,
što na tom visu bez sjemena rodi.
- Na tri nas rijeka dijelila koraka; 70
Helespont, kojeg ne bjehu tjesnaci
zapreka Kserksu, ljudstvu uzda jaka,
- Leandru mrži nè bì, kad val baci 73
k Abidu ga i Sestu iznenada,
neg meni ta, gdje stàli mi pomaci.
- »Novi ste«, reče, »pa vam možda sada 76
zbog smijeha mog sred mjesta odabrana
za gnijezdo ljudskog roda sumnja pada
- na dušu neka čudom izazvana; 79
al' će vam maglu s uma razagnati
svjetlost iz psalma *Delectasti* znana.
- Ti sprijeda, što me moliš da ti 82
što pitaš kažem, pripravna pritekoh:
iz mojih riječi odgovor ćeš znati.«
- »Ta voda i taj šum u gaju«, rekoh, 85
»u meni ruši vjeru, koja kaže
suprotno od tog i koju tek stekoh.«
- »Kazat ću«, reče, »kakvi ovdje važe 88
razlozi za to što te čudno dira,
i raščistit ću magle što te drâže.
- Višnji, što dobro sve u sebi zbîra, 91
čovjeka dobrim i za dobro stvori
i tu mu dade zalog vječnog mira.
- Zbog grijeha osta kratko na toj gori; 94
zbog grijeha mješte igre od miline
i časna smijeha plač i cvil ga sori.

- Da smetnje, što ih dolje pod njim čine 97
ishlapljujući vode kao pàra
štono, dok mogu, slijede trag topline,
- čovjeku ne bi nanosile kvara, 100
taj brijeg se tako ispeo nad vodom,
slobodan donle dok se ne zatvara.
- Al' jer se uzduh s prvim neba svodom 103
u krugu kreće, osim kad mu staje
kruženju na put smetnja kojom zgodom,
- na toj visini, što prostrta sva je 106
u živu zraku, kret taj šumu bije,
te ona, gusta, šúmi na sve kraje.
- U zahvaćenoj biljci moć se krije, 109
napunit može da zrak snagom plodnom,
što on je, kružec, naokolo sije,
- te druga zemlja po podneblju zgodnom 112
ili po sebi začev, život daje
zbog razne snage bilju raznorodnom.
- Čuđenje prijeko bez svih temelja je 115
jer kada biljke niču, rastu, tère
njihovo sjeme nitko ne poznaje.
- Znano je: sveto polje, što se stere 118
pod tobom, puno svakog je sjemenja
i ploda što se na zemlji ne bere.
- Toj vodi nisu jèlom isparenja, 121
što se u kišu pretvore od slàne,
ko rijeci koja nabuja pa jenja,
- već jak joj, stalan izvor daje hrane, 124
što opet prima, jer Bog tako sudi,
kðli na dvije gubi tekuć strane.
- Na ovoj strani imaju moć ljudi, 127
od grijehâ zgasit sjećanje ma koje,
s druge na dobre čine spomen budi.

Ko Lete tamo, a tu Eunoje dobra si djela ne vrši, ne rađa, ne kuša l' se kad s obje strane stoje.	130
Od sviju vrela ta je voda slađa, i premda će ti to za žeđ doteći i da ti više ništa ne navađam,	133
za ljubav ću ti jošte riječi reći, a ako duže no obećah traju, ne će u tebe milost manju steći.	136
Možda su stari, koji popijevaju o sretnom stanju za zlatnoga vijeka, na Parnasu o ovom snili kraju.	139
Tu nevin bješe korijen ljudskog hreka; tu vječna proljet, svaki plod se goji, slavljeni mednik teče iz tih rijeka.«	142
Ja se okrenuh gdje pjesnici moji stâli, njih vidjeh vèle nasmiješene posljednje riječi čujuć, pa gospòji	145
prelijepoj gled mi nakon toga skrene.	148

BILJEŠKE

- St. 11-12. Sve se hvoje naginjahu prema zapadu, kuda pada prva jutarnja sjena.
- St. 20. Chiassi (Classe), na obali Jadrana, južno od Ravenne.
- St. 21. Eol, bog vjetrova. On drži vjetrove zatvorene u spilji i odatle ih pušta u svijet.
- St. 40. Ovdje se ne kaže, tko je »samotna žena«, koja s druge strane rijeke (Lete) kupi cvijeće; istom u XXXIII. pjevanju spomenut će Beatrice njezino ime: Matelda. Sva su nagađanja o tom, da li je D. ovdje imao na umu neku zemaljsku ženu, i koju, neuvjerljiva i sporna. Po sličnosti svoje pojave ona izgleda kao ispunjenje pjesnikova sna o Liji u XXVII. pjevanju.
- St. 49-51. Cererinu kćer Prezerpinu oteo je podzemni bog Pluton u času kad su brale cvijeće (v. Ovidijeve *Metamorfoze*, V.), tako da je mati izgubila nju, a ona svoje cvijeće (»premaljeće«). Drugima riječ »premaljeće« (*primavera*) znači djevičanstvo.

- St. 64-66. Ovidije pripovijeda (*Metamorfoze*, X) kako je Kupidon nehotice strijelom ranio svoju mater Veneru, tako da se zaljubila u Adonisa. Kupidon tom prilikom nije postupao »po svojem običaju«, jer on inače ne strijelja slučajno.
- St. 70-75. Perzijski kralj Kserkso prešao je po sagrađenim mostovima s vojskom preko Helesponta (Dardanela), ali je u Grčkoj jadno stradao, tako da je Helespont »gordosti ljudskoj i sad uzda jaka«. Heroja i Leandar su čuveni ljubavnici, o kojima pripovijeda Ovidije (isp. *Heroide*, XVII. i XVIII.). Njih je rastavljalo more: Leandrovo je rodno mjesto bio Abid na azijskoj, a Herojino Sest na evropskoj strani Helesponta. Mladić je svaku noć plivao k svojoj dragoj, ali se jedne noći utopio u nemirnim valovima.
- St. 76-79. »Novi ste«, to jest istom ste došli ovamo, pa vam je možda čudan moj smiješak ovdje, gdje je bio zemaljski raj (»sred mjesta odabrana za gnijezdo ljudskog roda«).
- St. 80-81. U psalmu *Delectasti* (XCII) veli se: »Razveselio si me, Gospodine, djelima svojim; s djela ruku tvojih radujem se«. Drugim riječima: Matelda se raduje ljepoti zemaljskog raja, boravištu naših praotaca.
- St. 85-87. Dante vidi vodu i čuje šum vjetra, a to, veli, ruši u njemu protivno i tek nedavno stečeno uvjerenje, da u čistilištu nema nikakvih atmosferskih promjena. To je uvjerenje D. stekao iz pripovijedanja Stacijeva (u XXI. pj.).
- St. 93. »Zalog vječnog mira« – zalog vječnog blaženstva, zemaljski raj.
- St. 97-102. Matelda potvrđuje Stacijeve riječi. Taj brijeg je zaista slobodan od svih smetnja što ih dolje pod njim izazivaju isparivanja iz kopna i vode, koja su zavisna od promjena temperature (»slijede trag topline«, po Aristotelu), i to zato da ne nanose čovjeku u zemaljskom raju štete.
- St. 103. »S prvim neba svodom« – s prvim pokretnim nebom (*primum mobile*), najvišim i najudaljenijim od zemlje.
- St. 107. »Kret taj« – kretanje zraka u krugu zajedno s najvišim nebom.
- St. 109-114. U biljci koju zahvati zrak u svojem kretanju krije se moć da može napuniti zrak oplodnom snagom (sjemenom), a zrak, kružeći, sije tu oplodnu snagu svuda, tako da »druga«, tj. vaša zemlja, na taj način rađa zbog različite oplodne snage raznorodnim biljem. Zato se ne treba čuditi kad na zemlji niknu biljke bez vidljiva sjemena.
- St. 121-132. Pošto je objasnila postanak vjetra, Matelda objašnjuje postanak vode. Na zemlji vode nastaju od isparivanja, koja se u niskoj temperaturi (»od slane«, leda) pretvaraju u kišu, tako da rijeke čas nabujaju, čas padaju, prema tome da li kiše hrane njihove izvore više ili manje (po Aristotelu). Ova voda ne nastaje tako. Ona teče iz trajna i nepromjenljiva izvora, koji po božjoj volji dobiva uvijek toliko vode koliko je izgubi »tekući na dvije strane«, jer iz tog izvora, kako se iz daljega vidi, teku dvije rijeke: Lete i Eunoe, od kojih svaka teče na drugu stranu. Prva gasi svako sjećanje na grijeh, a druga budi sjećanje na dobra djela. (*Lethe* u grčkom znači »zaborav«, a *Eunoe* »dobro sjećanje, sjećanje na dobro«: Lete je bila poznata već u staro doba; Eunoe je Danteova zamisao). Ali ta voda »ne vrši svog djela«, tj. ne čini dušu dostojnom da se popne u nebo, ako ta duša ne kuša prije i Letu i Eunoe.
- St. 139. »Stari«, tj. antički pjesnici.

KOMBOLOV TEKST

»...spolja...« (stih 1)
»što oku sjaj ublažavaše jutra,« (stih 3)
»... duvajuć...« (stih 7)
»...rade.« (stih 10)
»ptice u njenim vršcima da kane.« (stih 15)
»šumljaše kao bas uz pjesme njine.« (stih 18)
»u drevnu šumu zašo sred stabala,« (stih 23)
»još bi se uvijek mutnom mogla zvati
kraj ove, koja ništa ne sakriva,« (stihovi 29-30)
»grančice vid im različnošću plijene,« (stih 34)
»i pojuć se na probir cvijeća baci,« (stih 41)
»O lijepa ženo, koju griju traci
ljubavi, pravo l' crte lice shvatih,
gdje obično su vidni srca znaci,« (stihovi 43-45)
»što pjevaš mogo bolje razabrati.« (stih 48)
»takvim se ona okretom spram mene
... diže.
ko djevojka oboriv stidno zjene,
i uslišav mi molbu, pridje bliže,
te sad i smiso riječi...
sa slatkim zvukom, do mog uha stiže.« (stihovi 55-60)
»Mislim da tako ne znahu da sjaju
ni Venerine oči, kad je zgodi« (stihovi 64-65)
»Rijeka nas na tri dijeljaše koraka,
al' Helespont, što Kserksu prolaz dade
(gordosti ljudskoj i sad uzda jaka),
»... kad mu jade
med Abidom i Sestom more zada
no meni ova gdje mi korak stade. « (stihovi 70-75)
»na dušu neka s čuda nenadana;« (stih 79)
»Ti sprijeda, što me moljaše, što znati
još želiš, reci, jer spremna pritekoh
na sve što pitaš odgovor ti dati.«(stihovi 82-84)
»...mjesto...«
»... jad...« (stihovi 95-96)
»iz kopna ispravljanja i vode« (stih 98)
»Čovjeku ne bid nanijele škode,« (deseterac, op. M. T. stih 100)
»slobodan sve od vrata što na nj vode.« (stih 102)
»Kaad se to znade...
čudjenje prijeko sred zemaljske sfere,

kad niču biljke što nam sjeme taje.

»A znaj da polje sveto što se stere (stihovi 115-118)

»koliko gubi tekuć na dvije streane« (dvanaesterac, op. M. T., stih 126)

»ugasit svako sjećanje na grijeh;« (deseterac, op. M. T., stih 128)

»Ko Lete tu, ko Eunue bije
na drugi kraj, al' ne vrši svog djela
ne kuša li se tu i tamo prije.

Slanijeg nema od ovoga vrela;« (stihovi 130-133)

»i kad ti ne bih ništa već navela,

Za ljubav ću ti još par riječi reći,« (stih 135-136)

»Možda su stari, što pjevati znaju« (stih 139)

slavljeni nektar voda je tih rijeka.«

»Ja se okrenuh spram pjesnika mojih

i vidjeh da su stâli nasmiješeni

slušajuć zadnje riječi posl'je kojih

okrenuh lice prema lijepoj ženi.« (stihovi 145-148)

TRIDESETO PJEVANJE

ZEMALJSKI RAJ. POJAVA BEATRICE.

Kad zvijezde prvog neba sedmokržno,
 što nikad ne će zapast nit se rodi,
 nit magla skrit ga izim krivnje nužno,

a ondje, sve da dužnost vrše, vodi 4
 ko što brodara ravno ono niže,
 kad kormilarec k nekoj luci brodi,

İstinî svijet, što prije međ njim stiže 7
 i orlolavom, k svojem miru skrenu
 do kola – stade; jedan glas svoj diže

ko po poslanju s neba dobivenu 10
I Veni, sponsa, de Libano! poče
 trikrat, a za njim svi u istom trenu.

Ko što će ustat ispod grobne ploče 13
 na zadnji poziv čete blaženika,
 povrativ glas, da aleluju sroče,

vrh kolâ tako, što su Božja dika, 16
 diže se sto, *ad vocem tanti senis*,
 života vječnog slugu i glasnika.

Svi *Benedictus* zborahu *qui venis!* 19
 i sipljuć cvijeće ozgo i sa strana:
Manibus o date lilia plenis!

Već vidjeh gdje se o osvitku dana 22
 istočne strane ko ruža ruža rumène,
 dok s drugog neba sja modrina rana,

i gdje se sunce rađa s nešto sjene, 25
 pa jer mu pare blâže svjetlost jaku,
 duže mu stoje oči otvorene;

tako se meni javi u oblaku 28
 cvijeća, što leteć iz ruku anđelâ
 snutra i izvan padaše po zraku,

- gospa pak s vijencem maslina vrh vela 31
 bijelog, a ispod plašta svud zelèna,
 ko plamen živi boja joj odijela.
- I duh moj, što već od davnih vremena 34
 ne zadrhta u nazočju joj dragu,
 zbunila tōli prikaza je njena,
- sasvim mi oko još ne bje na tragu 37
 po tajnoj snazi, što se od nje rodi,
 ljubavi davne osjetilo snagu.
- Čim visoka mi krijepost oči zgodi, 40
 što me već nekoć pogibeljno rani
 dok još ko dječak življah u slobodi,
- okrenuh tad se s nadom k lijevoj strani, 43
 s kojim se dijete majci o vrat baci,
 kad se od tuge il' od straha brani,
- Vergilu htjevši reć: »Zadnji ostaci 46
 u meni krvi drhću ovog časa:
 to, znadem, davne ljubavi su znaci!«
- Ali Vergilu ne bješe već glasa, 49
 Vergilu, što mi milim ocem posta,
 Vergilu, kom se predah radi spasa.
- Ni sve bez čega pramajka nam osta 52
 ne sprijeći da mi lice rosom prano
 ne smrače suze, kojih proljih dosta.
- »Dante, što Vergil ode tako rano, 53
 ne plači zato; i kani se plaća,
 s drugog ti maća plakat predskazano.
- Kao admiral s krme što korača 58
 do pramca vidjet kako momčad brodi,
 i na taj način revnost joj pojača,
- lijevoj se strani kola vrhnuh, zgōdi 61
 kad se da začuh ime svoje zvati,
 što tek po nuždi ovdje se navodi.

- Od prije gospu mogoh ugledati, 64
i to pod velom anđeoske slave,
gdje ovkraj jaza očima me prati,
- premda još veo, padajuć joj s glave, 67
kû Minervino lišće ukrašava,
ne otkri sasvim njene crte prave.
- Držanja stroga, ko kraljica prava 70
nastavi kao tko već riječi sriče,
ali za poslije oštre pridržava:
- »Pogledaj! Zbilja, ja sam Beatrice! 73
Kako se na brijeg udostoja smjelo?
Da tu su sretni, zar ne znaš, drzniče?«
- Oborih oči tad na bistro vrelo, 76
na travu zatim, vidjev u bistrini
svoj obraz; takav stid mi obli čelo.
- Tako se mati sinu holom čini 79
ko ona meni; jer i ljubav stroga
imade katkad okus po gorčini.
- Zašuti; slaveć kad zapoju, Boga 82
anđeli: *In te, Domine, speravi,*
al' *pedes meos* ne prijeđu kod toga.
- Kao što snijeg se, kad studena javi 85
slavska se bura, leđi sred drveća
na Italije hrptu, pa se kravi
- i zatim uđe u se s pramaljeća, 88
puhne iz sjene lišenoga kraja,
ko kad se topi na plamenu svijeća,
- tako bez suza i bez uzdisaja 91
do pjeva stajah tih što poju krasno
u skladu s glazbom vječnih okretaja;
- al' kad iz slatkog pjeva pojnih jasno 94
za mene sućut, ko da pjev taj sudi:
»Gospo, što mučiš tako ga užasno?« –

- budu od ledne na mom srcu studi 97
voda i disaj, što prepuni bola
na usta, oči probiju iz grudi.
- Na znanjoj strani ona stojeć kolâ, 100
besjedom tada obrati se svîti
svetih: »U vječnom danu odozdola
- što bdîte, pa vam nisu kadri skriti 103
ni noć ni san ni kroka kad se miče
čeljad i svojim putovima hiti;
- svrha mi riječi onom što nariče 106
da pojmio bi, dok stoji uz rijeku,
njegove patnje sve da grijehu sliče.
- Ne povoljnome po krugova tijeku, 109
što svako sjeme vode k nekom cilju,
spram zvijezda što su pratnja mu u vijeku,
- već i po Božjih milostî obilju, 112
što dažde s takvih oblačnih visina
da oči zalud pogled k njima šilju,
- on bješe tako za mladih godina 115
darovit, da uz nastojanja živa
mogaše postat uzor svih vrlina.
- Al' to je gđra i divljija njiva 118
bez njege, cijelo s zlim sjemenom polje,
što plodnija se snaga u njem skriva.
- Podupro nekoć lik moj drage volje 121
njega je, kazav oči još mi mlade,
vođah ga, da na staze krene bolje.
- Na prag pak kada druga dob mi stade 124
i onaj svijet sam s ovim zamijenila,
on mi se ote i inima dade.
- Kad se ko duh sam iz tijeje izvîla, 127
pa narasle mi ljepost i vrline,
tada sam manje postala mu mila,

jer korak svrnu k stazi neistine, dobara lažnih slijedeć sliku hudu, što obećaju, al' to sveđ ne čine.	130
Za viđenja se izmolih zaludu u snu ga zovuć da dođe svjedočit; sklon ali nije bio takvu trudu,	133
što pad će njegov tolik prouzročit; mješte mu spasa prijeti kazna stroga, te morah njemu pakao predočit.	136
Kroz ulaz mrtvih odzgor siđoh stoga do onog što ga ko vođ amo svrati; plač pratila mi zamolba je mnoga.	139
Božjoj bi volji značilo da krati posluh, da Letu prijeđe i da pije vodu joj, račun akoli ne plati	142
kajanjem s kog se suza licem lije.«	145

BILJEŠKE

St. 1-12. Pjesnik isporučuje sedam svijećnjaka sa sedam zvijezda Velikog medvjeda i zato naziva svijećnjake semeroviježđem prvog neba (tj. beskrajnog Empireja, sjedišta Boga i blaženih, odakle su stigli). To sedmeroviježđe nikad ne zapada i nikad se ne rađa, ne znajući ni za kakvu maglu koja bi ga sakrivala očima, osim magle koju na ljudske oči navlači grijeh. Ono ondje vodi cijelu mističnu procesiju, kao što »ono niže« sedmeroviježđe (tj. Mali medvjed sa sjevernjačkom, koji je zemlji bliži od Empireja) vodi brodara do luke. Kad ono »sedmeroviježđe prvog neba stade«, kako je rečeno na kraju predašnjeg pjevanja, onda se »istini svijet, što prije međ njim (tj. sedmeroviježđem) stiže i orlolavom« (tj. ona dvadeset i četiri starca u bjelini, koji predstavljaju knjige Staroga zavjeta), okrene kolima (Crkvi i Kristu) kao svojem miru (tj. ispunjenju onoga što su knjige Staroga zavjeta prorocale), a jedan od njih kao nadahnut s neba zapjeva triput riječi iz *Pjesme nad pjesmama*: »Dođi, vjerenice, s Libana!«, što svi ostali prihvate. Dvadeset i četiri starca su istinit svijet (st. 7), jer su knjige Staroga zavjeta prorocale istinu.

- St. 17-18. »Sto... života vječnog slugu i glasnika« – sto anđela. *Ad vocem tanti senis* – na glas tako uzvišenog starca.
- St. 19. »Blagoslovljen ti koji dolaziš«. Kad je Isus ulazio u Jerusalem, pozdravljali su ga riječima: »Blagoslovljen onaj, koji dolazi u ime Gospodnje!« (Isp. Ev. po Mateju, XXI, 9, i Ev. po Luki, XIX, 38.).
- St. 21. *Manibus o date lilia plenis* – »Dajte ljiljana punim rukama«, polustih iz Vergilijeve *Eneide* (VI, 883).
- St. 30. »Snutra i izvan« – u kola i oko njih.
- St. 31. »gospa pak s vijencem maslina« itd. – Beatrice.
- St. 37. Još prije nego što sam je očima mogao sasvim sagledati.
- St. 40-42. Danteu je bilo devet godina, kad je zavolio Beatrice, kako pripovijeda u *Novom životu*.
- St. 52. »Ni sve bez čega pramajka nam osta« – ni sve ljepote zemaljskog raja, koje je izgubila Eva.
- St. 53. »Lice rosom prano« – isp. I, 121 i d.
- St. 64-65. Ugledah ženu što mi se prije ukazala u obliku cvijeća bacanog od anđela.
- St. 68. Minervino lišće – lišće masline, svetog drva Minervina.
- St. 82-84. Anđeli, odgovarajući takoreći mjesto pjesnika i tješeci ga samilosno, pjevaju XXXI. psalam: »U te se, Gospodine, uzdah«, ali ne dalje od riječi »noge moje« (tj. završili su riječima: »Postavio si na prostranom mjestu noge moje«).
- St. 87. »Na Italije hrptu« – na Apeninimu.
- St. 89. »Iz sjene lišenoga kraja« – iz Afrike, gdje je u neko doba godine sunce na zenitu, tako da tjelesa ne bacaju sjene.
- St. 92-93. Dok nisu zapjevali anđeli, koji uvijek usklađuju svoje pjevanje s harmonijom vječnih sfera.
- St. 98. »Voda i disaj« – suze i uzdasi.
- St. 100 »Na znanoj strani« – na lijevoj strani kola (v. st. 61).
- St. 101-102. »Sviti svetih« – anđelima.
- St. 110. »Svako sjeme« – svako biće koje dođe na svijet.
- St. 111. Položaj zvijezda u času čovjekova rođenja opredjeljuje njegove sklonosti i sposobnosti.
- St. 124-125. Čim stupih na prag mladosti. Beatrice je umrla, kad joj je bilo dvadeset i pet godina.
- St. 126. »I inima« znači nesumnjivo da se D. predao drugim ljubavima i postao nevjeran svojoj prvoj ljubavi, ali te riječi sadržavaju i prijekor što se predao vulgarnim uživanjima i svjetovnoj taštini, udaljujući se od puta kojim ga je vodila Beatrice.
- St. 139. »Kroz ulaz« – na vrata pakla.
- St. 140-141 »Do onog što ga ko vođ amo svrati« – Vergiliju. Isp. »Pakao«, II.

KOMBOLOV TEKST

»Kad sedmozviježdje prvog neba stade,« (stih 1)
 nit magla na nj van magle prijeha pade,« (stih 3)
 »kad krmaneći k nekoj luci brodi,« (stih 6)
 i grifom, ko svom miru se okrenu
 ka kolima, a jedan glas svoj diže« (stihovi 8-9)
 »Ko što iz svojih raka će da skoče« (stih 13)
 i stekav glas aleluju da sroče« (stih 15)
 »ustade sto...« (stih 17)
 »duže ga mogu da podnesu zjene;« (stih 28)
 »žena sa vijencem maslina vrh bijela
 vela i s plaštem zelenim vrh njena
 go oganj živi rumenog odijela.« (stihovi 31-33)
 ne zadrhta u prisustvu joj dragu,
 I dok pred njom stajah udivljenih zjena«,
 »Prije neg oko sasvim bí na tragu,« (stihovi 35-37)
 »ljubavi stare svu osjeti snagu.« (stih 39)
 »no dječaćke se dobi oslobodih,«
 s uzdanjem se okrenuh k lijevoj strani,« (stihovi 41-43)
 »Htjev reć Vergilu: 'I zadnji ostaci
 krvi u meni drću ovih časa:
 znadem: to stare ljubavi su znaci!« (stihovi 46-48)
 »Dante, što Vergil ode tako rano« (stih 53)
 jer ti je plakat još od drugih rana!« « (stih 54)
 »k pramcu i momčad brodova pri njenu
 djelanju motri, da revnost pojača,
 »na lijevoj strani kola, kud okrenuh
 oči, kud čuh gdje moje ime kaza,
 što ga po nuždi ovdje tek spomenuh
 »ugledah ženu, što mi seukaza « (stihovi 59-64)
 gdje uprije oči u me ovkraj jaza,« (stih 66)
 »pod vijencem lišća Minervina siva« (stih 68)
 »...Živa.«
 nastavi kao tko već zborit priče,
 al' oštre riječi za kasnije skriva:
 »Pogledaj! Jeste... « (stihovi 70-73)
 »zar ne znade da tu se srećom diče?« « (stih 75)
 »Tako se mati sinu holom čini « (stih 79)
 »zatim i udje u se čim s proljeća « (stih 88)
 »tako bez suze i uzdaha stajah
 do pjeva onih, što svedj poju strogo« (stihovi 91-92)

»al' kad iz slatkog pjeva razbrat mogoh
 samilost za me...
 »Zašto ga, ženo, kinjiš tako mnogo ?« « (stihovi 94-96)
 »voda i dah, što tjeskobno se stanu
 na usta i oči penjati iz grudi. « (stihovi 98-99)
 »Na kolima na mjestu stojeć znanu,
 ona se riječju obrati sad sviti
 pobožnih duša: 'Vi u vječnom danu
 bdijete, pa vam nisu kadri skriti
 noć ni san niti koračaja, kojim
 svijet po svojim putovima hiti; (deseterac op. M. T.)
 zato je više cilj sad riječima mojim,
 da shvati onaj što plače uz rijeku,
 da patit mora pram grijesima svojim
 Ne tek po sfera povoljnomne tijeku«« (stihovi 100-109)
 »Al' to gore i divljije biva
 bez njege i sa zlim sjemenom polje,« (stihovi 118-119)
 »Nekoć ga lik moj podravo dolje;
 pokazujuć mu svoje mlade oči,« (stihovi 121-122)
 »Čim na prag druge dobi svoje kročih,
 i onaj svijet promijenih ovim svijetom,
 on mi se ote i s drugima sroči.
 Ko se ko duh iz tijela vinuh letom,
 još ljepša i kreposnija no prije,
 postah mu manje milom tad i svetom,
 pa krivom stazom podje da se bije,
 za slikama, što lažna dobra mnoga,
 obećaju, al' vjerovat im nije.
 Za vidjenja zaludu moljah boga
 kojima zvah ga u snu i inako;
 tako mu malo bijaše do toga.
 Toliko pade, da se sredstvo svako
 za njegov spas nedostatnim pokaza,
 osim da vidi srušene u pako.

Zato na vrata mrtvih s gornjih staza
 sidjoh, gdje onom što ga amo svrati
 ko vođ u plaču svoju molbu kazah.« (stihovi 124-141)
 »kajanjem s kojeg suza lice mije.« (stih 145)

Tonko Maroević

ŽUČNOPOJKA DANTEOSLOVKA

Mirku Tomasoviću

Znadem da sasvim obuze te Dante,
i da si s njime sad u *Čistilištu*,
te da ti rime jedna drugu ištu,
da u suzvučju zanosno zaplamte.

Sad pomislit ćeš: Tonko, zafrkante,
ne diraj me u mojem mučilištu,
a znaj da imam još i *kurtu vištu*
– tako u sebi uzvratit ćeš, znam te.

Al zapravo u duši ti se divim,
pa i zavidim na tvome poslanju,
a samog sebe zbog sporosti krivim

da pridružim se tvome dantiranju,
al vjeruj mi, u takvoj gužvi živim
da pratit ritam tvoj nisam u stanju.

19. XI. 2013.

UBI POESIS, IBI PATRIA

Jordan Plevneš

REMBRANDT ZAUSTAVLJA ISUSA KRISTA NA ULICI U
AMSTERDAMU I SLIKA GA UŽIVO
OKO 1649. GODINE

Prema tvrdnji pjesnika Hermanna Friedricha Waterloosa
Suvremenika slavnog slikara
Neposredno prije Rembrandtovog bankrota
Kad su sudski izvršitelji ušli i zaplijenili
Sva materijalna dobra
U životu besmrtnog slikarskog genija
U 1656. godini
Zapisali su pod rednim brojem 33
Poznatu gravuru »Platno za 100 guldena«
U kojoj je, prema tvrdnjama autora,
Rembrandt naslikao Isusa Krista »in vivo«
Zaustavivši jednog slučajnog mladića, na ulici u Amsterdamu
Kojega evo danas gledamo kao živu prirodu u
muzeju Louvre
On u očima čuva jednu svježju, reklo bi se bezvremenu
Poeziju
Od tada, pa do danas, recimo 2000 godina
Taj mladić može biti zamijenjen
I opet ući u Rembrandtovo platno
I opet reći sutra
Kao da je bilo jučer
»Bože, Bože, zašto si me ostavio«

PASKAL SOTIROVSKI – MAKEDONSKI
ASTROFIZIČAR U PARIZU I SMRT SUNCA

Paskal Sotirovski astrofizičar
Koji je svoj radni vijek proveo u francuskim
opservatorijima
Bio je specijalist za život Sunca
Glede samoga njega
Poznata je njegova izjava:
'Pariz je prelijep grad, no ima jednu manu
Manje će biti lijep kad ja umrem' – ovo ne zvuči dobro

Taj je naučno dao nepobitan dokaz
Da će idućih pet milijardi godina
Sunce sigurno živjeti
A poslije umrijeti, isto kao i svi mi

Kad smo ga ispraćali u vječni dom
Prošli smo skoro kroz cijeli Pariz, u saobraćajnom metežu
Da se uputimo prema Završnom cilju

Danas je sunčan dan u Parizu.
Sunce!
Kad prođe pet milijardi godina
Koje ti je predvidio astrofizičar
Sjeti se svojega Sunčevog kraja – Parižanina
Paskala Sotirovskog
Specijalista za tvoj život
Iz Makedonije

PETRE M. ANDREEVSKI VRAĆA SE IZ KINE

Negdje oko Orwellove godine 1984.
Jedno od najvećih imena makedonske književnosti
Petre M. Andreevski
S kojim imam čast da sam rođen u istom selu Slojštici
Vratio se iz Kine i donio mi dva kamena pečata
Na jednom je bilo ime našeg sela
A na drugom moje ime

Evo priče Petra M. Andreevskog:
 Budući da se na Balkanu ne razumijemo,
 Tko je što, i tko je odakle
 Kad izgovorim ime Sloj – ští – ca
 Ispred kamenorezača kineske abecede
 Taj se trgne i od srca nasmije
 Što je prevoditelj jedva uspio prevesti moj zavičaj
 Sloj – ští – ca je mjesto koje se spominje
 U srednjovjekovnom kineskom anonimnom romanu
 Šiu – cuan što znači ‘na rubu vode’
 Za koji nitko već više od 1000 godina ne zna
 Odakle je, i kako je moguće od jedne riječi
 Da se rađaju tisuće drugih
 Stvaraju tako čudo za prepričavanje od drveća do nebesa
 Što ni do tada, ni od tada nije poznato u Kini.
 Ja pomislih da nije slučajno greška u izgovoru,
govori Petre,

No, taj je tvrdio da nije.
 Pričao sam mu o jednoj obitelji iz Slojštice
 Koja stoljećima zove Kitajce
 Vrag niti ore niti kopa, već piše anonimnan roman
 Kao što je slučaj s pričom
 Kad se rodio otac Itara Pejea
 I s jednim drškom od tikovine
 Otišao je čak do neba da potraži oca

Možda je ta priča stigla s Balkana do Kine
 Zato čuvaj pečat, reče mi Petre.
 Ti ćeš dočekati
 Da možda Kina bude jedinstveno rješenje za
 Balkansko pitanje

Kako sada stoje stvari
 Ja ću morati predati pečat njegovom sinu
 Sergeju Andreevskom
 Ili ipak mojim sinovima Konstantinu i Iliji
 Za svaki slučaj
 Čekajući kineski odgovor na Balkansko pitanje.

SAN FRANCISCO I SVJETSKA PJESNIČKA
REVOLUCIJA ILI NEVOLUCIJA

Nema ničeg zajedničkog između San – Francisca
I svjetske revolucije ili nevolucije
Ako niste čitali pjesničko drvo – Jacka Irshmana
Unutarnjeg disidenta beat generacije
Zajedno s Ginesbergom, Kerouacom
I još uvijek živim doajenom Ferlinghettijem

Za Jacka Irshmana godinama sam mislio da sam po sebi
I sam za sebe, i u ime cijelog čovječanstva
Pjeva za dvije točke u tzv. Modernoj Civilizaciji:
Revoluciju i nevoluciju
Temeljene na novčanoj tiraniji

Nevolucija je riječ koja ne postoji
A izmislio je sam Jack Irshman
Ta riječ će vas natjerati da se duboko zamislite
za budućnost svijeta
S vama ili izvan vas
Za što se opredjeljujete
Za Revoluciju ili za Nevoluciju?

MAKEDONSKI IDEALIZAM

Sofoklo govori
Bolje je ne biti rođen
A William Butler Yeats ima jedan stih
'Hladno oko baci životu i smrti,
Konjaniče otiđi'.

Mislim se dragi Ljupče Silevski (1961. – 1981.)
Dobro što ništa nisi vidio
Od onoga što smo svi mislili
Da je Veliko nešto.

*Proljeće 2011.
Na groblju u Slojštici*

DVA ČUDA U JEDNOM

Mihai Eminescu (1850. – 1889.) nije bio samo besmrtni pjesnik
 On je bio istinsko čudo na vrhu
 Rumunjske i svjetske poezije

Kad je Nichita Stănescu (1933. – 1983.) koji je isto tako bio
 Pjesničko čudo na kraju 20. stoljeća
 U jesen 1983., kao da je bilo jučer,
 Sjećam se njegovog doma kada nam je pijano svirao
 U Bukureštu i kao da izgovara svete riječi kaže
 ‘Želim biti pokopan do Eminescovih nogu.’

Njegova želja je bila uslišena.
 Shvatio sam tada:
 Biti beskrajno velik
 A željeti da ostaneš beskrajno malen
 Suprotiva tomu što je beskrajno velik u tvojim očima
 To je za mene
 Jedinstvena religija u svjetskoj poeziji.

BESMRTNI ODJEK U GLASU MAHMUDA DARVIŠA
 U OHRIDSKOM ANTIČKOM TEATRU

Možda najveći živući pjesnik modernih vremena
 Arapskog svijeta
 Čiji se glas raznosi
 Od Palestine do Mediterana
 I svih voda na svijetu do kraja vremena
 Ovjenčan stručkim Vijencem dođe u Makedoniju
 I kaže da se osjeća kao u svojem domu
 A ja mu govorim u bratskom zagrljaju, S pravom,
 Budući da smo lošiji od Palestine.

Zajedno s Milanom Đurđinovićem i Matejom Matevskim
 Priredili smo mu ohridsku knjevnu večer
 S ribom, vinom i sa svime što nam je dao Gospod
 A poslije smo šetnjom do Sv. Sofije, Kanea i Sv. Klimenta Plaošnika,
 Stigli do antičkog teatra

Znali smo se dugo godina s Darvišem,
Blizak prijatelj mog prijatelja,
Palestinskog pjesnika Eliasa Sanbara
I svaki put kad smo se vidjeli
Želio sam slušati na arapskom njegove stihove
Od kojih nekoliko imam prevedenih na makedonski
Zamislite prizor
Mahmud Darviš se penje
Na scenu antičkog teatra u Ohridu
I mi ga slušamo:

‘Haifo!
O samo da mi je poletjeti prema tebi
I u tvojim dverima, na krevetu od morske pjene spavati
Dveri su pravoslavna sveta vrata, tako se zovu, ne znam hoću li staviti sveta
vrata ili ostaviti njihovu riječ

Haifo!
Zašto ne poletiš u moje srce k’o golubica?

Haifo!
Zašto ne mogu poletjeti i na dlanu ti spavati?

Haifo!
Zašto mi ne govoriš istinu

Haifo moja!
Što si ti?
Ptica si ili zemlja?’

Odjek je bio toliko božanstven
Pa kad sam pogledao gore u kamene stupove
Učinilo mi se kao da se jedan kamen pomaknuo s mjesta

Darviš pita: Tko je bio?
Rekao sam mu: Gospodin Makaron Pritanis
Ili Predsjednik besmrtnih
Koji je živio u 169. stihu Eshilovog ‘Okovanog Prometeja’
Samo se takvom Predsjedniku može vjerovati kaže

Takozvana povijest svjetske poezije
 Naše ljubavno krštenje dogodilo se u Skoplju
 Pokraj brijegova Vardara
 Koje još Homer naziva ponosnim Aksijem
 Jedne noći krajem prosinca 1975.
 Kad u Amfiteatru filološkog
 Pojavi se kao princeza s ružama u kosi
 I s božanstvenim glasom, ljepote koja boli,
 Recitirajući besmrtnog Sergeja Jesenjina (1893. – 1925.)
 Ti si od tada, zauvijek postala moja Mademoiselle Lili,
 Moja Isidora, Moja Shagane, Moja Ana Snegina,
 Moja Lorelei, Moja Annabel Lee
 Kada sam ti u ovacijama Amfiteatra, koje su bile
 upućene tebi
 prišao i dotaknuo tvoju ruku
 Ti si otvorila moje srce,
 Otključala si ljubavni zatvor
 Moje rane mladosti
 Via Sacra Liliana

KAKO JE STO JAPANSKIH TREŠANJA STIGLO U MAKEDONIJU

Japanski budist, filozof i humanist
 Daisaku Ikeda
 Zanima se za komparativnu fenomenologiju
 Svjetske povijesti
 U duhu budističkog vjerovanja
 Da postoji 3000 svjetova u svakom životnom trenutku

Eh sad, u jednom takvom životnom trenutku
 Kad smo s jednom makedonskom delagacijom
 Stigli u Tokio da mu uručimo
 Nagradu Svetog Klimenta za humanizam
 Jednu izrezbarenu drvenu kutiju u kojoj je na samo 40 cm²
 Ohridski protomajstor Živko Pejoski
 prikazao Makeodniju od prapovijesti do danas
 On je bio mnogo dirnut zbog tako dalekog polaska na put
 I pročitao nam je u jednoj dvorani, s još najmanje 3000 slušatelja
 Jedan svoj citat iz eseja o Aleksandru:

Ove riječi kao da su Vama posvećene
Ako se Portugalu doda sav svijet
Koji nosite u Svom srcu
Dragi doajenu i legendo svjetske kinematografije
Makedonija i Ohrid su počašćeni što Vam predaju
Svjetsku nagradu za humanizam za 2008. godinu
Zato što Vi, atlet i maratonac,
Ostajete vječan mladić
Nezavisno od činjenice da Vam čestitamo
Ulazak u stoti rođendan.
Za mnogo godina, Manoel De Oliveira
U ljubavnoj besmrtnosti i životnoj ljepoti
U Vječnoj Umjetnosti.

Ohrid, 19. 01. 2008.

* * *

Takoreći u isto vrijeme
S ruskim astronautom Julijem Gagarinom
Prvim čovjekom koji polijeće u beskraj svemira
12. travnja 1961. godine
U povijesnim uvjetima nevjerojatne koincidencije
Grupa makedonskih pjesnika na Balkanu
U gradu Strugi na Ohridskom jezeru
Lansira ideju za Struške večeri poezije
Kao najveću međunarodnu bazu
Koja će svake godine
Umjesto ratne i razorne moći
Okupiti poeziju sa svih 6323 jezika
Kojima se piše prema UNESCO-ovu popisu
Na planetu Zemlji

S obzirom na činjenicu da su stihovi razbacani
Svugdje po meridianima
Stotinu, da ne kažem tisuću godina
I s obzirom na činjenicu da ih nitko ne sakuplja
A isti nestaju
I ne ponavljaju se
Kao ni njihovi autori
Kao mnogobrojni cvjetovi na svim božanskim stablima

Makote Ooka, Vatsjajana, Genadija Ajgia, Różewicza i Šalamuna
 I da ne zaboravimo velike dame svjetske poezije
 Zauvijek ovjekovječene u Strugi
 Desanku Maksimović i Nancy Morejón
 Blagu Dimitrovu, Wislawu Szymborsku, Vesnu Parun,
 Amritu Pritam
 Koje su dokazale da je svjetska tragedija
 Prije svega djelo pogrešnih muškaraca
 I da je žena jedinstvena budućnost
 U očekivanju istinski nerođenih muškaraca

Što se tiče Balkana
 U Struškoj bazi
 Postoji bljeskava duhovna koncentracija
 Počevši od Blažea Koneskog:
 ‘O sine tih na misla sina’
 Od Fatosa Arapija i Ricosi i Stanesca
 Do Ljubomira Lavčeva i Mateje Matevskog
 I posebno Odiseja Elitisa koji je govorio
 ‘Poezija je ovdje da ispravi Božje greške’
 Ispravi, Gospodine
 Jedinstveni na nebu za sve
 I napravi tajni kod za pjesničku bazu u Strugi
 Da bude poznat u cijelom svijetu
 Umjesto ‘Ubi bene – Ibi patria’
 Ili tamo gdje ti je dobro tamo je domovina
 Da bude zamijenjeno sa ‘Ubi poesia – Ibi patria’
 Budući da nigdje nije ‘bene’ u sadašnjoj globalnoj eri
 Nema bene, nema bene, nije bene, daleko je od bene
 Neće nikada biti bene kao što je bilo
 Bene nema, nema bene, nije bene
 I još će biti ne bene, ne bene never bene

Gledaj, Gospodine
 Da ti se ne dogodi
 Jer i ti si izmučena duša koja igra šah bez početka
na nebu
 S međunarodnim lingvističkim i oružanim problemima
 Pa da zamijeniš latinski prilog ‘ubi’ što znači gdje
 S glagolom ‘ubi’ što u većini slavenskih jezika
 Znači stvarno ubij.

Da ne bi ubili poeziju
 Greškom
 Budući da u svjetskoj povijesti ima toliko mnogo ubojica
 Koji su spremni ubiti prošlost, sadašnjost i budućnost
 Još i vlastito majčino mlijeko
 Na sitne dijelove uništeno čovječanstvo

Napravi, Gospodine
 Ispravljaču svemogućí
 Kao što sutra ratne velesile
 Mogu pritisnuti nuklearno dugme
 U Washingtonu, Pekingu, Moskvi
 Tel Avivu, New Delhiju, Pakistanu ili Iranu
 Jedan dan, svaki čovjek na zemlji
 U svojoj intimnoj memoriji
 Imat će postojanu vezu
 S internacionalnom pjesničkom bazom
 I jedan dan, jedan po jedan
 Kad pritisnu na dugme svojega srca
 Na njihovom rađanju
 Na njihovoj smrti
 Da mogu povjerovati barem za jedan tren
 Da još nije sve izgubljeno i da
 Još nije kasno
 ‘da poezija spasi svijet’.

Evo ga javno, tajni kod
 Struške baze
 Jednog malog grada na Balkanu
 Na kojemu svake godine
 S ‘Mostova’ odlazi molitva
 U beskraj koji će se uslišiti na dan Svetog Nikada
 Od mosta na rijeci Drim, Drim, Drim
 Koji na svim svjetskim jezicima odjekuje
 ‘I have a dream I have a dream
 I told you every day and every year’
 Ubi poesia ibi patria.

BILJEŠKA O PISCU

Jordan Plevneš rođen je u Slojštici u demirhisarskom kraju, 29. X. 1953., pjesnik i dramski pisac. Diplomirao je na skopskom Filološkom fakultetu, a postdiplomski studij je završio na Sorboni. Podučavao je kreativno pisanje na mnogim europskim i američkim fakultetima (Institute for Oriental Languages and Civilisations in Paris, University of Texas-Dallas, University of Yale and University of Orse in Paris). Bio je ambasador Republike Makedonije u Francuskoj, Španjolskoj i Portugalu. Član je Makedonskog društva pisaca. O njemu se pisalo u najpoznatijim svjetski tiskovinama poput Le Monde, New York Timesa, Le Figaroa, The Guardian...

U književnosti se javio pjesničkom zbirkom *Teorija otrova* (*Teorija na otrovot*, 1980). Slijedi 'Scenska anatema' *Erigon* (1982.), paradigmatički tekst u makedonskoj dramaturgiji, utemeljen na poetičkim odlikama nadrealizma i simbolizma. Kao kritički angažiran dramatičar, propituje fenomene povijesti (emigraciju, revolucije, totalitarizme, staljinističke čistke, logore). Postmodernističku 'obrnutu tragediju' *Sreća je nova ideja u Europi* tiska 1995., a antiutopijski i alegorijski roman *Osmo svjetsko čudo* (*Osmoto svetsko čudo*, 2005.) tematske su i žanrovske novosti u suvremenoj makedonskoj književnosti. Djela su mu prevedena na strane jezike, a za svoj je književni rad višestruko nagrađivan.

*S makedonskog jezika prevela i bilješkom popratila:
Ana Opačić*

RIBE I DJEVICE

Zdravko Mustać

cijelu noć su mi crkveni namještenici
crvenim mastilom
upisivali znakove proljeća na leđima
cijelu noć su mi oderani psi
željeznim četkama čistili kožu
smrad koji se širio iz usta suicidalnog kita
opsjedao je sitne duše blagopočivajućih odmetnika
molim vas prestanite govoriti o pamćenju
nemojte opterećivati jednu savjest papirnatim rezom
nitko ne postavlja snijeg na vrh čela
zbog njegove ljepote
nitko ne doziva blagost na usne krivokletnika
ovaj put tražim vašu pomoć
dragi čovjekoljupci nastanjeni u podnožju
vrbinih potreba
možda nikad ne stignem na crtu
koja me dijeli od neponovljive borbe za astralni
podražaj
poznám plač urezan u remen
debele kurve iznad mamurnog oblaka
poznám pastira skrivenog u kamenom sanduku
osuđenog bez valjanih dokaza
dragi donosioče pravde pomogni svjetlosti zraka
da prodrije u kralježnicu vučje kreposti
možda mi se nikad ne dogodi rijeka
možda mi se nikad ispred očiju ne parkira crni
osvetnik sa zadatkom uprizorenja

posljednje slike očaja
moja plaha riječ mu ne pomaže
moja odlazeća psotka je odjevena u stražara
ispred tvrđave namijenjene za konzerviranje
ubijenih recitala neželjene djece
poznam morską zmiju koja oko vrata
nosi nagomilani jad
vidio sam u njenim očima savršen razlog
za podizanje morala samodopadnim lešinama
poznam dan otvoren u nebu
milost se proteže od krvave usne
do prodanih konjskih umiranja
svjedočim radosti koja miriše na podnošljivu bol
oduzeti dah violini
znači umrijeti pred naletom prošlosti
u uskoj dvorani gdje uzvanici navlače maske
s brojčanikom vjernosti
oprezno jutro pod plaštem crnog mora
srčani urlik između slova
misterij čovjeka u zaklonu
ispred kiše svi izgube volju za ljepotom
nacrtani slijepac drži kurtizanu za ruku
spušta potpisanu presudu u ždrijelo vulkana
mrav se ruga jezikom zlotvora
svijet je nagrižen odrazom iskvarenog delfina
njegova namjera se iscrpila između usta i nosnica
vožnja kroz ploveću svjetlost probija kožnu uniformu
vedra je voda izgubila ritam sa sjenkama divljine
pošast uzima jedino novac ispod jastuka
tužnim izborom ponavljamo rezerviranu pastoralu
mrak je pojeo svoju djecu
učlanimo se u zemaljsko rasadište ideja
tamo gdje zvuci mržnje izgledaju oprani
od paranormalnih ptica
ratnička objest kao pravo pobjednika
naš nedosanjani krvotok slaže se s operetnim
zaključcima gospodara naprasnih pogubljenja
koji se jednom davno zavjetovao na glad
pred sobom i bespomoćnim siromasima bez ruku
rijeke su mokri pašnjaci svih zaluđenih hijena
od naših dana pa do vječnog plamena
ne postoje ulični svirači koji su uronjeni

u krivotvorene jaglace pravednosti
na zidu na čeliku na moždanoj ovojnici
na opremi kroz koju vjetar navješćuje
krštenje umrlog plemena
mi smo dobili ushićeni podražaj krvi
maslinova grana i katodna cijev
na istom platnu veronikine ljubavi
zagrljene pjevaju istinu o osami
iznad izrečene psovke pasje pameti
sve je mrtvačka prašina koju mladi majmun
pun prezira prema poštovanju
uredno pojede za blagdanski doručak
opasnost koja se spušta u bojama visećih vrtova
na nogama nosi nagovještaj olovnih ambicija
put kiše je označen u knjigama
koje nitko nije dozvao u sjećanje
prolaznici kroz prašumu glume
majstore u razlaganju nestvarne materije
otac vodi svoju povorku svoj rod
otac ne misli na čeznutljivu idilu
pokorenu obrisom muke
otac čita posljednje poglavlje luciferovog soneta
bezglavim slugama u hodniku tvornice laži
postojao je plakat s obješenim kukcima smetlarima
lako se probiti kroz betonske spomenike šarenila
dok nas vjesnici novog naraštaja
vrhunskih manipulatora uvjeravaju da je zemlja velika
samo onoliko koliko joj smrt dozvoljava
svojim promjenjivim oblicima
što se razlijevaju po površini slane vode
novi koraci u staroj zidini
glasovi masne proždrljivosti
glavni izumitelj zvuka podzemlja
dokazani ljubitelj ljubičaste cigle
ljubimac pakosti
ušao je nedjeljom u odvratno suglasje dna i straha
zaključivši oko oštrim rezom
on je postao pokretač sivog namještaja
naslaganog na oprezu glave i sunca
nama je dozvoljeno da usnama dodirnemo nebesku os
nama odvojenim od nasrtljive mećave
u rječitom pražnjenju između smisla i blagoslova

ubrzani jahači razbijaju okvire
njihovi životinjski postulati preživljavanja
njihovi pravedni odnošaji s braćom u bijedi
stvorije samo zatvorenike otrovane
primamljivim bokalom gustog vina
nama je promatračima zadnjeg mjeseca godine konja
savjetovano da se držimo skrivenih staza
i da ne dižemo prste i da ne dižemo glasove
tako će samo lišće poslagano kao pravilo
o odgovornom nestanku
učiniti sve nemarne svjedoke ove izmišljene igre
misionarima humanitarne pošasti
možda postoji bolji pogled na uniformirano sunce
na njegovo blaženo tijelo
nevidljivi div upravlja matematičkom logikom
u postavljanju utjecaja nervnog sustava
na znanje o pokretu uličnih stupova
toplo jedinstvo modernog otkrivenja srdžbe
unosni u komunikaciju s lastavicom
samoprijegor golog čovjeka
osjećam protok na dlanu
sve oblačne zavjere u glavi mrtvog iscjelitelja
ukopavaju se točno ispred ulaza u kuću
sramežljivog namjesnika i njegove sestre košute
možda je kosa konopac možda je griva oslonac
prije dvije godine skupilo se mnoštvo kanibala
na trgu slobodnog izraza
nije ih ni ledena padalina omela u donošenju odluke
o postu svakog ponedjeljka
moja obitelj posjeduje balkon s pogledom
na spomenik palim ljubavnicima
plameno vozilo puno egoističnih poruka
davno je izgubilo smisao za utemeljenu retoriku
za suptilnost u odabiru mete
na kojoj će ostaviti pečat kraljevskog animoziteta
možda se ispred mojih saznanja stvorio zid
nisam siguran da su susjedi živi
da vole svoju djecu i da hranu za pse
ostavljaju noću na asfaltu
njihovi nasmijani zahtjevi za izbjegavanjem oholosti
poredani su na liniji koju je pojeo naručeni
padobranac sin predsjednika kućnog savjeta

ako se za godinu dana pojavi prorok
koji u rukama posjeduje samo propale emocije
velika je mogućnost da će moji supatnici
postati dio strujnog kruga u osvjetljivanju
palače straha i pjesme užasa
možda je moj rukopis krivo predstavljen
u bolnici za sluge
možda je pogrešan naziv moje savjesti doveo do
raskola u gnjevu prezrene mašine i formulara
na kojem je prašina zauzela bogovski naslonjač
možda je svijet voljen neuhvatljivom željom
moguć samo ako je u kavezu od perja zaključan
potresni pogledi osiromašene kletve
skriveni u korijenima močvarne kolibe
služe kao nagon za opčinjenošću zmijom plesačicom
moja ovisnica iz škole za usporenu rodbinu
hoda rubom zakona
svako jutro mi u krevet nosi prepariranog nosoroga
moja sposobnost za pronalaskom rijetkog žutokljunca
koji u vrećici za vratom nosi dijamant
obojan negativnom prozom
pomaže mi da skratim večernju molitvu
njenu blijedu predstavu za mučenike
blaženstvo među prstima prati nesreća
dame jedu gorku piletinu
moja prognoza raširenih vjeđa odaje skrivenu tajnu
o baletnom krvoproliću među svetim pilićima
bosonogi udarci u slamu
pažljivo komponirani jauci mandoline i čekića
moja avantura je završila na crvenom mostu
sve odluke o građenju potkrovlja u obliku šešira
donio je graditelj falsifikator bez pravilnog disanja
bez duše i sna
nije bilo nikoga na dogovorenom predavanju
o odnosu betona i sline
moja je šuma napunjena simfonijom orošenog oruđa
moja je kabanica posložena u zagrljaju zaražene majke
i njenog crnog lica od pečene gline
moj diktat moći neće doseći zadnji kat
pozornice sjaja i kataklizme
besprizorni momci krađu tuđe trenutke
na hladnom igralištu na hladnom panju

sloboda moja sloboda
u susret mislima često mi dolaze
ljubopitljivi osuđenici na život u travi
na oprostajnoj večeri govornik je odjenuo
nezamislivo krivo odijelo bez boje i oblika
svećenikova pidžama osušena na žičanoj ogradi
nestala je u zimskom praskozorju
pojavila se tek na gozbu uzdaha nesuđenih
čarobnjaka onih ćelavih mutavaca svoje vrste
moja namjera je ispisivanje blagostanja vrana
moja prazna stranica jednaka je sabranim djelima
pronalazača bojnih otrova
ne mogu se odreći svakodnevnog preskakanja
umjetnog obraza zagonetne princeze
ne mogu se odreći nogu svojih
javori se vijore pored tisuću zastava
masovna histerija je zavladała
zbog par cipela uklesanih na brdu
po kojem su hodali razvojačeni misionari
ne mogu zamisliti ništa više od grube sile
iza koje su samo monstumi poredani
kao vječni zaštitnici oblaka i štrajkova
šapuće mi na uho vučja posluga
drevna planeta nije pomogla svojim izopačenim
haljinama da se spuste na jastuk kao ukras mumije
mislio sam da mogu
mislio sam da mi pripada po zaslugama
ne mogu se sjetiti koliko košta moja koža
ne mogu se smiriti pred vjetrom i pticom
grabežljivog ali unosnog uda
u planini preko koje marširaju starice
nastupaju preko svih svojih vještina
u planini bez zraka bez biljnog brata
u toj planini se nisam mogao zadržati više od
trajanja jednog epohalnog soneta moje mladosti
unutar mog plesa unutar odvratnog kišobrana
ne mogu dizati stopala po naredbama koje dolaze
iz zapaljenih knjiga buldožerom ambicija
vlak se naginje kroz apostolsko jezero bez glave
svaki zvuk svaki dodir sa zemljom
svaka nemoć otvara nove spoznaje dječje zablude
ne mogu ovaj put stati iza svojih oprostaja

ne mogu biti redovni admiral zarobljen u odgovoru
na pismo koje je proputovalo dva oceana
prije nego što ga je pustinjač pojeo
roneći kroz svoje iznutrice
ne mogu voljeti nečije prohtjeve
sve je zaključano u znaku kluba u članskoj iskaznici
važnih kuhara važnih recepata za opstanak
nekad davno prije milijun sekundi
zaboravio sam što sam učinio svom dvojniku
zaboravio sam gromadu ispljuvanu nakon disanja
očna radost me podsjeća na prezentaciju svetačke
lađe u kamenitoj obradi svibanjskog manifesta
dozivam u sjećanje morsku bolest
na pragu zrelog životnog pražnjenja
šaljem pozdrav pješćanim hodnicima
između balkona otpornih predlagatelja magle
mizerija ravna cesti
cesta ravna gladnoj zimi
zima ravna ropstvu na pragu zrelog razmišljanja
samo očevi i majke u stomaku zadržavaju
kazališnu igru potrebnu zastupništvu naših kontrola
glazba iz trulog grla
grlo iz naručene konzerve
konzerva zakopana kao primjer razvodnjenog dodira
između hladnog ukora i munje u zjenici
mirišem mračnu rosu na okviru gospodskih vrata
postavljam zamku između riječi
da naši potomci ne bi uzalud priželjkivali
naopaku ljepotu složenih razmirica
duboko u zemlji spava pilot
pilot na glavi nosi cvijeće
cvijeće ne posjeduje boju za rasplod
strahujem na međi
pomažem crvu letjeti
hodam po oltaru od masne pokore
otvaram natječaj za razbibrigu
ploča od jestivog zakona
zakon ugrađen u kočiju od srebra
srebro je pažljivo dozirano na policama knjižnice
biranih čuvara spretno sročeni proročanstava
pratim svoju želju na iglenoj duši
dišem u skladu s veličinom hodnika

stol je vrlina
vrlina je agregatno stanje
stanje i volumen su neupitne jedinice u odmjeravanju
snaga iz dva tabora mladog kamena
ratujem slušnim aparatima
biram janjad za klanje
nekad u stara dobra vremena znalo se dogoditi slugama
da popiju majčino mlijeko na pravdi djetinjstva
nekad se znalo dogoditi da su se ratničke osobnosti
spojile u truleži na vlastitim glavama
dozivam izgublenu pravdu za mrtvu spodobu
izražavam štovanje brisaču simbola i djeci njegovoj
spavaj dolino naslagana na vjetru
odmori se neupitna plahosti
prepusti se zapovijedima svog ispovjednika
utabori se istino na vrhu bora
pokušaj pljunuti na ekran
ako se složiš s uzrocima ranjivosti
tvoje će te posljedice tući
po srčanim opterećenjima
snivaj žalosti nakupljena u bubnjarskim prsima
đavolska briga je zamršena novela
sazdana od tri poglavlja o iznutricama
i deset poglavlja o odbačenim jedrilicama
što se provlače herojskim memoarima
odvoji se od vesele aritmije bubrega
potpiši se ispred primamljivog proglasa
u korist rada i rođenja novog poretka
ovim te putem čak oslobađam obveze stvaranja
muške dojenčadi
sakrij se ispod gustog pokrivača
tamo je posložena narudžbenica
tamo je račun izbrisanog broja
tamo je stijena nasilno okružena
ukradenim vrtovima sunca
spusti svoja stopala na drveno dno
nagovori svoje nerođene da glasaju za ptice selice
glasno demonstriraj umijeće
uvijek protiv sebe i svojih toplih otrova
u žaru je vatra opčinjena zlom
u mastilu ima jako malo tehnike
u izbodenim žilama voda nosi sve pred sobom

pjevaj pametni izrode
saznaj pravila izražavanja sove
njen huk se udomaćio među ljude sklone kratkim
izljevima pisane ljubomore
praksa dobrotvornih društava i zanatlija pera
jasno je ogledalo na kojem zabrinuti fantom
drži govor bez smionih zaduženja za konje i magarce
legni smjelim tijelom na potvrdu o ranjenoj kosti
zauzmi stav gospodine neuništivi sokole
svaka tvoja uklesana riječ svijetli
u zagrljaju zaborava i vina
neka ti bude odmor od nastranih kopača po utrobi
psi naši svakidašnji kupuju ozeblinu pomrčine
oni sahranjeni u tvrđavama ne znače puno
uredbama o korištenju kravlje balege
jeza je fatalna pojava
kad se uskličnik pretvori u zvonik
u psalam o nadmoći
u slona u tvornici svijeća
most između bogate zadužbine
most između sna i umornog plesača
umor na sedlu na granici
jauci i pauci
marširaju grešnici i njihovi pradjedovi
po grobovima od slame
cijela namirisana odora sastavljena
od kukuruznih nametnika uvjerenih podanika
služe gazdarici u gomilanju gnoja
u kavezima naoštrenih koljača
jednog jutra sunčanog mjeseca
patrolirajući oko dvorca bezimenog bivola
uočio sam strašan raskorak u izgledu
staklene ubožnice i dobro poznatih glasina
o sposobnostima vladara da udovoljavaju
graditeljima u njihovim krvožednim prohtjevima
svinje mogu pojesti idilu
one su postavljene kao zaštitnice suhe strukture
svinje ne podilaze atomima
one su sigurne da količina pšenice na poljima
odgovara kišnim kapima u naletu na zarobljeno pleme
odjeveno u orkestar koji svira melodije
uništenih naroda

svinje uvježbano otvaraju usta pri svakom spomenu
lova na usnule prljave delegate trovače
rod gubi na težini
rod grabi zov prirode
pred tenkovima se našao osiromašeni pucanj u prazno
borba koja se odvijala pred našim očima
oduzimala je dah organizatorima svadbenog rituala
rat raskopčanih košulja
rat skriven od javnosti nenavikle na blagostanje
sva pregažena obećanja u izvještajima o pomoru
statističari su preoblikovali u podnošljive brojke
na pladnju sazdanom od voska i blagosti istine
opasnost vreba u snu
odvjetnik svih mojih pogleda na žalosnu noć
gusta tekućina prožima svijest
njenim otrovnim stazama promiče oluja
prsti uzimaju na sebe zlu kob
osjeća se da je pomak ovisan o slomu i strepnji
moje vizije preplavljene ljubičastim podacima
moje vizije kao nadomjestak za neprihvatljive darove
moje vizije zauzimaju podaničko mjesto u kući duhova
popeti se na vrh neba
pokupiti kreaciju namještenu u drvenom sanduku
prokrijumčariti putnika u sivom parobrodu
gledaj me uginula gusjenice
gledaj kako jedem tvoju pamet
gledaj i ne sklanjaj se pred ugrizima parazita
gledaj njegovim načinom
odmor je nestvarna tvorba pojmova
odmor se pružio preko obraza
nema vrijednost ljudske pohlepe
odmor je čast i odmazda
treba stalno ponavljati umobolne zahtjeve
umirovljenim zastupnicima male priredbe
tko je glavni junak na klupi od zlata
tko je otkupio njegovo imanje
skriveno iza leđa bratoubojice
tko je kipar pijeska i kitovog daha
tko je ukrao mokru maramu sa glumčevog trbuha
tko je uzeo srebrni novčić na koji je predstavnik
crne magije pljunuo svoju mokraću
moja se mudra prijateljica visokih arkanđela

uselila na planet prepun krastavih svjedoka
još nije zabilježeno što se događalo nakon vijesti
da su se olovni ordeni pobunili
protiv svojih najmodavaca
znam samo da je moja sunčana prijateljica
dobila tešku upalu koštane srži
znam da je sve u paćeničkoj dolini smišljeno
da prevari pošteni zajednicu termita
moja mi je obazrivost na kraju uspjela
donijeti uspješnu kompoziciju u kojoj se zrcali
bolnički miris i dimna zavjesa velikog doktora
doručak bijaše izazvao zemljotres
nošen vodenom burom
uznesen na pučini kao klaun
vođen samo svojom papirnatom željom
za članstvom u zagrobnom vjenčanju
s apsolutnom zavadom
na rukama gomile moje su tijelo prenijeli
od brda usamljenih redovnika
do brda promiskuitetnih žena leševa
tek su dvije lampe uključene na moje mišiće
upozoravale na sklad pripovjednih ambicija
sahranjen u plastičnoj bačvi
nahranjen zaraženom poslanicom prije začeca
prije napuhanih balona
moje se vidno okruženje razlikovalo od besmrtnosti
po kontrastu plave ribe
po autoritativnom glasu donosioca vojnog poziva
po mržnji
po načelu slobodnog mača
posrednik u nabavi začaranog solsticija
bijaše izgubljeni mladomisnik
svi mi poklonici molitvene zajednice
ručali smo mrvice koje su padale sa stola
raspojasane zarobljenice ega i mašte
nakon odlaska bujice
moje privlačne čuvarice krematorija
očišćene od smole iza ušiju
otvorile su svoje debele novčanike
sakupile pristojnu sumu priloga i sagradile baziliku
na kojoj i danas stoji napisan
jako uvredljiv epitaf konju lopovu

prije nego je sunce posljednji put ljubilo moje obrve
na krevet mi se spustila sjena pile
i bokal slane vode
ne postoje čitanja koja mogu nadomjestiti
titraj strasti
one blagosti male vječnosti
ne postoje odluke izvan ovog svijeta koje mogu pomoći
epizodnoj ulozi da sakupi hrabrost i baci ključ
spoznaje preko mosta
ne postoje ni dani koji prolaze
ne postoje ni njihovi štovatelji
u kalendarima označeni kao prosvijetljeni avanturisti
brodovi uneseni u očaju
na proznom platnu djeluju brzinom pakla
brodovi odlaze ispred vremena
brodovi žure na sastanak
na suđenje proštenju i skrivenim kosturima
brodovi ranjenici
brodovi pustinjaci u potrazi za opijatima
za mršavim robovima
za njihovim potresnim koreografijama
na zidu boli uvećanoj za minutu bijega
od prazne volje beščutnog vjernika
brodovi gospodari nad jamom prepunom
proizvoda namijenjenih za autoritativnu samospoznaju
jablani u stroju namiguju ledu
tope se između dva jezika
njihova samostalnost ne predstavlja veliko odličje
na odjelu babe gatare
jablani pobunjenici plešu kolo okovani snijegom
jablani strastveni pušači
jablani u kolijevci smireni
pred sudom za ocjenu okusa razdražljivosti
ostavljaju cijelu posadu izdajnika bez komentara
jablani kao kamatari
jablani kao kolekcionari
bliži se trenutak u kojem će se svi njihovi plodovi
razbiti o glave voditelja grupnih iskopavanja blaga
poruke napisane na tvrdoj koži
osakaćene
poruke osmišljene da vrijeđaju zalutale ovce
poruke u halama zvuče poput oca bez milosti

poruke bez trajanja
poruke bez smisla o formi
poruke se usporeno spuštaju na teren pogodan za
izmjenu ranjivih uvreda
poruke su nagovještaj zapisan na unutarnjoj
strani gline
poruke unose nemir samo u bezlične penjače
po već zauzetim stablima pesimističkog poslanja
poruke su stvorene kao aranžman na granama lipe
poruke navode na grijeh asocijacija
poruke kao neuhvatljive štetočine udaraju po mozgu
znajući granicu i snagu žrtvovanja nevinih bića
sjedeci ispod zida
uzimajući dah nagomilan silinom užasa strip-manijaka
puška dobiva krila
gurajući tabletu zaborava u žvale
gutajući miris zaborava
metak ostavlja trag među zubima
panika u redovima novaka
na pitanje o karakteru serijskog proizvođača ugriza
odgovori su se rastopili nad ljubavnom širinom
djevojke ispod maske u podrumu tajnog zadatka
trpeći šum na srcu
držeći mjerač osjećaja ispod pazuha
bacati osmjech nalik na procvjetalu amforu
jezero dobiva obrise zabranjenog autograma
osvojenog grada
lista ekscentričnog modela
prodana je na aukciji za sitne novčanice
kopači zlatnih poluga su stajali u redu
ispred ispovjedaonice novoformirane sekte
njihova svećenica je svetim zakonom zabranila
upotrebu ruku prilikom jela i spavanja
pišući nevidljivim ugljenom po asfaltu
trčeći po mjesecu
gazeći po zelenilu što obujmom određuje san djetlića
gužvajući se u spužvi
mornari su rijetki izvoznici požutjelih primjedaba
o krivolovu na poluljude polujarce
uzimajući sve grijeha u oslobodilačkim akcijama
na sebe
psujući hladno piće

njegujući reumu
očevidac je odlučio lagati na samrti o prirodi
svog životnog angažmana u uljepšavanju
zavičajne zahvalnosti
prateći nenapisanu povijest glazbe i zvuka kotača
želeći samo pomoći krivom tumačenju uloge poznatog
procesa pretvaranja ničega u zrak
usmrćena kopilad pravi sjenu na praljinom prozoru
koristeći metodu šaljive aspiracije na sve
njene žilave veze s injekcijom s kojom jutro
pretvara u prostor za produženje vrste

šetnja
ako bacimo kamen na strah
ako popričamo s papagajem o godišnjem odmoru
ako pojedemo sto kilograma suza
ako ulovimo sebe na obali rijeke na doručku s
ostavljenom pljačkašicom poslije buđenja
iz hipnoze
bijeg
ako ne mislimo na pucnjeve upućene
iz plastičnih cijevi
ako se ne odvajamo od svojih pedeset zapovijedi
ušivenih ispod kože
ako na ulazu u kliniku ostavimo samo podatke
o pijanim roditeljima
ako se pravimo da smo živi u formuli napisanoj
rukom rođenog brata izumitelja vinskog sapuna
zahvala
ako ustanemo iz mrtvih
ako odvratimo na plotune upućene od miševa
zabarikadiranih u brdu nepročitanih knjiga
ako zalajemo na bogate prosce što se skupiše
pred pragom naših sestara
ako uspijemo shvatiti predigru kraljevske svinjokolje
vulkan
ako se uozbiljimo pred ruševinama
ako se spalimo u sobi diktatora
ako promijenimo stablo s kojeg bacamo kamenje
na procesiju našeg voljenog dirigenta
ako se preselimo u hladnu zemlju bez vlasti i granica

znakovi
ako sličimo golim stražarima na vrhu katedrale
ako krademo glasove maloj djeci
ako se hvalimo s brojem neprospavanih noći
ako blud opisujemo kao orijentir za umijeće
 prolaznosti samo bogobojažnih stvorova
histerija
ako zastanemo pred nacrtanom piramidom
ako glavu strpamo u konjsku utrobu
ako pobjegnemo leteći
ako smo sigurni u naše postolare u naše sinove
 koje smo izmislili zbog kriznih vremena i
 nedostatka vrednovanja realnog u duhovnom

danas su se posložili galebovi
na tijelu mrtvog obavještajca
nijedna nevjerojatna prispodoba o njihovoj majci
uspješnoj profesorici kirurgije
nije uspjela prodrijeti na stol glavnog urednika
središnjeg zabavnog vremeplova
krila ugrožene manjine posječena lebde
između zemalja bez okusa

s očitom namjerom da ostave trag
na pljesnivom pješčaniku
guske koje su se pridružile prodavačima starih novina
zapjevaše pjesmu bez rime
bez jasnog recepta za rudare
lopovska delegacija
udobno smještena na kremastim čavlima
držala je svih osamdeset zubi u šeširu
patuljasti tajnik vijeća za zatočene perače posuđa
uzeo je desnu nogu
još živu i pokretljivu nogu starog enologa
popleo se na brdo od autobusnih guma
popljuvao sve odredbe o eutanaziji
smrznutih kokošjih fetusa
prije večernje mise sam sebi je sjajnim srebrnim
nožem prerezao grlo i zaspao
prošla je zahtjevna zabava sitnih pingvina
netko lukav je na željeznom srcu
napisao točan datum dolaska nevidljivih mušica

na vinsku podlogu
naročito mudro je zaiskrilo priznanje
o animalnoj boleštini stražnjice kokosovog oraha
dan napunjen barutom oprašta se od smoždenih crva
na voćnoj torti namijenjenoj krivokletnicima
bez kraljeznice i akvarelnog milosrđa
sjedili su slučajni instruktori u hladu
čekali su izluđeni maratonci
da se udovica odluči za muškarca boljeg od roba
na čelima umrtvljenih pacijenata pojavili su se
čirevi nalik na odvratnu jagodičnu kiselinu
sva suzdržanost između pokreta
prepoznatljivog u literaturi oceanske zavičajnosti
nije mogla nadoknaditi urlik zadovoljstva
kukavičkom otpremninom
rodoslovlja alpinista
treptaj vučjeg oka
nisam mislio ništa loše kad sam položio lovački ispit
vjetar pleše
stranica opasne knjige
otvorio sam novo poglavlje u proučavanju načina
na koje srna može popit svoje mlijeko
sraz stresa
ogledni prah mora
smatrao sam da se svako slovo mora ljubiti
s noćnom morom ako nije napunilo svrhu svoje
bogobojažljive forme
bratska vijest
krasna šumska vila
poduzeo sam sve nužne korake da bih od spavaće sobe
svetog narkomana napravio udoban smještaj za autore
unikatne harfe po kojoj prstima prebira samo ugljene
ljepotice
žal prkosa
tjeralica od gume
pomagao sam krijumčarima da prebace glasovitog
mistifikatora vatre u moj dom
da mu olakšam susret sa željenom hranom u obliku
plastične jabuke
pune kante
voda podržava mastilo
dugo sam ležao na kamenu smole

čekao sam gavrana koji mi je obećao precizno izgrađen
dvorac za sve moje uništene prohtjeve
čekao sam gladan da mi ptica donese haljinu za bol
automobil leti
prednost otvorenoj kutiji
saznao sam da je moja bogata i debela rodbina
izgubila na kocki svu zemlju
ja sam svoje zeleno imanje unutarnjim plamenom
optočeno testamentarno ostavio njihovom stadu ovaca
praznik gljiva
pseća odgovorna sreća
nisam ni slutio da će se okršaj između maskiranog
kočijaša i njegove retardirane supruge odigrati za
vrijeme pogreba mog izmišljenog pradjeda
rezultat se stopio s dimom iz kaleža mog djetinjstva
prašnjave ulice me podsjećaju na klavirske tipke
siesta u ambalaži zapuštene lige osjećaja
sve su se moje morske avanture pretvorile
u sitno proletersko zadirkivanje valova
obični zločini protiv subjektivnog portira
u egzilu za ostavljene mačke
nalikuju mojoj silnoj potrebi za poklanjanjem
slobodnog vremena svakom pješaku
svakom kurvinom sinu
nabijenom na kolac u restoranskom otpadu
pusti otoci me podsjećaju na bradavice ukliještene
ispod noktiju možda kanarinca možda pijanista
bljutava krvna slika
odaje hladnoću zaključanu u invalidskim kolicima
moja kolekcija prostačkih štakora
zauzima trećinu mojih snova
o bijegu u inozemne zatvore
samoća prisutna u svakom avionskom putovanju
tjera ispred mene nenapisane stihove tuđih ritmova
tuđih tuberkuloznih odličja zakačenih
na posmrtnoj postelji prepunoj slamnatih molitvenika
identifikacijski karton me podsjeća na lubenicu
u koju su se ugurale redom
ženstvenost gubavih sestara
oprana zdanja lučke uprave i dude varalice
ne privlači me ljetna hladovina za koju je vezana
pogrešna projekcija o svjetskom rekordu

u nabrajanju krivo napisane interpunkcije
labuđeg zavijanja
čuvar zemnih ostataka faraonskih čistačica stolova
mi je obznanio na izumrlom jeziku prašumskih izroda
da je zemlja sastavljena od malih porculanskih ploča
posranih zastava
i suhих smokava što padaju po trgu elegičnog majstora
ulaznica na koncert za teleći rog i veprovinu
me podsjeća na mog konstruktora ćelave glave
u čijim je foteljama ostao trag koji vodi u pravcu
obilježavanja stogodišnjice bitke komaraca i amazonki
mučno mi je kad se sjetim kopanja u kanalu
između crijeva i pluća
nitko još nije izmislio fantastičnu pretpostavku
za izlječenje od prevelike samoživosti
kupovina obrednog križa
proslava erotičnog grada
mlaćenje sjekirom po prstima
puzanje ispred magle
kamenovanje blaženog govornika
oni grešnici oni bez glasa
nije svako njihovo mrmljanje moguće proglasiti
nebitnim na žeravici zbog koje su pjesnici postali
ambasadori crne veze žuči i tla
nije obavezno uzeti zlatnik iz dobrovoljnih priloga
za janjad opijenu rosom
korak se trudi postati vlasnik urezane pažnje
korak je izraslina na jesenskoj bilježnici
korak je potop
korak je želja umotana u ćudoređe
mala večera servirana na leđima nosoroga
poslužila je za okrepu samo odabranim kumovima
lika i djela velikog žderača zmija
tisućljetno kucanje po privlačnoj percepciji
označilo je samo pokoru mješovitih zborova
bez nogu i nepokretne retorike
glazbeni stroj na atlasu prevrće oči
glazbena kutija čuva znoj
glazbeni ukus je zabranjen maloljetnicima
u dolini medenog mjeseca
glazbena kamila spava tri godine bez prestanka
glazba odjekuje u kavezu praznovjernih

promicatelja veleizdaje
savršeno je svejedno posjedovati izgovor za kriterije
u odabiru svadbenog ruha
čaše napunjene masnom poviješću
lonac u koji stane izgovorena žalopojka
ne postoji niti je njegova istina moguća
pejzaž bez patuljaka
dvorište uzima pauzu radi obroka u sjeni
kuća ugrađena u komforu priznanja
kotači usmjereni na razbijeni crveni kišobran
raširene noge su ozbiljan razlog skoka u močvaru
treba na kraju angažiranog okupljanja podvući jedino
misao koja se krije u indijanskom taboru
nije obećanje jedina boja na sunčanoj konstrukciji
na ranjeni mozak nije dovoljno ugraditi samo bombu
kritična količina košulja visi u potpalublju
skromna ljepota staklenih niti zasjenila je
unutrašnjost prostih organa hrvača blizanaca
moram uzeti šaku limuna u nedosanjanim postupcima
meni se uvijek serviraju pljuvačke iz predstave
o konzulu i njegovoj vjetrom izoštroj kuji
ne znači da sam sretan zbog pravilne prehrane
uvjetovane silnim bogatstvom u kovačnici mog
zastrašujućeg udarača po slikovnici prošlog stoljeća
herbarij mi je značio puno na početku krize
u prehranjivanju planktona
mislio sam da su se seljački bogohulnici zavjetovali
na oproštaj od ugovorenih brakova
loše sam sanjao u šatoru dok mi je crna majka
motikom ispravljala rebra
moram priznati da su mi široke livade
poput bedara moćnih pradjevojaka podrijetlom
iz osušenog mora puno pomogle u razbijanju prostora
namijenjenog stoičkim činovnicima
album bez ijedne sličice plovi kanalizacijom
ili je stvarnost samo izmaglica što se probija
kroz gustu borovu šumu kvarnih štetočina
moje uplive u život vodozemaca nisu zamijetili
odgovorni na šalteru za izdavanje dozvola barbarima
plave kose i razgovorljivih karaktera
hitno moram nazvati vilu od voska da mi bude
savjetnica u izgradnji retuširanog životopisa

ne pijem tuđe hvalospjeve iskovane u posmrtnim
hroptanjima
ne ubija se moć radi opuštanja
uzimam note bez mirisa
postajem vladar žetelačkih simfonija
lako je naređivati učenicima pred giljotinom
njima je svejedno
ne brinu ih zlatni lančići
oni su svoj domaći rad posvetili ptici trkačici
ambijentalne žene vještice se kupaju
u evanđeoskim kupkama
moja probuđena napast postaje tajna požuda
maleni putnici istražuju smisao vodene linije
bura me bacila u bunar pun smiješnih krokodila
samo me precizna analiza pohote može spasiti
dvorana za narkotike je osramočena
uredno je zabilježeno u ljetopisu kardinala
potrebitih da je u odajama trudne pastirice
zidovima tekla tekućina po kojoj se cijela jedna
godina nazvala proljetna mandragora
pojavila su se postrojenja nasadena na žitna polja
užgana u kosi veličanstvene parodije
maskirani fantom je prenio papirnati dokaz iz jedne
prvopričesničke zakletve u drugu oslobodilačku
zavjeru protiv društva šizofreničara
plakala je zemlja poput žaba uronjenih u ručak
budućnosti
ovnovi uzimaju zalogaje iz grla brončanih skakača
davno je rečeno
fino je sročeno
ako se itko usudi pjevati radosne napjeve prije
početka sudbonosne utakmice oklopnih pratitelja
plodne generacije gluhonijemih donatora svojih živaca
neka mu se osuše srčani zalisci
neka mu se postelja pretvori u bulevar
na kojem će carevati bogalj poslužitelj drača
umjesto uspavane kamilice
strah steže obruč oko plaže
stiže nas kletva na popodnevnoj odjavi
nas nekoliko stotina prognanih iz usta morskog psa
postali smo svjedoci
odlučni opunomoćenici

na čijoj časti leži bahata komisija za upotrebu
domoljubnog gesta
sve zanima kojeg će datuma konj postati anđeo
zašto se svaka posjeta podzemlju tumači kao slab
odaziv na liječenje od uspjeha
zamoran je put bratu mrzitelju atentata
zamoran je imperativ
nakon što smo sve snage bacili na sposobnost jednog
čudotvorca na nogama su nam se pojavile ogromne fleke
u obliku zapaljenog stabla oskoruše
specijalist za vizualnu manipulaciju na živom tkivu
samo je slegnuo ramenima
čistilište još ne prodaje ulaznice za igre ujedanja
nas maloumne mjehuriće odjevene u meso eskima
svijet je usisao pomoću prezrenih kosaca
ne vidim željeni omotač oko zemlje
nisam ni pokušao sastaviti obrazac
na kojem će biti nabrojani moji otkinuti udovi
ne mogu dosegnuti vrh gomile otpada okovanog
zimskom strahovladom u egzilu
nikad se mladost nije pobunila protiv odijevanja
u dlakave prsluke divljaka
nije postignuto oslobodjenje uvjetovano
praznim oltarom
ne snalazim se previše u ulozi ljubitelja ptica
kada su vojnici dotrčali na rub provalije
sunce je bilo visoko postavljeno na rešetkama
njihovo jadikovanje je pokvarilo proces prilagodbe na umirovljeničke dane
kada su se svojim patetičnim zahtjevima približili
odlasku s granice pristojnosti došao je inkvizitor
potpisao smrtnu presudu za sve mališane bez položenog
krvnog ispita
kada su se braća zagrlila rijeka je na površinu
izbacila pet tisuća raspadnutih jazavaca
ne razmišljam o danu čije je trajanje uvjetovano
vremenskom prognozom lovačkog savjeta
ne vole me prodavači opreme za rad u domaćinstvu
nijedan njihov recept za nesanicu
nije dobio uporabnu dozvolu
ne mogu mrziti loše koncipirane higijeničare
njihove rastavljene majke za doručak jedu
samo uvezenu žitaricu

ne stignem napisati otvoreno pismo društvu za zaštitu
doletjelih roda
zbog toga još uvijek trpim samoću i led u stopalima
kada je vlasnik odgajališta mladih lavova došao pred
vrata angažiranog savjetnika gospodina lopova dobio
je udarac nogom u stomak
njegova općepriznata društvena prihvatljivost postala
je naglo predmet poruge
kada je vuk pojeo slamnati šešir lijepo prosjakinje
na vijestima se pojavila njena sestra blizankinja
koja je tvrdila da joj je sve podmetnula tajna služba
njenog veličanstva trudne kobile
kada je sveti kočijaš izašao iz zatvora moje su se
oči rastopile na plakatu za paranormalni spektakl
nebesko lice skriveno u hladnoći montirane kutije
na njoj su patuljci smiješnog snoviđenja
utisnuli svoje polomljene vratove
brda sjede u kutu otuđena od graditelja makete
na njoj su dugokosi paraziti plesali
svoj oproštajni ples dugo u noć
mokri asfalt rasut po notesima iz zavoda
za prehranjivanje nedonoščadi
na njima su inzistirali slavni podanici nauke
o izvrsnosti bijele boje u crvenoj pljuvački
patina naoružana podmuklim klicanjima
na njima je sagrađena osovina ribljeg zakona
na njima je osmatračnica za golubove vjesnike dobra
more bez boje
tanka brazda i djelitelj bogatih karata
zajedno nastupaju u programu antivirusnog upozorenja
djeca u atlasu postižu sjajne rezultate
njihov servis trbušnih mišića kao primjer
dospijeva na vrh kotrljajuće glavate kugle
njihove jadicovke naglo poprimaju miris
neizlječive opsade duhovnog rastrojstva
pamćenje stabala ulazi u jednakost među prstima
tamo gdje stanuje propuštena pjesma
u njoj počiva zlokobni glas bez utočišta
previše je jednostavnog ambijenta opisano
u rukopisu brodskog dnevnika
rastopljeno ogledalo na zjenici bjegunca
iz mučne provincijske arhitekture

u njoj se nagrade ne dijele po zaslugama
već po pokretljivosti ugrađenog srčanog zaliska
čistoća ratnog izleta ne postoji
naglašeno ukopavanje ispred nasrtljivog vjetra
u njemu potomci čarobnjaka pišu svoje oporuke
u njemu se obezvređuje dostojanstvo muke
demonstracija neljubaznog kavalira proteže se
u pećini između sotone i njegovog batlera
kao da je namjerno pokvarila utemeljenost
svjetske analize pogrđnih teorija
o nastanku ljudskosti
pastiri i ovce
vuci i prostrt stol
u njima starost jede svoje zatočenike
umrijeti u boci punoj crvi
s naglašenim dizajnom žlice i kostiju
znači postati dio putujućeg cirkusa
zaduženog za uveseljavanje pobunjenog naroda
umrijeti kao zaslužni građanin u kupaonici
s lancem oko vrata ukradenog iz starinarnice
znači postati primjer katastrofičnog ukusa
pri kupnji ukrasa za obiteljski grb
umrijeti na površini zemlje
u dodiru s ogoljelim plantažama pamuka
znači uzeti na sebe prokletstvo
naslijeđene krvne osvete
umrijeti bez razloga
bez dozvole savjesti
znači biti broj na potjernici izdanoj
u dalekoj sudnici bez suđenja
i bez pravde omotane u misao
umrijeti kao gospodar svoje krvi
kao čuvar nježne strane psovke
znači ostati vjeran zavjetu danom
utrobi divovske životinje
ako me pustiš na svijet
obećavam da ću se vratiti
i donijeti zlatni prsten
na kojem će pisati psalam o vječnoj kreposti
zaslužnoj za produžetak svih nevidljivih
nasljednika moje prijetvornosti
umrijeti unutar mladolikog straha

unutar kaotičnog izljeva izorane anatomije
znači biti siguran u razlog
u sanduk napunjen beskorisnom vodom
znači biti siguran u sebičan razlog
u metalan zov razjarene mašine
znači biti siguran da svaki kraj otvara
zamršenu potrebu za toplim zagrljajem
plamena iz zmajeve domovine
umrijeti sam kao dio svemira na tren
znači nestati iz zraka
umrijeti pokriven riječju
znači bespotrebno naglašavati vrijednost rebusa
umrijeti bez dogovora s planerom zemaljske izmaglice
znači biti nevoljeno sahranjen u kiši gromova
osuđeni na kraljevstvo potpalublja
uzgajaju cvijeće u nedostatku shvatljivih snova
mahao sam na pozdrav ptici ubojici
primio sam na znanje nuspojave pernatih palikuća
film vrti uspjeh na ražnju
film baca debelu sjenu na krevet
na odar na mrtvu prirodu
osušeni zečevi bacaju koplja u moja leđa
moje košulje srasle u nebitnim predodžbama
postaju put pokajanja
laboratorij zvan krilo ambisa
željezni vojnik nad provalijom sriče molitvu
pamtí pravilnik o postupanju u slučaju stvaranja
neprijateljske republike na pšeničnim oranicama
divio sam se božanskoj obradi tjelesa
što se ljuljaše na orahovim granama
njihova slobodoumna rasuđivanja
bacila su pred moje noge plač latinske uvjerljivosti
omraženi pojedinac plovi u košari
rijekom apsolutnog gubitka poštovanja
prema kormilaru pastorage
i čamac pun otrovnih crijeva
i uzgajalište lavova puno nemuštih inkvizitora
i anđeosko uhodavanje svih sedam čula
savjetovao sam vodiča kroz purgatorij
uzmi veslo srebrne boje
uzmi lubanju si dijamantom
postani takozvani svetac

ti možeš živjeti kao oblak u kutu platna
na plaći neodgovornog proždrljivca
želja žuri
disanje je usporedivo s uzimanjem taštine
iz pune vreće sreće
vidio sam u jami od vapna kako se nešto pomiče
kako se jedva vidljivi valovi pretvaraju
u nacрте figurativne plohe
morao sam sebi ukinuti pravo na nadmoć
na dugo iščekivanu dozvolu za pljačku dokaza
o prirodnim ljepotama putujućeg krematorija
otišao sam u pravcu oceana
njegov zov je nalik zvuku naoštrenih mamuza
njegov okus je darovana mašta
skala po kojoj stupaju pobunjeničke trupe
nije dobrodošla na tron svježe diktature
toplomjer koji pokazuje odnos života i siromaštva
nije adekvatan prikaz zaljubljenog ovna
metar izmaltretiranog prostora
na kojem je razbijeno obličje prihvatne stanice
nije dužno objašnjavati svaki svoj korak nad liticom
pramen kose na kojem viori crna zastava
nije znak po kojem bi se dalo zaključiti
da je prognoza serijskog ubojice pala na plodno tlo
klupa na kojoj sjede preplašeni
vozači pogrebnih kolica
nije niti nalik na prohujala vremena
zlatnog blagostanja
kišna djevojka sa zelenim papirom oko struka
koja hoda od vrata percepcije do prozora sunca
ne odaje tako lako tajnu o povratku na mjesto
važnih čarolija zabludjele vještice
oltar od slame na kojem brončani stolnjaci
izgledaju kao živa bića
sjenom svojom zapisuje slovo
nije nitko poznat umotan u svjetlost
sahranjen na poljanama punim zločinačkih kostiju
zubi opore prirode kojima se služe okupane gorile
iz ljetovališta na rubu ratne zone
nisu reklama za prijatno provedeno poslijepodne
u razgovoru o usamljenim udovicama
trg od ambalaže po kojem golubovi glume

svoj destruktivni hod bez milosti
nije mjesto za koje će stranac misliti
da je izdanak domoljubnog vijenca
na rani koja se proteže od usta do čela
posađena je porodična čast
nije vrijeme da se imenuje krivac za nestanak
krvne djelatnosti iz antologije
svjetske zaluđenosti zdravim ophođenjem
automobili prolaze kroz galaksiju
na staklima im je magla oprostila buđenje
nije to radosna vijest
ako se uzme u obzir da je svijet koji pamtimo
nestao prije pronalaska kamenih kotača
i ritualnog odlaska pod zemlju bez pravde
molim vas ukradite moje prste
da ne bih pomislio da sam vrijedan umijeća
sviranja tugaljivih melodija
sigurno će vam se svidjeti moj savjet
da mi vrat skratite za debljinu palca
to prokleta disanje mi ne pomaže da postignem
originalni splet dogovorenih funkcija tijela
nije moje disanje otvoreni prozor
na njemu ne piše mudra opomena
o greškama u koricama
molim vas
jako vas molim
uzmite mi jedno oko
suviše je hladnih jutara na njemu pjevalo
možda u vašim dupljama zaigra dječjom ozbiljnošću
meni je jedno oko dovoljno da dotaknem nebo
a da ne vidim kažnjeničku ruku
ako hoćete
a znam da hoćete
poznam ja vaše potrebe
možete mi ruku odvojiti
i onako krvavu pokloniti svinjama
ako hoćete učinite to
znam da hoćete
prišijte je na svinjska leđa
neka joj bude putokaz za svijetle staze
mene je odavno napustio osjećaj plivanja u tami
mene je ruka odavno prestala vaditi

molim vas izvadite mi utrobu
neka se osuši na dimu iz tvornice jestivog otrova
molim vas učinite to naglo i dosljedno
uzmite sve što mi tijelo nagoni na utabanu naviku
molim vas
nemojte se ustručavati
sve moje izgovorene bujice
moji su živi udovi
i njih pojedite
kad nestanem ne želim da mi mrtvi ostaci
lebde iznad glava bolesnih patnika
neka magla
neka prah napuni nosnice lovaca na tuđe uspjehe
neka obrisi nestalog zadovolje magiju ljudoždera
magareći pjev sadržan u iscrpnoj nakani
da postanemo bolji ljudi od debelih gmizavaca
pred palačom od kruha i vode
žica je sredstvo iz kojeg je rođena naslada
nad nadmoćnim pukom
mi optuženici po pravdi velikog pijetla
teško možemo dignuti kažiprst u pravcu vjetra
vlasnika borbenih pražnjenja
mi slomljeni pred gomilom knjiških stranputica
ne vidimo da je prazan papir
napunjen okorjelim suznim arsenalom
dubok glas iz hladnjaka
ispruženi jezik iz kamenog spomenika
pomažu termitima da se zaposle u kupoli zvonika
s kojeg puca pogled na masovna okupljališta
bezimernih turista i gladnih avanturista
mi koji ne znamo
čije su glave na čijim ramenima
mi kojima nije dano
da nauče strojevi korak između vjerskih zidova
mi koji ne znamo
odlutati od glavne struje
mi koji jedemo svoju vlastitu kosu
naši su dani izmišljeni
mi smo glasoviti parapsihološki fenomeni
grad pomaže trubače
on je gospodar zajedljivog prisjećanja
na stoljeće laži

u njemu spavaju odgođene meditacije
mi nosimo na sebi prazne hodnike
mi stojimo u redu zbog bijednog usuda
i na gradskom perivoju
i na nogostupu
teško će crtači po službenoj dužnosti
moći stvoriti bolju imitaciju uništenja
od postojećeg akvarela
mi stojimo kao nepomični čuvari
nitko normalan neće pokušati ući kroz
našu zamišljenu utvrdu pobjedničke pameti
mi smo nagovještaj povijesti
antitalenti umočeni u prometno plavetnilo
stalno u sukobu s rogatim nametnicima
potresna ispovijed stoji iza autoriteta
njenog veličanstva prašine
na početku pisma stoji nejasnim rukopisom napisana
žalosna prilagodba velikanima lagane literature
naočiti poznanik dvorske lude
objasnio je na satu vjeronauka
sve kontraverze oko razbijenog jajeta
na početku operacije nazvane po liku
djelitelja falsificiranih diploma iz alkemije
ja čuvar duhovnog otpada
ovim se obvezujem da ću čuvati
vaše intimne zabilježške o promašenim životima
ja sumnjičavi supermen
ja provokator iz letećeg tanjura
ja astronaut iz planeta morževa
strašno sam zainteresiran da razotkrijem svoju nemoć
u prilagođavanju vještini krasopisa
tako je na samrti govorio čovjek bez imena
njegove riječi više ne znače puno
na jaslama gdje se hrane bogati umobolnici
ispod noktiju naših očeva skriveno je više straha
nego na stopalima strijeljanih hodočasnika
iz bludne ubožnice na kraju prašume
materinji mirisi
njihove problematične vjerodostojnosti
dobro se slažu s izvorom koji je razbio sjaj
svećeničke odore nad svijećom uplaćenom za dar
duši preminulog govornika

svi opčinjeni slavom umrli su ostavljeni
oni pseći potezi zauzdanog majstora
nisu vrijedni spomena
jedino njihova zakonska obveza
prema državi koja ih hrani
tjera na svakodnevno skidanje šešira
ispred pučke kuhinje
oni plašitelji tronogih pilića
zauzeli su pozicije
koje nas vode u razdoblje
romantičnog prihvaćanja prevare
oni koji gledaju plaćene robove kroz debele naočale
znaju da je njihov način izražavanja ravan prostim
rečenicama iz remek-djela pačjeg izmotavanja
poredani ispred lovačkog odmarališta
stoje vješala za provincijske glumce
stalni nadzor nad njima vrši čovjek zvan brutalnost
nije uzalud sva naručena artiljerijska paljba
pala na glavu zapovjednika puste oblasti
ljuta limunova voda je dobar savjetnik
humanitarcu bez novca u džepu
zabilježena je masovna pojava pristupanja u redove
čistača nečiste savjesti
povodom direktnog prijenosa mozga preko plotu
udar na svjetlo svijeta se smatra normalnim
daske se izobličuju pod teretom padajućeg perja
žene odjevene u fantome pjevaju pjesme
u čast vođe gojaznih izvjestitelja
snaha zarobljena u praznoj sobi
svaki trenutak koristi da bi dokazala
vijeću za preživljavanje crvenih krvnih zrnaca
da je nudizam štetan za usjeve pokriven platnom
komisija koja bira najbolje projekte
u sferi arhitekture plesa
ovaj put je odbacila sve prijedloge
i poslala poštom svim sudionicima osušene štakore
ne bi trebali zauzeti neprijateljski stav
prema statistima u raskošnoj ratnoj komediji
njihovih pet minuta izlaganja usne
na karti ledene vukojebine
dosta je za cijeli jedan život plaćenog patuljka
doba prijelaza na računanje po srednjovjekovnim

pravilima dovelo je do obilnih padalina po očerupanim
zečevima izloženim na osnovnoškolskoj tabli
depresivno izlaganje sreći služi samo
opterećenim kavalirima
ako su njihove prestrašene družice zaboravile
na vječni put ponijeti mirise izgorenog kreveta
znači da je pojam bračne slobode upravo masnim
slovima upisan na talogu mongolske kave
malo je onih putnika koji u rukama drže inat
malo je nenapisanih izljeva strasti
prema odabranim ezoteričnim kanalima
puni su parkovi odbjegli djece iz južnih krajeva
njihovi nastavnici ih tjeraju da jedu sirove nojeve
dobro bi bilo da ih netko zaštiti od prostota
kasno je podizati moral poraženoj vojsci
plastičnih kirurga
neka mi netko smion opiše jutro nakon objavljivanja
dijagnoze stanja očnog živca
kasno je inzistirati na nužnosti odlaska
van granica svoje patološke brige
prema svakom bezličnom prolazniku
neka mi netko pronicljiv objasni razloge postojanja
tolikog broja uredbi za navodnjavanje mora
kasno je pucati po zgradama
u kojima su se poznati silovatelji izživljavali
po pokislim stvorenjima anđeoskih mana
neka mi netko tko je zadužen za knjigovodstvo
izloži plan za spašavanje abortiranih potomaka
koji plove cijelim riječnim tokom
u pravcu otoka nade
kasno je zapomagati jer nam je netko
odnio sunce iz pluća
neka mi netko načitan u zabavnom tonu opiše
ženski zbor koji je pokleknuo
pred demonstracijom spaljenih guma
kasno je nabrajati sve vrste boli
koje izlaze iz krive prehrane
ili iz krive usredotočenosti na samo jedan kamen
koji gleda prema zalogajnici skupog interijera
neka mi netko sposoban pomogne da shvatim
zašto su se pingvini prejeli slane ikebane
nitko ih nije tjerao

kasno je ponavljati sve razloge za kruto držanje
pred komisijom za odobravanje donatorskog plijena
neka mi netko jako pošten ukaže na smisao
dobrovoljnog učešća u analizi dubokog čovjekoljublja
i geneze sukoba između
različitih pogleda na istu agoniju
kasno je obraz natovariti crvenilom iz kojeg
svakog časa može suknuti besramna blasfemija
neka mi netko svet pokaže prstom
svakog onog koji nema lanac oko prljavog vrata
neka mi probudi želju za stvarnošću
neka mi zakopa za svagda
miris iščekivanja u slavljeničkoj rupi bez dna
kasno je hvatati nepozvana slova
želim silnice zrele struje
usmjeriti na površinu pučine
dok plovim ravninom zamišljam pokleknule svatove
kako uspavani rone prema carstvu stila i erozije
želim napuniti staklenu posudu izdahom
želim da se histerija pretvori u vrt sladostrašća
želim gledati prizore buke i pokorničkog slavlja
želim biti poslužitelj u ćelijama
punim plastičnog cvijeća
dok mi se jezik ne pretvori u trnjem ukrašeno oruđe
na mojim je plećima ucrtan putokaz za skriveno blago
želim odagnati bilo kakvu primisao
o oprostima prije žrtvovanja
želim postati savjetnik u prokazivanju
dobrote i smjelosti
na mojim se obrvama nastanio monstrum apatije
želim pokloniti malim gušterima
način prilagodbe na jalovu izobrazbu
želim biti profesor drvene lektire
želim urlikati stih koji je pobjegao
njegovom vlasniku iz dementnih obzira
na mojoj neukrotivoj rečenici su se izredali
konjokradice konji i kompozitori zle arhive
želim pobjeći daleko od obale
divovskih stupova za osmrtnice
želim biti što dalje od ponosnih ljudi
bez rezervne perike skrivene na tavanu
želim pobjeći glavom u torbi

od plemenite redovnice s naušnicom na nosu
od glasa vukova koji mi podižu temperaturu
od svih neugodnih začetnika pravde bez rizika
želim osnovati vlastito poduzeće
za kolekciju emocionalnih ispada
na zidu moje spavaće sobe
stajat će samo jedan ljubičasti oblak
nacrtan šminkom pariške kurtizane
želim dovesti u vezu poludjelog psihijatra
koji je ubio svoju nedužnu opsesiju
i pacijenticu kojoj su narasla krila od janječeg runa
neka njihova ljubav bude nadahnuće
želim kreirati maštovitu prazninu u rajskom putovanju
ali nisam siguran da je orkestar spreman svirati kraj
samo ako su i slonovi uključeni u donošenje odluke
o prestanku službovanja ambasadora podzemlja
kunem se da ću stati na stranu hitne deložacije
svih stanovnika ulice bratstva i pomilovanja
samo ako se završnica bitke između omraženih
pokoljenja odigra na motivu zatamnjenog polja
kunem se da ću prisegnuti
na doživotno služenje braći u bijedi
bez obzira da li ću zbog toga biti
udaljen iz teško osvojenog mjesta
pri vrhu piramide časti
samo ako se bolnički smještaj
proglasi kao dobrobit smiješne kaste
kunem se da ću na prsa urezati poruku
budućim čitateljima opskurne poslanice
u kojoj će progovoriti moja zlatna glad
prema mrvicama sa dlana sluškinje kralja svih leptira
samo ako vrane sakupe dovoljno hrabrosti
za suicidalnu koncepciju
preleta iznad pačjeg samostana
kunem se da ću odigrati odlučujuću ulogu
u stvaranju krive iluzije o stadu
koje u njedrima skriva poštovanje
prema invalidima paradoksa
samo ako se na pozornicu prosinačkog odijevanja
vrate kreacije dramatičnog izrugivanja
kunem se da ću u svoje ruke
preuzeti naslov državnog prvaka

u varanju na kartama i u preljubu
sa zmijskom priležnicom veselog almanaha
samo ako ljudi shvate očaj
što se preselio iz kamenog doba u naše ormare
kunem se da ću sjekirom udariti na lokot
koji je postavljen oko kormila
balzamiranog broda heroja
samo ako se noć spusti na splav
prosjačke balade teleće arterije
kunem se da ću zanijemljelima
prenijeti poruku svevišnjeg blagoslova
u kojoj riječ uvučena u blagi dah
poprima obličje neshvatljive pokore
samo ako se desi nova rekonstrukcija
cijela užitka
drvo služi slučajno pruženoj milostinji
osvaja bonuse na vjetrometini društvenih zbivanja
drvo gura sljepilo u električni sudar
nakazama zagorčava bal
otvara široki kaput od mjedi
drvo predstavlja čovjekovu slabost
hrani bijes
razoružava kositrenu modricu
drvo zvoní pred potokom
zauzima se za svadbu tjesnaca i čamca bez posade
podíže ustanak protiv izdajica dugokose anomalije
drvo od postanka svijeta nema nikakvih izgleda
za ljepotu
za prostornost
kakva je uobičajena u krajevima s viškom križeva
na kućnim pragovima
drvo nije predaja
nije sumorno zalijetanje za plaćanjem
računa prošlosti
nije zaboravljeni smrad što suklja iz tvornice
radničkih krvopija
drvo se zove prasak
drvo odmara ženu izloženu na plaži od bambusa
ubire gotovo formirane fetuse
preprodaje ribu za lažnu mladenku
drvo planira ući u iluzionističku kuću
ukrasti robu vrijednu preko milijardu srebrnjaka

otisnuti se na gumenom galebu
i mahati posoljenim kipovima na pozdrav za zbogom
drvo krase plave oči
uz malo pepeljaste asocijacije
njegova kupovna moć ravna je slobodi kauboja
dok jede celuloidni kaktus
drvo pomaže ranjenicima
da se probude prije posljednje pričesti
drvo uzima životinju iz strašnog pokolja
želeći sakriti njenu medalju za dosljednost
drvo je pohod na tržišta sumnjivim uslugama
drvo ljubi mokru zemlju
kao pas svoju razbijenu njušku
drvo je rad i pravilno izgovorena kletva
drvo je sablastan opis zlodjela izumrle pričalice

GODINE JE 1451. JURAJ DALMATINAC DOVRŠIO OLTAR SVETOGA STAŠA

Milan Ivanišević

Oltar svetoga Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi proučavao sam nekoliko puta i jednom sam vodio konzervatorske radove po kojima on ima svoj sadašnji izgled. O njemu sam 24. rujna 1975. govorio kad je u Šibeniku bio Međunarodni znanstveni simpozij svečane proslave 500-godišnjice Jurja Matejeva Dalmatinca. Tada sam rekao, a godine je 1984. to bilo tiskano: »Za ona 2 dukata nadbiskup je dobio grb svog mletačkog roda na kapeli«.¹ Nisam ni slutio kako će me godine 2013. nadbiskup Jacomino Badoer i njegov grb na oltaru, u međuvremenu očišćen od naslaga iz prošlosti koje su bile prekrile njegove izvorne boje, voditi do odgovora na pitanja kada je Juraj dovršio to svoje drugo vremenski zajamčeno djelo u Splitu. Zbilo se to u proučavanju grbova u toj crkvi i njezinoj riznici. Tada sam se sjetio kako mi je Ljubo Karaman u jedinom našem razgovoru rekao neku latinsku, koju nisam zapamtio po riječima, nego po sadržaju: umjetničko djelo možeš gledati stoput i ne vidjeti ono što u sebi ima, a možeš to vidjeti i kada ga gledaš samo jedan put. Ono što sam godine 2013. vidio na dvama grbovima Staševa oltara bila je spoznaja kako drugi grb, onaj koji pokazuje mlinsko kolo, nije ikonografski znak sveca Staša. Prije sam bio uvjeren kako je to svečev znak. Kada bi to bio, dvostruko bi potvrdio sveca na oltaru, jer ga jedan put potvrđuje lik mrtvaca na poklopcu lijesa. Sada sam spoznao to mlinsko kolo kao znak u grbu, a vlasnik mu je tadašnji splitski knez Donato Barbaro.² Sličnu potvrdu pokazuje njegov ili njegovoga roda grb na dijelovima gradskih zidova.

¹ »Juraj Dalmatinac u Splitu godine 1444. i 1448«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6 (1979.-1982.), str. 147.

² Odličan poznavatelj talijanske heraldike Giovanni Battista di Crollanza (Fermo, 19. svibnja 1819. – Pisa, 8. ožujka 1892.) taj znak opisuje kao prsten (*Dizionario storico-blasonico delle famiglie nobili e notabili italiane estinte e fiorenti*, I., Pisa, 1886., str. 90-91), a to valja promijeniti jer i heraldički crteži koje je nacrtao Vincenzo Maria Coronelli (Venezia, 16. kolovoza 1650. – Venezia,

Druga spoznaja koja je vodila do vremena dovršetka gradnje oltara bila je o dovršetku oltara svetoga Dujma, koji je Jurju Dalmatincu bio ugovorom određen kao predložak za cjelokupno oblikovanje Staševa oltara. Godine sam 2004. tiskao ove zaključke: »Dujmov je oltar dovršio u studenom godine 1427. majstor Bonin Jakovljević iz Milana.³ To svjedoči završni dio natpisa:

MILLE QUATERCENTUM DUM
 PHEBUS UOLUERET ANNOS
 ET IAM TER NONOS NOUEMBRIS
 MENSE PERACTUM
 ✕ M(aestr)O · BONINVS · DE · MILANO · FECIT · ISTAM · CAPPELLAM · ET ·
 SEPOLTVRAM ·

U dosadašnjem proučavanju nije zajamčena narudžba oltara, ali se ona, s mnogo vjerojatnosti, može pretpostaviti u doba nadbiskupa Petra Diškovića Grubonića (rođen u Pagu, umro u Splitu 30. prosinca 1426.). On je od 19. listopada 1411. izabrani splitski nadbiskup, ali ga kralj nije prihvatio, pa je prihvaćen tek na koncu ljeta godine 1420. Do sada nije bilo protumačeno što znače riječi natpisa *istam capellam et sepolturam*. Promišljajući o njima, predlažem za riječ *sepolturam* značenje groba odnosno nadgrobne ploče nadbiskupa Diškovića, koja je izvorno pripadala oltaru, a poslije je prenesena ispred Krstionice. Cvito Fisković je godine 1967. tu nadgrobnu ploču ubrojio u Boninova djela u Splitu, ali samo na temelju njezina likovnoga oblikovanja i vremena nadbiskupove smrti.⁴ Moj prijedlog potvrđuje kiparevo djelo natpisom. Oltar je dovršen u vrijeme Franje Maripetra (imenovan splitskim nadbiskupom 24. siječnja 1427., postao mletačkim biskupom 26. srpnja 1428.). Natpis na oltaru (sada na južnom zidu uz oltar) nabraja tri tadašnja nositelja vlasti. To su dužd Franjo Foscari, vlada od 15. travnja 1423. do 23. listopada 1457., nadbiskup Franjo Maripetro i gradski knez Jakov Gabriel, vlada od 27. listopada 1425. do 18. siječnja 1428.:

TEMPORE QUO FRANCISCUS ERAT
 FOSCAREA PROLES
 DUX UENETUM ET UIRTUTE SUA
 CLARISSIMUS ORBI
 ET CLERI MARIPETRO SUIS
 DUM PRESUL ADESSET
 MORIBUS ET UITA FRANCISCUS
 SEMPER AMANDUS

9. prosinca 1718.) pokazuju znak koji sam prepoznao kao mlinsko kolo (*Blasone Veneto o gentilizie insegne delle famiglie patrizie*, Venezia, 1706., tabla 9).

³ Prvi je njegov ovdašnji rad, u Korčuli, zajamčen ispravom od 25. kolovoza 1412., umro u Šibeniku, u svibnju 1429.

⁴ »Neobjavljeni radovi Bonina Milanca u Splitu«, *Zbornik za likovne umetnosti*, 3 (1967.), str. 191-193, fotografija 11.

ET QUO SPALETUM IACOBUS
 RACIONE GUBERNAT
 GABRIEL ET CUNCTIS CELORU(m)
 LAUDIBUS EQUUS⁵

Tada (2004.) nisam proučavao grbove na Dujmovu oltaru, pa nisam s vremenom gradnje oltara povezo grbove, natpis i vrijeme upravljanja nositelja grbova. Tek je moje sadašnje proučavanje grbova stvorilo spoznaju o povezanosti. Ugovor s kiparom Boninom, koji nije sačuvan, nije mogao biti sklopljen prije ljeta 1420., kad je počelo biskupovanje Diškovića Grubonića. Početak gradnje ne mora ovisiti o početku vladanja dužda Foscarija, 15. travnja 1423., jer grbovi na oltaru ne ovise o vremenu početka, nego o vremenu završetka upravljanja, a dužd je upravljao sve do dovršetka ne samo Dujmova, nego i Staševa oltara. Slično je i s početkom Gabrielijeva upravljanja, 27. listopada 1425., jer je gradnja mogla započeti i u vrijeme kad je gradom upravljao Michiel Salomon, od 27. kolovoza 1423., a njegov grb nije morao biti na oltaru. Za trajanja Boninova rada u prvostolnoj crkvi umro je Dišković Grubonić, 30. prosinca 1426. Novi nadbiskup Malipiero počinje upravljati 24. siječnja 1427. Ako je postojala odluka o postavljanju na oltar grbova upravljača u vrijeme dovršetka gradnje, tada su već bili isklesani grbovi Diškovića Grubonića i Gabrielija, jer su oni imali anđela nositelja grba, jednoga na vanjskoj strani sjevernoga zabata (Gabrieli), a drugoga na vanjskoj strani zapadnoga zabata (Dišković Grubonić). Prije potpunoga dovršenja oltara, u studenom godine 1427., valjalo je po istom načelu istaknuti grb novoga nadbiskupa, pa je isklesan Malipierov grb i postavljen kao samostalan reljef na vrh sjevernoga zabata, ispred kapitela, a ispod kipa svete Barbare. Grb je četvrtoga upravitelja, dužda Foscarija, u istoj ravnini s trećim upraviteljem, nadbiskupom Malipierom. To je također samostalan reljef, a na vrhu je zapadnoga zabata, ispred kapitela, a ispod kipa svete Lucije. Ostaje bez odgovora pitanje: zašto nije grb novoga nadbiskupa iznad grba staroga nadbiskupa i zašto nije dužddev grb iznad kneževa grba.

Ove su spoznaje o Dujmovu oltaru izravno vodile do spoznaje o dovršetku gradnje Jurjeva djela, jer se kipar u ugovoru od 30. lipnja 1448. obvezao na ista načela oblikovanja građevine. Tako je i Jurjevo djelo moralo imati grbove upravitelja koji su bili u času dovršetka gradnje. Za oltar svetoga Staša sačuvan je ugovor, ali nije sačuvan natpis o dovršetku, sličan onom koji je sačuvan na Dujmovu oltaru. Ne znamo je li postojao, ali znamo kako ga ni arheološki radovi oko oltara nisu pokazali. Ostaje, dakle, samo mogućnost određivanja godine dovršetka po godinama upravljanja nadbiskupa i gradskoga kneza. Više upravitelja nije moralo biti pokazano grbovima na oltaru jer je za trajanja gradnje bio samo jedan nadbiskup, dovršetak gradnje je dočekao gradski knez koji nije bio u času sklapanja ugovora jer onaj koji je upravljao u vrijeme sklapanja ugovora nije imao pravo na grb. Dužd je već imao grb na Dujmovu oltaru, a četvrtoga upravitelja nije bilo pa je Juraj isklesao samo dva grba koja nose dva anđela. Nadbiskup je Jacomino Badoer upravljao

⁵ »Crkve i likovi svetoga Dujma«, *Sveti Dujam. Štovanje kroz vjekove*, Split, 2004., str. 137-138, broj 187 (prekratko vrijeme zadano izložbi, kojoj je ovo bio katalog, uzrokovalo je nekoliko pogrešaka u pisanju, a njih sam u ovom navođenju popravio).

splitskom Crkvom od 18. prosinca 1439. do smrti, 1451. Njegov je grb na vanjskoj strani zapadnoga zabata. Splitski knez Donato Barbaro upravlja gradom od 24. srpnja 1449. Prijašnji knez Alessandro Marcello, od 20. srpnja 1447., koji ne sudjeluje u ugovaranju oltara, nema pravo na grb. Dana 24. studenoga 1451. knez Vettor Dolfin počinje upravljati gradom.⁶ Dakle, pravo na grb ima samo Barbaro, a to dokazuje dovršetak gradnje oltara prije 24. studenoga 1451. Barbarov je grb na vanjskoj strani južnog zabata. Kada vjernik ulazi u crkvu i hoda do glavnoga oltara, pred njim su, na zapadnoj strani, zabati dvaju pokrajnih oltara. Na desnom zabatu, na južnoj strani crkve, grb je nadbiskupa Diškovića Grubonića. Na lijevom zabatu, na sjevernoj strani crkve, grb je nadbiskupa Badoera. Kada vjernik zakorači još bliže glavnomu oltaru, na svojoj desnoj strani vidi grb gradskoga kneza Gabriela, a na svojoj lijevoj strani grb gradskoga kneza Barbara. To je dokaz kako je Juraj Dalmatinac u svakoj pojedinosti pratio oblikovanje starijega oltara. Taj oltar nije bio samo stariji po vremenu gradnje, nego i časniji u prostoru crkve. Desna je strana prva po časti, pa je to oltar svetoga Dujma, biskupa i mučenika. Lijeva je strana druga po časti, pa je to oltar svetoga Staša, mučenika. Tako je bilo u starijim razdobljima oblikovanja bogoštovnoga prostora. Barokno je doba željelo neke posve drukčije odnose u prostoru. Godine su 1742. predstavnici Kaptola i Grada predložili nadbiskupu Antunu Kačiću gradnju novoga oltara svetoga Dujma. Još nije dokazano kada je započela, ali znamo kada je dovršena: svečanim prijenosom svečevih moći na njegov blagdan godine 1770.

⁶ Popis gradskih upravitelja, s nadnevkom početka službe: »Rettori della città di Spalato sotto il dominio Veneto (dall'a. 1420 – 1797)«, *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*, XXII. (1899.), str. 111-115.

DUHOVNA ISKUŠENJA JEDNOG APATRIDA

Ante Gradiška

Joseph Conrad predstavlja specifičnu književnu pojavu, ne samo u engleskoj, već i u svjetskoj književnosti. Podrijetlom Poljak (pravo mu je ime Józef Teodor Konrad Nałęcz Korzeniowski), od svoje osamnaeste do dvadesetdruge godine služi na brodovima francuske trgovačke mornarice, nakon toga britanske, gdje je 1880. stekao zvanje pomorskog kapetana, a 1886. i britansko državljanstvo. Iskustvo pomorca nedvojbeno je utjecalo na tematiku njegovih književnih djela. S druge strane, kako kaže Walter Allen u svojoj knjizi *The English Novel*, činjenica da je on u svojoj 23. godini »naučio engleski u takvoj mjeri da je postao majstorom naše proze, pa se njegov jezik po bogatstvu izričaja i uzletu elokvencije može mjeriti s jezikom De Quinceya i Ruskina, predstavlja jedan od najvećih pothvata u povijesti književnosti«. ¹ Možemo stoga reći da je činjenica što je on postao čovjekom bez zemlje, kao osoba koja je rođena i odgojena u jednoj duhovnoj tradiciji, a koja je, stjecajem okolnosti, ostatak života provela u drugoj, duhovno i kulturološki sasvim različitoj sredini, snažno utjecala na tematiku njegovih djela.

Naime, bilo koje nacionalnosti da su njegovi junaci (znakovito je da gotovo nikad /!?!/ nisu Poljaci), oni su gotovo uvijek fizički udaljeni od svoje domovine – najčešće kao pomorci. Njegovo iskustvo pomorca koji je često odlazio u egzotične krajeve pomoglo mu je da literarno uobliči ovo stanje otuđenosti, ne samo u odnosu na vlastite korijene, već i na bilo kakvu društvenu strukturu koja podrazumijeva utemeljenost junaka u neki koherentni socijalni kontekst. (U tom je smislu karakteristično da se jedini put kad su njegovi junaci čvrsto integrirani u jedan takav kontekst, kad je njihov odnos prema etabliranoj društvenoj strukturi jasno određen, u *Nostromu*, zapravo radi o izmišljenoj državi.) Njegovi junaci su najčešće članovi neke brodske posade, mikrokozmosa u kojem su međusobni odnosi likova determinirani na osnovi sasvim različitoj od one koju uvjetuje utemeljenost likova u neku nadređenu društvenu strukturu.

¹ Umjesto klasičnih bilježaka, na kraju rada donosi se popis literature.

Osim toga, činjenica da je tako kasno ovladao engleskim jezikom imala je znatnog utjecaja na jezik njegovih djela (vjerojatno bi sama struktura rečenica bila ponešto drukčija da je Conrad pisao na poljskom). Vjerojatno ni jedan prozaik u svjetskoj književnosti – uključujući Joycea i samog Flauberta – nije tako grozničavo tragao za *mot juste* kao što je to činio Conrad. On zato piše u grču, u neprekidnoj napregnutosti da nađe onu riječ koja bi ujedno bila i u duhu engleskog jezika i artikulirala smisao koji autor svojim tekstom želi postići. Ovaj napor, koji je morao biti upravo strahovit, rezultirao je, u trenucima najvećeg nadahnuća (u većem dijelu *Nostroma*, kao i u njegovim značajnijim novelama u cjelini – primjerice, u *Srcu tame*), stranicama najsavršenije proze na engleskom jeziku. U njima pojedine rečenice i odjeljci predstavljaju briljantno cizelirane minijature, gdje su razbokorene metafore nabijene skrivenim konotacijama, dok je u trenucima kad bi mu inspiracija presahnula ili kad bi njegova »tragična vizija omanula ili bi na trenutke postajala nejasna, (njegov) bi grandiozni stil zapadao u retoriku« (što mu se nije rijetko događalo, posebno u romanima), postajao je pompezan i bombastičan, a razbokorene metafore znale su djelovati šuplje i ishitreno.

»U Conradovoj prozi, kao i u Jamesovoj« (autor misli na poznatog angloameričkog romanopisca Henryja Jamesa), kaže dalje Allen, »forma, sadržaj i jezik ne mogu se odijeliti; u njoj nalazimo potpuno međusobno prožimanje ovih elemenata romaneskne umjetnosti. Sve što postoji u toj prozi mora proizvesti sračunat efekt i ostvariti potpunu impresiju«.

Prijeđimo sada na razmatranje najznačajnijih Conradovih djela. Najprije ćemo se pozabaviti *Nostromom*, političkim romanom *par excellence*. U uvodnom dijelu svoje studije o *Nostromu*, koje nosi naslov »Politički roman vremena«, objavljene u njegovoj knjizi ogleđa pod naslovom *Nepouzđani pripovjedač*, Ivo Vidan sagledava ovaj roman u kontekstu žanra političkog romana, ali i u širem kontekstu povijesnog romana, pa daje kratku genezu takvog tipa romana, od povijesnog romana Waltera Scotta, preko romanâ Stendhala i Disraelija (u kojima je politička potka posebno izražena), *Zlih duhova* Dostojevskoga, do romana Koestlera i Orwella. Žanr političkog romana upravo u posljednjih četvrt stoljeća doživljava svoj puni procvat, ali samo na kvantitativnoj razini, jer ni jedan od tih novijih romana ne dostiže dubinu i sveobuhvatnost jednog *Nostroma* ili *Zlih duhova*. Čovjek kao *homo politicus* u većini je modernih političkih romana sagledan gotovo isključivo kroz akciju, tako da je u njima politička pragma svedena gotovo isključivo na špijunsku intrigu, a psihološka dimenzija izražena je najčešće tek kroz njihovu opsjednutost erotizmom.

»Prvi poticaj za *Nostroma* dala mi je jedna anegdota koja je išla od usta do usta... Kad sam bio vrlo mlad ... čuo sam pripovijest o čovjeku za kojega se mislilo da je bez tuđe pomoći ukrao barku punu srebra na obali Tierra Firme za vrijeme nemira u jednoj revoluciji...« Ova izjava, kao i činjenica da je Conrad svoj roman naslovio nadimkom jednog od likova, ukazuje na to da je autor najprije zamislio kratku priču, koncentriranu oko glavnog lika, ali da se priča otela njegovoj kontroli i postala nešto sasvim drugo.

Služeći se mnogobrojnim izvorima (»... sigurno je da je Conrad morao pažljivo proučiti knjigu Georgea Ferdericka Mastermana *Sedam uzbudljivih godina u Paragvaju* /*Seven Eventful Years in Paraguay*/, *Venezuelu* Edwarda B. Eastwicka – vjerojatno još jednu ili više knjiga Clementsa Markhama o Južnoj Americi, a možda i neke druge...«),

koji će mu pomoći da pred nama u gotovo fizičkoj opipljivosti osmisli svoju imaginarnu latinoameričku državu Costaguanu, Conrad je stvorio djelo neponovljive vrijednosti, neusporedivo s bilo kakvim drugim poznatim djelom. Samo se od sebe nameće pitanje zašto je Conrad izmislio nepostojeću državu (umjesto da radnju smjesti u neki prepoznatljivi ambijent – kao, recimo, Tolstoj u *Ratu i miru*), s obzirom na to da je to odista rijetka književna konvencija izvan koordinata »znanfan« ili futurističkog romana. Zanimljivo je da se razmjerno malo interpretatora bavilo ovim pitanjem, a možda je najpotpuniji odgovor na njega dala Vida Marković u svojoj knjizi *Engleski roman XX. veka*: »Isto je tako lako razumeti zašto je on bio primoran da izmisli, odnosno u mašti stvori zemlju koje na mapi nema. Konrad je bio čovek bez zemlje. Dotada mu je kao ambijent služilo more, ezoteričan i specifičan svet mornara, odvojenih od šire ljudske zajednice, ili daleki predeli u kojima se stiču došljaci iz svih krajeva sveta i gde su svi tuđinci kao i on. Kada se uhvatio u koštac sa temom čoveka kao člana jedne zajednice, našao se pred problemom u kome mu lični doživljaj nije mogao pomoći...«

Zanimljivo je također da je *Nostromo* jedan od rijetkih Conradovih romana gdje on ne koristi »pomoć« svog uobičajenog naratora Marlowa. Marlow (a ne Marlowe, razmjerno uobičajeno angloameričko prezime!) inače je ličnost koja se, u funkciji posrednog pripovjedača, javlja gotovo isključivo u njegovim »pričama« iz egzotičnog podneblja, ali će on sličnu konvenciju uporabiti i u romanu *Očima Zapada (Under Western Eyes)*, priči o ruskim anarhistima u Europi. Bilo bi pretjerano reći da je *Nostromo* možda najbolji Conradov roman upravo zato jer se u njemu ne pojavljuje Marlow – tim više što se u njegovu vjerojatno najboljem djelu, odužoj noveli *Srce tame (Heart of Darkness)*, također pojavljuje Marlow. U toj noveli Marlow je, međutim, glavni lik, koji priča svoje doživljaje u kongosanskoj džungli. Korištenje Marlowa kao naratora koji priča tuđe doživljaje u kojima sâm nije sudjelovao, pokazuje očite slabosti u *Lordu Jimu* (o čemu će kasnije biti govora), a oni (izvan Engleske razmjerno rijetki) kritičari koji su čitali Conradov predzadnji roman, *Izbavljenje (The Rescue)*, tvrde da su te slabosti u njemu još uočljivije. (Posljednji svoj roman, *Neizvjesnost /Suspence/*, priču iz napoleonskih ratova, Conrad nije uspio završiti.)

Prema tome, Conrad se u *Nostromu* – zbog njegove razudnosti i mnogoznačnosti, te njegove specifično slojevite strukture – morao odreći svog omiljelog naratora i uteći se konvenciji pričanja s pozicije »središnje inteligencije« (ovu sintagmu posebno rado rabi Ivo Vidan), koja podjednako uspješno funkcionira i u najboljim djelima viktorijanskog romana. Posebno prva trećina romana ukazuje na nemogućnost korištenja posrednog naratora, koji ni kao književni lik ne bi mogao obuhvatiti toliku količinu podataka i saznanja. »Prva trećina te opsežne knjige vrlo je teško prohodna; pisac kao da je svoj predmet napadao s više strana; probijao se kroz topografski opis, kroz folklornu legendu, kroz ključne trenutke ovog ili onog razdoblja u povijesti provincije Sulaco Republike Costaguane, kroz osobne putove, odluke i sudbine. U ovih 180 stranica perspektiva se neprestano mijenja. Povećalo pripovjedača čas prelazi široka područja, čas se zaustavlja na svakom drhtaju glasa u nekom dugačkom dijalogu. Tok zbivanja nervozno skače iz sadašnjosti prema natrag, prebacuje se prema najodmaklijim točkama da bi se uhvatila veza, samovoljno

napušta uhodano kretanje po jednoj sekvenci da bi se detaljno obuhvatilo malu vinjetu koja će ilustrativno osvjetliti cjelinu...«

Sve ovo podsjeća nas na činjenicu da u *Nostromu* ne postoji – unatoč naslovu – glavni lik. Iako je plauzibilna pretpostavka da je junak romana imaginarna republika Costaguana, Conrad je izrijezom tvrdio da je glavni junak zapravo srebro. Autor na neki način ipak daje Nostromu središnje mjesto u romanu. Naime, posljednja dva poglavlja, koja slijede poglavlje u kojem gospođa Gould, supruga vlasnika rudnika, razmišlja o »materijalnim interesima« (ova se sintagma provlači kroz čitav roman – kako li je tek danas aktualna!), potaknuta razgovorom s liječnikom Monyghamom, na neki način najzanimljivijim likom u romanu, a tim se poglavljem logički okončava roman, predstavljaju dodatni – i nedvojbeno ishitreni – melodramatski zaplet, koji postoji »na drugačijoj razini vjerojatnosti i na nižoj razini složenosti u odnosu na prethodna poglavlja«. Naime, Nostromova slučajna i besmislena smrt od ruke njegova prijatelja, staroga »garibaldinca« Viole, iako je povezana s njegovom krađom srebra – dakle, moralnom degradacijom lika koji je do tada bio predočen kao blago karikirani heroj »bez straha i mane«, nema onu tragičnu tenziju koju imaju gotovo svi ostali događaji u romanu. Iako je Conradovu moralističkom *Weltanschauungu* ovakav ishod morao izgledati logičan (Nostromo nije odolio sirenskom zovu srebra i zato je morao biti kažnjen), čini se da je autor ovdje na krajnje neuvjerljiv način podlegao opsesiji da »ubija« svoje junake, što proizlazi iz njegova duboko pesimistična svjetonazora. Ipak, kako jednim drugim povodom kaže Daiches, »knjiga i to preživljava«, a nategnuti završetak *Nostroma* tek je sitna mrlja na inače besprijekorno izvedenom zdanju djela.

Ovaj roman daje nam za pravo da ga zamislimo kao veliku fresku, na kojoj oštro i pronicljivo oko može percipirati i najsitnije detalje. Ovakav način percepcije književnog djela doima se nemogućim, a tome se rijetko koje djelo svjetske književnosti u tolikoj mjeri približilo. Conrad u *Nostromu* čak na neki način nadrasta onaj utisak simultanosti događaja koji Joyce postiže u *Uliksu* nizanjem tijekom fizičkih radnji i *stream of conscience* Leopolda Blooma i Stephena Dedalusa u istim segmentima vremena – u svakom slučaju, Conrad postiže taj utisak bez Joyceove mazohističke anksioznosti.

Komentirajući Conradovo preskakanje s jedne tematske cjeline na drugu, što je gotovo neizbježno u jednom ovako razuđenom djelu, a što uključuje i narušavanje konvencionalnog nizanja događaja radi njihove što čvršće logičke usuglašenosti i međusobne povezanosti, Conradov biograf Jocelyn Baines kaže da je cilj ovih postupaka bio »ukidanje vremena u *Nostromu*«. Pa nastavlja: »Zapravo, izgleda da je Conradov cilj bio da približi simultanost vizualnog iskustva koje nudi slikarstvo. Eliminacija napredovanja od jednog događaja do drugog također ima za cilj pretpostavku da ništa nije postignuto. Na kraju knjige mi se nalazimo tamo odakle smo krenuli...«

Zadnja nas rečenica navodi na razmišljanje o Joyceovom *Uliksu*, pa čak i o *Finneganovu bdjenju*, gdje također imamo utisak da se kraj ulijeva u početak i da djelo predstavlja ciklus koji se zatvara sam u sebe. Conrad nadilazi ovu tipično joyceovsku samodovoljnost povijesnom dimenzijom svoga djela. »Jer ljudi prave povijest nezavisno od svoje svijesti o njoj. Ovu duboku filozofsku i sociološku istinu ... Conrad je intuitivno doživjeo i izrazio je metodom i tonom literature dvadesetog stoljeća...« Razmišljajući o dosegima i specifičnome

mjestu *Nostroma* u kontekstu svjetske književnosti, Vidan egzaltirano propitkuje »da li je neki roman ikad potpunije izgradio jedan istinski (ako i izmišljen) svijet« (sigurno jest – na pamet nam trenutno padaju barem Balzacovi *Seljaci*), a zatim nudi ovaj relevantan odgovor: »Ali, Conradova je vizija i više pjesnička i modernija, a umjetnički je sva usmjerena prema središnjoj temi. On ne opisuje funkcioniranje financijskog, pravnog i administrativnog mehanizma, nego svrsishodno bira činjenice koje su karakteristične kao posljedice tog mehanizma, a u pripovijedanju služe kao funkcionalni, a ne samo kao ilustrativni detalji...«

Još dva Conradova romana, *Tajni agent (The Secret Agent) /1907./* i *Očima Zapada (Under Western Eyes) /1911./* zaslužuju epitet političkog romana, iako se oni politikom bave na mnogo užem planu nego *Nostromo*. Pojednostavljeno rečeno, oni se bave tek uskim segmentom politike, političkim terorizmom, pa će krajem 70-ih godina »tajni agent« biti najavljen u tada iznimno popularnoj zagrebačkoj biblioteci »Hit« kao »prvi roman o političkom teroru«. Politički terorizam je, međutim, upravo u *Tajnom agentu* sekundarni sloj Conradova rukopisa; ovdje je, naime, za razliku od *Nostroma*, gdje autor uspostavlja čudesnu sukladnost dvaju različitih polova ljudske ličnosti, privatne i javne, politički terorist percipiran gotovo isključivo kao privatna ličnost. Iako je za pisanje ovog romana bio inspiriran stvarnim događajima, Conrada – kako dobro primjećuje Baines – »ne zanimaju samo činjenice, nego i njihova obrada«.

(Budući da smo spomenuli objavljivanje *Tajnog agenta* s kraja 70-ih godina, samo je po sebi zanimljivo sagledati, s više od 30-godišnje distance, što je o fenomenu terorizma pisao tih godina Dragoš Kalajić u svojoj knjizi *Smak sveta*, koju je 1979. objavio Nakladni zavod Matice hrvatske. Prije svega, danas je u danom kontekstu neizbježno krenuti od činjenice da se, iz vizure svojevrsnog neorasizma, koji je – posebno od početka ovog stoljeća – postao bitnim čimbenikom »novog svjetskog poretka« */new world order/*, sintagme koja je postala eufemizam za »amerocentrični« *Weltanschauung*, zasnovan na onome što je Zoran Vukman maestralno nazvao »sekularnim fundamentalizmom«, a koji sveprisutnost zločina i ostalih ogrešenja o ljudskost ravnodušno prihvata kao *fait accompli*, nedvojbeno prisutni terorizam islamskih fundamentalista percipira kao JEDINI terorizam, dok se onaj terorizam koji je nakazna posljedica etičke izgubljenosti »permisivnog društva«, a koji se danas začinje gotovo u dječjim vrtićima, tolerira skoro kao nekakvo »pravo na različitost« /otkud, uostalom, vama pravo da budete različiti od mene, ako ja nemam pravo biti različit od vas?!! /

Kao što je poznato, 70-ih godina je, posebno u Europi, nastao tzv. »anarhoterorizam«, koji je nailazio na glasnu podršku u krugovima zapadnoeuropskih liberalnih intelektualaca. Ono što će Kalajić – bez obzira na primitivni velikosrpski šovinizam koji će isti autor izraziti desetak godina poslije – u citatima koji slijede reći o toj vrsti terorizma, danas se bez ostatka može primijeniti na galopirajući »ritam zločina« u suvremenom zapadnom društvu, u širokom rasponu od zločinâ tzv. »organiziranog kriminala« do često smrtonosnog huliganskog divljanja u američkim i europskim gradovima. Polazeći od premise da »teroristi ciljaju na ono što je najvrednije sa stanovišta određene kulture« (tj. na etičke vrijednosti koje su otada u euro-američkom svijetu gotovo potpuno uništene), Kalajić dolazi do vrlo intrigantnog zaključka: »To širenje terorističkog nasilja, koje kidnapuje ili

zatočava nevine taoce da bi njima ucenjivalo i iznuđivalo određene ustupke društva, ne karakteriše toliko moć terora koliko upravo slabost društva. Ta slabost je i osnovni uzrok novine modernih metoda terora. Naime, takve metode može stvoriti i primeniti samo pouzdanje u njihovu efikasnost, dakle realna procena slabosti društva. Možemo zaključiti da je suština fenomena modernog terorizma u labilnosti društvenih struktura i načela, a ne u samim pokretačima ili izvršiocima terora. Teror uvek osvaja točno one razmere koje mu društvo dopušta. Ta slabost društva karakteriše ne samo njegova sredstva ili moći otpora teroru, već i sposobnost razumevanja samog fenomena. Gotovo po pravilu, razmatranja fenomena terorizma obuhvataju puku površinu, tragajući za materijalnim uzročnicima koji su najčešće irelevantni za suštinsku spoznaju...« Svoje razmatranje o terorizmu Kalajić zaključuje u posljednoj rečenici podjednako uvjerljivim argumentom: »Jasno je da u svesti teroriste ljudski život nema vrednosti, ali je za takvo obezvređivanje odgovorna i sama kultura Zapada, koja je definicije ljudskog srozala do razine potvrđivanja izloženih procena bezvređa. U protivnom, takav terorizam ne bi ni postojao, jer bi se njegove ucene i prinude lako slamale o nepokolebljivost visokih načela života.«)

Inače, 15. veljače 1894. izvedena je u Londonu teroristička akcija u kojoj je izvjesni Martial Bourdin pokušao dignuti u zrak poznati opservatorij u Greenwichu, ali ga je samo neznatno oštetio, dok je njega samog eksplozija raznijela. Conrada za pisanje romana nije inspirirao sâm teroristički čin, već činjenica da ga je izvršio poluidiot i da je njegova sestra zbog toga počinila samoubojstvo. Iako je zapravo glavni lik romana Verloc, *agent provocateur*, osoba koja se ubacuje u redove anarhista kao policijski doušnik, očito je da je Conrada najviše zanimao lik sestre poluludog atentatora. Tako će, u Conradovom romanu, Winnie Verloc najprije u očajanju ubiti muža, koji je indirektan krivac za smrt njezina brata (ovo, po svemu sudeći, nema veze sa stvarnim događajima), da bi se na kraju – bespomoćna i napuštena od samih anarhista – utopila, bacivši se iz broda u more.

Iz ovih ovlašnih natuknica sižeja vidljivo je da Conrada ovdje ne zanima makrokozmos jedne države (kao u *Nostromu*) – ovdje on stavlja u prvi plan mikrokozmos porodice, taj sićušni segment koji predstavlja osnovu svake društvene zajednice. Slično kao i u pripovijetki *Crnac s broda »Narcis«* (ali i u romanima u kojima je brod poprište radnje), on i ovdje razlaže mikrokozmos jedne male društvene skupine kao paradigmu makrokozmosa šire društvene zajednice. Bizaran *fait divers*, tj. događaj iz »crne kronike«, ponukao ga je da se, možda jedini put u čitavom svom opusu, pozabavi odnosima u bračnoj zajednici, dok mu politička uvjetovanost ljudske jedinice (u što su uključene i potpuno apolitične ličnosti, kao što su Winnie Verloc i njezin brat Stevie) služi tek kao nadgradnja.

Conrad će se, dakle, samo jednom pozabaviti fenomenom građanske porodice, tog stožera pristojnog i bogobojznog viktorijanskog društva, da bi ga »rasturio« svojim kaustičnim sarkazmom. Otklon Conradova romanesknog opusa od viktorijanskog romana je prije svega u tome što u ovom potonjem opasnost za društvo dolazi u načelu izvan kruga porodice, dok u netom obrađivanim Conradovim romanima ona dolazi IZ nje. Idilična porodična pastorala, izišla ispod ogrtača poznatog romana *Vikar iz Wakefielda* Olivera Goldsmitha, a koju su najpotpunije izražavali neki manje značajni viktorijanski pisci poput Anthonyja Trollopea, ovdje je razbijena u komadiće.

Inače, Conrad će temu terorizma (tada se radije rabio termin »anarhista«, u širem značenju) posebno obrađivati u romanu *Očima Zapada*. Zanimljiv je, prije svega, naslov romana. Opisujući skupinu ruskih emigranata u Ženevi, deklariranih anarhista, Conrad kao da je naslovom htio sugerirati ne samo to da je ovo priča o Rusima viđena »očima Zapada«, već i da je to »priča nevjerovatna za Zapad, nešto što se može dogoditi samo Rusima«. Ovo inzistiranje na moralnom podvajanju Zapada i Istoka bit će razumljivije ako uzmemo u obzir Conradovu opsesivnu mržnju prema Rusiji i svemu što je rusko (zasnovanu na doista velikim nepravdama i zlima koje su Rusi kroz povijest nanijeli Poljacima, ali i na fanatičnom poljskom katolicizmu, koji je apriorno odbacivao pravoslavlje), koju ističu gotovo svi interpretatori njegova djela, a posebno Baines. Ne treba posebno naglašavati da je ta mržnja svojom emotivnom komponentom uvjetovala neke uočljive slabosti ovih dvaju djela.

Iako se subjektivna i pretjerana odbojnost koju je Conrad osjećao prema djelu Dostojevskog može usporediti s odbojnošću Tolstoja prema Shakespeareu, nemoguće je ne zapaziti neke sličnosti između ovog romana i *Zločina i kazne*. Naime, uzvišeni čin i moralno preispitivanje njegovih posljedica zajednički su Razumovu i Raskoljnikovu. »Razumov i Raskoljnikov izvrše određeni čin koji je i kukavički i kriminalan, a koji kod njih prouzroči mentalnu agoniju i izolira ih od ostalih ljudskih bića time što uništava mogućnost normalnih odnosa s njima, a to mučenje ih konačno prisiljava na priznanje...« Razlika među njima je u tome što je Raskoljnikov počinitelj ubojstva, dok Razumova muči problem koji bi se mogao nazvati izdajom povjerenja. Sličnost se očituje čak i u nekim verbalnim analogijama, a uočljiva je i sličnost Natalije Haldin (sestre anarhista kojega je Razumov izdao policiji) sa Sonjom Marmeladovom. Osnovna razlika između glavnih junaka je, međutim, u tome što Dostojevski, kao kršćanski moralist, nagovještava duhovno iskupljenje svog junaka, dok Conrad, koji je također bio konzekventni moralist, ali u religioznom smislu agnostik, i ovdje promiče svoj pesimistični svjetonazor, po kojem je čovjek u svijetu rasapa tradicionalnih etičkih vrijednosti osuđen na duhovnu i fizičku propast.

Vratimo se opet naslovu! Ako je, naime, Conrad htio dati psihologiju ruskoga čovjeka »očima Zapada«, znači da je sebe držao duhovnim podanikom zapadne kulture. Kada Daiches kaže da »Conrad osjeća potrebu da nas razuvjeri, uvjeravajući nas da ovo nije NAŠ svijet, već tajanstveni Istok gledan 'očima Zapada'«, onda smo sigurni da ono što Daiches, kao Englez i Europljanin, smatra »našim« svijetom, Conrad, poljski emigrant, doživljava kao SVOJ svijet, koji pokušava duhovno asimilirati. Pa ipak, ni taj svijet, svijet kulture Zapada, ne ispunjava ga radošću ni ushitom, kao ni imaginarni Jug nestvarne države Costaguane, pa ni stvarni Jug toplih mora i egzotičnih predjela. Njegov je čovjek posvuda izgubljen i bespomoćan pred neumitnim fatumom, unaprijed osuđen u svijetu koji je izgubio stare vrijednosti a nije pronašao nove.

To je osnovni problem i u romanu *Lord Jim*. Postoje, naime, neke uočljive sličnosti između Razumova i Jima. Očigledno je da oba lika završavaju tragično jer su opsjednuti potrebom da u svakom trenutku zauzmu dosljedan etički stav. Pa ipak, u ključnom trenutku slabosti obojica nesvjesno iznevjeravaju zadane moralne norme, čvrsto utkane u njihov etički *Weltanschauung*. Ta dihotomija između njih i svijeta koji ih okružuje ishodit

će u konačnici samoubilačko prihvaćanje vlastitog fizičkog uništenja kao otkupljenje za počinjeni grijeh. Zato se ne bismo mogli složiti s Bainesovom tvrdnjom po kojoj »postoji sličnost između Razumovljeva čina i Jimova skoka s broda. Oba čina znače kukavički odnos, koji su u izuzetnim okolnostima ostvarili neizuzetni ljudi s prosječnom moralnom osjetljivošću...« Konačno, sva se posada »Patne« ponijela poput Jima – naime, skočila je s tonućeg broda i prepustila putnike okrutnoj sudbini (ne zaboravimo da je Jim skočio posljednji). Dakle, izuzetnost je Jimova u njegovu ponašanju nakon kobnoga čina, dok se Razumov izjednačava u tome s Jimom tek u iskupljenju kroz žrtvovanje (iako u tom samožrtvovanju ima primjesa mazohizma). Zato je mnogo prihvatljiviji zaključak Dušana Puhala, prema kojemu »Jim je izuzetno moralan pojedinac u društvu u kome takva moralnost nije opšteprimljena«, i zato je nužno osuđen na propast. Ne želeći se odreći etičkih načela koja su za njih *raison d'être*, i Razumov i Jim sami kažnjavaju svoje odstupanje od njih, te se radije odriču svijeta koji ta načela zapostavlja nego samih tih načela.

U *Očima Zapada* Conrad uvodi i posrednog naratora, samo što to ovdje iznimno nije Marlow. Interpretatori Conradova djela inače se dosta razlikuju u tumačenju adekvatnosti i primjerenosti korištenja Marlowa kao posrednog pripovjedača u *Lordu Jimu*. Čine nam se razložitijima ona mišljenja koja izražavaju kritički stav u odnosu na ulogu Marlowa. Prilično je lako zaključiti zašto se Conrad odlučio za ovakav pripovjedački postupak. »Njegova je uloga u romanu, razume se, da glavnog junaka donekle udalji i objektivizuje, i da osvetli njihove postupke bogatije nego što bi to moglo direktno pričanje«, kaže Dušan Puhalo. A Baines: »Njegova je uloga da ... analizira i komentira stanje svijesti drugoga. Na taj je način nestala potreba da autor razbija iluziju uvođenjem vlastitih komentara, što je – po Conradovu mišljenju – najveći grijeh jednog pisca...« Pitanje je, međutim, koliko je Conrad u ovome uspio, a posebno koliko je uspio izbjeći opasnost »razbijanja iluzije«. Jer Marlow, kao autorov »glas«, ipak zapravo izražava Conradove komentare, često u vidu zaista suvišnih digresija u odnosu na glavni tijek radnje. Pomoću Marlowa pisac postiže višedimenzionalnost djela, koje bi inače ostalo na razini klasično ispričane pustolovne priče. Iako je pokazivao izrazitu sklonost prema egzotičnim sadržajima, Conradovu maštu očigledno nije zadovoljavala tipična klasična priča. »Iako ... tradicionalni epski elementi u Conrada zauzimaju tako istaknuto mjesto, njegova fabula, kao i primjena pripovjedača i postupak s vremenom, ima izuzetno modernu funkciju: da pripomogne razradi subjektivnih oblika jednog etičkog problema općeg značaja.«

Slično se može reći i za *Pobjedu (Victory)*, roman napisan 1915. godine. Sličnost između pojedinih Conradovih likova više ne treba ni naglašavati: Heyst iz *Pobjede* još je jedan od Conradovih »suvišnih ljudi« (da upotrijebimo izraz iz ruske književne teorije), koji se odriču života da bi okajali neku svoju grešku koja je više fiktivna negoli stvarna. Odmah prepoznamo dvojnika »lorda Jima«, ali sličnost s ranijim romanom ovdje ne prestaje: *Pobjeda* je zapravo prerađena patusanska epizoda iz *Jima*. Heyst i Lena odgovaraju likovima Jima i Jewel, cinični bandit Jones prilično je vjerna kopija »gentlemana Browna« iz *Jima* (Jonesov koljač Ricardo uporno inzistira na intelektualnoj srodnosti Heysta i Jonesa, što podsjeća na Jimovu ishitrenu identifikaciju sebe s Brownom), a Heyst

– kao i Jim – nesvjesno upropaštava one koje voli i koje je htio zaštititi (Lenu), plaćajući za to vlastitim životom.

Ove očite analogije gotovo da otpisuju *Pobjedu* kao relevantno umjetničko djelo, tim više što se te analogije proširuju i na dva (njegova prva) romana o Almayeru. Ali *Pobjeda* iskazuje i neke neosporne prednosti u odnosu na njih: dok, primjerice, patusanska epizoda strši iz tkiva *Lorda Jima* i doima se kao da je nasilno nakalemljena (tim gore što se njome djelo i završava), a rana djela kao što su *Almayerova ludost* i *Prognan na otoke* iskazuju još veće slabosti, *Pobjeda* je roman s iznimno čvrstom i koherentnom strukturom. Čvrsto podijeljen na dva dijela (prvi se događa u Schomergovom hotelu, a drugi na *Heystovom otoku*), ovaj roman je zaista nalik tradicionalnom pustolovnom romanu. Od tog žanra se, međutim, razlikuje osebnim jezikom i slojevitom vremenskom shemom.

Conradovi junaci doista jesu nositelji nekog etičkog problema, a dihotomija između etičkog stava koji junak želi afirmirati i okolnosti koje ometaju ili onemogućuju takvu realizaciju gotovo uvijek dovode do tragičnog ishoda. Iako ga njegova gotovo svjesno odabrana gubitnička uloga čini ishitrenim likom, Heyst je, s druge strane, jedan od najzaokruženijih Conradovih likova, a time i »najbliži postulat koji je postavio Henry James o svijesti dovoljno profinjenoj da odrazi događaje i na koje 'možemo računati da neće izdati, obezvrijediti ili napustiti vrijednost i ljepotu stvari'. Iako suptilnost Heystove svijesti nije potpuno iskušana u akciji, ona daje romanu sugestivnu dubinu, koja ga čini jednim od najboljih Conradovih romana...« Za razliku od *Jima* ili *Razumova*, Heyst se tijekom trajanja romana ne mijenja, ali ta njegova prividna statičnost puna je suptilnih nijansi. Pomalo ishitreni *denouement Pobjede*, koja se okončava kao kombinacija *thrillera* i građanske melodrame, ne mijenja bitno povoljan dojam o ovom djelu: ono nas očarava čvrstinom strukture i plastičnošću atmosfere.

Crnac s broda »Narcis« (The Nigger of the Narcissus) /1898./ obično se smatra kraćim romanom. Conrad je i sâm iznimno cijenio ovo djelo i davao mu posebno mjesto u svom opusu. Tako će on u pismu prijatelju Johnu Quinnu izjaviti da je djelo »priča po kojoj ja, kao kreativni umjetnik, opstajem ili padam, i koju u svakom slučaju nitko drugi nije mogao napisati. Mogu slobodno reći da je to međaš u literaturi, jer ništa slično nije do sada napisano.« (!) A u pismu Henryju Canbyju on kaže: »U *Crncu*... dajem psihologiju skupine ljudi i predočavam izvjesne aspekte prirode. Problem s kojim se oni suočavaju ... dolazi do izražaja na brodu, gdje uvjeti izolacije od svega na kopnu čine da se on nameće posebnom snagom i obojenošću.«

Ova izjava predstavlja koristan putokaz k romanu. Doduše, *Crnca*... možemo shvatiti kao svojevrsan mikrokozmos ljudske zajednice – posada broda jest na neki način mikrokozmična projekcija makrokozmosa ljudske zajednice, ali zajednice uhvaćene u graničnoj situaciji, u kojoj se etički problemi doživljavaju na poseban način. Već iz citirane Conradove izjave zamjećujemo da je za njega život na brodu različit od života na kopnu, da u njemu vladaju pravila drukčija od onih koja vladaju na kopnu.

Zanimljivu analizu odnosa među likovima u ovoj priči pruža nam David Daiches u ovdje već citiranoj knjizi. On počinje sa zaključkom da je roman »daleko od toga da predstavlja izlaganje moralne učinkovitosti mornarskog kodeksa...« Daiches nastavlja

tvrdnjom da »prisustvo Jamesa Waita« (naslovnog lika) »na brodu testira realnost brodske posade kao mikrokozmosa društva; on je 'humanizira' i time je kvari.« Citirajući jedan kratak odjeljak koji potkrepljuje navedenu tvrdnju, naš autor kaže da »posada na moru NIJE« (naglasio D. D.) »mikrokozmos normalnog ljudskog društva«.

Oslobođen imperativa za stvaranjem fabule, svojstvenog većini romana slične tematike, Conrad se mogao potpuno posvetiti atmosferi i likovima. On se također lišava nadgradnje socijalnih implikacija, pa situaciju koju on opisuje ne doživljavamo kao podređeni segment nekog univerzalnog makrokozmosa koji bi je determinirao – on egzistira kao samostalni entitet, zaokružen i samodovoljan. Kada putovanje završi, mornari iskoračuju u jedan svijet koji gotovo da i nema dodirnih točaka sa svijetom broda; »na kraju vidimo kako se posada po svršetku putovanja i isplati zarade rastura, kako brzo slabe veze drugarstva i svako postaje pojedinac sa zasebnim životom i drugim ličnim brigama... To je značajan kontrast između života na brodu, sa njegovim nepisanim kodeksom solidarnosti, i života na kopnu, tj. atomiziranosti buržoaske civilizacije«, kaže Dušan Puhalo.

Mladost (Youth) je – prema Bainesu – prvo Conradovo djelo u kojem se pojavljuje narator Marlow: djelo je prvi put objavljeno 1902. godine. Marlow je ovdje – kao i u *Srcu tame* (ovo kultno Conradovo djelo, kao i *Lord Jim*, zaslužuje poseban osvrt) – očigledno autorov *alter ego*, kroz čija usta Conrad priča svoje stvarne doživljaje. *Mladost* je inače jedna od mnogih priča koje je inspiriralo autorovo iskustvo mornara na brodu. Dva su osnovna stožera ove priče (*narrative*), koja zapravo i nije priča, već razlivena lirska impresija – mladost i Istok, koji su ovdje čvrsto amalgamirani u jednu čvrstu cjelinu. Opetovanim himničkim usklikima na rubu patetike, Conrad slavi mladost kao zlatno doba života, ali sličnim usklikima on slavi i živopisne lokalitete Istoka, ostvarene iluzije iz dječaćkih snova. Snovi dječaka o toplim južnim morima ostvaruju se u mladosti, pa se mladost i Istok slivaju u jedinstvenu himnu, u kojoj je teško odvojiti jedno od drugoga. Pisac koji je viktorijanski čedno tretirao odnose između muškarca i žene našao je najveličanstveniju emanaciju mladosti u fascinantnim egzotičnim podnebljima. *Mladost* je inače jedna od rijetkih Conradovih proza koja ne izražava tragičnu viziju života, ali se kroz nju ipak stalno provlači nagovještaj prolaznosti – ne samo mladosti, već i njoj svojstvenih iluzija.

Tajni sudionik (The Secret Sharer) opet nas na neki način vraća Jimu i Razumovu, jer Conrad i ovdje potencira pitanje moralnog opredjeljenja. Kapetan broda u ovoj noveli vrši etički izbor, jer skriva ubojicu za čiji čin pokazuje razumijevanje i – za razliku od »lorda Jima i ruskog anarhista – ne kaje se zbog toga. Autor je i ovdje bio inspiriran stvarnim događajem, ubojstvom koje je prvi časnik broda »*Cutty Sark*« (u pripovijetki se brod zove »*Saphora*«) počinio nad (samo!) neposlušnim članom posade – ubojstvom navodno počinjenim u samoobrani.

Baines je u pravu kad tvrdi da u ovoj noveli ne treba tražiti motiv dvojnika (»*sharer*« se u jednom širem kontekstu može iščitati i kao »dvojniki«), u smislu u kojemu je taj motiv shvaćen u *Dvojniku* Dostojevskoga ili u *Richardu Wilsonu* E. A. Poea. On dalje tvrdi kako ubojica Legatt nije – za razliku od stajališta Alberta Guerarda – projekcija kapetanova podsvjesnog bića, njegov *lower self* (pa ni njegovo »više ja« *upper self*), kako to interp-

retira R. W. Stallman). »Legatt nije«, drži Baines, »simbol nesvjesnog, već čovjek na istoj razini s mladim kapetanom – njihova ‘ja’ se isprepliću...«

Primjedba koju Baines iznosi neposredno nakon onog dijela svoje raščlambe *Tajnog sudionika* u kojoj polemizira s Guerardovim stavovima, vraća nas Vidanu, koji u svojoj knjizi iznosi podatak kako je »poznata (poljska) književnica Eliza Orzeskowska žestoko napala Conrada jer se, po njenom uvjerenju, odrekao mogućnosti da Poljskoj posluži svojim talentom«. Baines drži da je napad Orzeskowe inspirirao *Tajnog agenta* čak i više nego *Lorda Jima*, potkrepljujući tu tezu rečenicom kojom novela završava. U njoj kapetan, gledajući kako se Legatt plivajući udaljava od njegova broda, razmišlja kako je on »slobodan čovjek, gord plivač koji odlazi u neku novu sudbinu«. Autor popušta, dakle, zavodljivoj ideji da poistovjeti Legatta s Conradom, a njegovo napuštanje broda s Conradovim činom odlaska iz Poljske (vlasti tadašnje carističke Rusije smatrale su ga političkim protivnikom). Ako nesmiljena Jimova sudbina i jest kazna za grijeh izdaje načela (napuštanje broda koji tone odista može asociirati na napuštanje domovine potresene političkim krizama), *Tajni sudionik* je dokaz da je Conrad sam sebi oprostio.

Zaključno, poput »kapetana Marryatta« i R. L. Stevensona u engleskoj, te Hermana Melvillea i Jacka Londona u američkoj književnosti, i Conradu su more i južni predjeli najčešća pozornica književnih djela. Za razliku od njih, on nije sklon pukom doživljavanju čovjeka u akciji, pri čemu bi egzotični ambijent služio tek kao prikladan dekor (na to se, uostalom, svode tipične holivudske ekranizacije *Lorda Jima*, *Pobjede* i davna engleska ekranizacija *Prognanog na otoke* (drugi roman o Almayeru: upravo je nedavno – krajem 2011. godine – prvi put prenesen na film prvi Conradov roman, *Almayerova ludost*). Akcija je za Conrada uvijek u drugom planu, i relevantna je isključivo u onoj mjeri u kojoj dopunjava smisao djela – njega u prvom redu zanima ponašanje čovjeka u graničnim situacijama, koje mu nameću, pored same njegove prirode, okolnosti koje ga okružuju. Conradov junak nije, dakle, čovjek akcije, već čovjek kontemplacije, a ako mu okolnosti nameću akciju, posljedica toga je njegovo promišljanje moralnih implikacija te akcije.

Iz ovoga proizlazi da je Conradov čovjek beznažno sam i oslonjen na sebe. Tragična sudbina gotovo svih njegovih junaka ukazuje na to da one ličnosti koje se ne uspijevaju prilagoditi životnim nedaćama nalaze smirenje tek u smrti. Baines inače na jednome mjestu nabraja nekoliko Conradovih djela u kojima NE prevladava tragična vizija života. To su: *Mladost*, *Falk*, *Tajfun* (*Typhoon*), *Dvoboj* (također ekraniziran), *The Secret Sharer*, *Pojas sjene* (*The Shadow-Line*) i njegovo zadnje djelo, roman *Chance* (roman bi trebalo pročitati da bi se adekvatno prevelo naslov).

Odmah ćemo, međutim, vidjeti da je ovaj popis preširok (sâm Baines je naknadno utvrdio da se *Chance* nije trebao naći na njemu). U *Tajnom sudioniku*, naime, glavni junak preživljuje, ali on je ipak ubojica, što je ogrješenje o moralna načela. Kratku pripovijetku *Falk* sada prvi put spominjemo (a nismo je ni čitali) – u njoj splet okolnosti navodi naslovnog junaka na ljudožderstvo (čitatelj to saznaje posredno, što implicira autorovo inzistiranje na tragične okolnosti koje usmjeruju sudbinu čovjeka). Conradov duboki pesimizam i uvjerenje o čovjekovoj izgubljenosti čine ga modernim piscem. Razlika između Conrada i ranih modernih pisaca (zadržimo se kod onih koji također pišu

na engleskom jeziku) sastoji se u tome što on ne uspostavlja prema svojim likovima onu ironičnu distancu koju oni drže za *conditio sine qua non*. Inače, emocionalno suosjećanje sa svojim likovima čini ga nekom vrstom spone između autora tradicionalne i moderne proze. Time je, možda i nehotice, sebe kao pisca spasio od zapadanja u svojevrzni manirizam, od kojeg boluju neki izrazito moderni autori, kod kojih je ironično distanciranje prema predmetu njihova rukopisa nešto što je unaprijed zadano djelu.

Conrad se, s druge strane, od suviše doslovnog postovječivanja sa svojim likovima brani osebnim stilom. Pomno razrađen stil je ona barijera koja štiti Conradovo djelo od nadiranja neprevrelog života u njega – njegov je stil onaj fini filter pomoću kojeg on iz životnog iskustva pripušta u svoje djelo samo ono što je estetskom obradom steklo legitimitet umjetnine. Svoje kasno (nakon 20. godine života?!) upoznavanje s engleskim jezikom navelo je Conrada da tom jeziku, na kojem će do kraja života pisati, pristupi kao umjetničkom fenomenu. Svi mi svoj materinji jezik doživljavamo kao životnu danost, kao nešto što nam je dano u naslijeđe, nešto što se manje ili više iscrpljuje u svojoj funkcionalnoj svrhovitosti, a da mi to i ne primjećujemo. I Conrad je vjerojatno tako doživljavao materinji poljski jezik, ali ne i engleski – njega je, ponovimo to, jamačno doživljavao kao umjetnički čin. Taj osebnosti suodnos je nedvojbeno odgovoran i za neke slabosti njegove proze – artifičijelnost je povremeno toliko dominantna da čitavom njegovom opusu daje (ako to nije pretjerano ustvrditi) pečat samodostatnog larpurlartizma. Pa ipak, prednosti su mnogo brojnije. Dok čitavi opusi nekih cijenjenih suvremenih književnika često ne prelaze razinu neobaveznog bilješkarenja (nerijetko s napadnom provokativnošću kojoj nedostaje kreativno pokriće), Conrad je imao nepogrešiv sluh da osjeti koje riječi i rečenice spadaju tek u »atar« kolokvijalnog, literarno neosmišljenog izričaja, a koje opet imaju nužnu poetsku nosivost.

Završimo, konačno, ovaj ogled završnim odjeljkom iz knjige *Joseph Conrad: kritička biografija* Jocelyna Bainesa, autora koji se dokazao kao vrstan poznavatelj Conradova života i djela. On kaže: »Iako je pisanje izgledalo idealno rješenje za Conrada, ono je u praksi izazivalo samo delikatnu ravnotežu. On se nikad nije mogao osloboditi prividno kronične nesigurnosti i sumnje... Nije mogao izbjeći strah da bilo koja radnja može stvoriti tek iluziju trijumfa; odatle njegovo nepovjerenje u misao koja može uništiti iluziju – misao rastače, kvari, potkopava vjeru... Conradov književni pothvat je dokaz o neukrotivosti ljudskog duha, ali u njegovu djelu ne treba tražiti utjehu. Ono ne nudi nadu, ali daje pros-vjetljenje; trideset godina samozatajnog napora imalo je za ishod predočavanje dubine ljudskog iskustva kakvo je malo umjetnika uspjelo dostići.«

LITERATURA

- Walter Allen: *The English Novel*, Penguin Books, 1954.
- Jocelyn Baines: *Joseph Conrad: A Critical Biography*, Penguin Books, 1960.
- Douglas Brown: *From Heart of Darkness to Nostromo*, u: Boris Ford: *The Pelican Guide to English Literature VII: The Modern Age*, 1961.
- David Daiches: *The Novel and the Modern World*, Phoenix Books, 1965.
- Margaret Drabble i Jenny Stringer: *The Concise Oxford Companion to English Literature*, Oxford University Press, 2000.
- Vida Marković: *Engleski roman XX. veka*, Naučna knjiga, Beograd, 1963.
- Dušan Puhalo: *Engleska književnost XIX.-XX. veka*, Naučna knjiga, Beograd, 1976.
- Ivo Vidan: *Nepouzdana pripovjedač*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1970.

SPLITSKI GRAĐANI: PREZIME I ETNOS (IV. dio)

Mario - Nepo Kuzmanić

PETANOVIĆ – CALCANEUS

Prvi trag ovog prezimena vodi nas u 1436. kada nalazimo oporuku Dobre, udovice Vitka Petanovića, stanovnika Splita, da bi godinu dana kasnije našli oporuku Pribila Petanovića, kovača, kada se spominju njegov brat Cvitko i sin Juraj (6-21-1-13, 6-21-2-69 iza). U popisu iz 1507. nalazimo u Starom gradu majstore Matu i Jakova Petanovića. Godine 1521. nalazimo majstora Jakova Petanovića, krojača, a 1522. oporuku Mate Petanovića, kovača, gdje se spominju njegov brat Jakov i nećak Šimun (56-64-3-10, 56-64-2-21 iza). Godine 1526. majstor Šimun Petanović je krojač, kao njegov otac Jakov, uz napomenu da Šimun 1528. plaća porez od 2 libre, 8 soldi i 4 groša (61-68-1/II-275 iza). Godine 1528. spominje se Dujam Petanović pokojnog Florija (Cvitka) iz Splita. Nakon toga imamo »rupu« od 45 godina do 1583., kada nalazimo kanonika Ivana Quintiliusa Calcaneusa-Petanovića, da bismo 1588. naišli na klerika Šimuna Calcaneo-Petanovića, koji je kao kanonik (1612. – 1613.) zapisan kao Cacaneus (I. Ostojić, n. d. 256, 265 SSO 22-XVI-344). Don Šimun Calcaneo bio je 1619. punomoćnik u Veneciji Agostina Capogrossa optuženog zbog krivovjerja (G. Novak, n. d. II, 1066).

Ne mogu kazati da su kanonici potomci starih Petanovića, premda nije isključeno da su se kod rastuće turske opasnosti pokretljivi zanatlije zaklonili u sigurnost otoka. Ovu pretpostavku potvrđuje gospodin Jerolim Calcaneo s Brača koji je umro u Splitu 19. 11. 1681. u dobi od 46 godina. No ono što nije upitno jest da su i u ovom slučaju svećenici bili nositelji talijanizacije odnosno latinizacije prezimena (talijanski calcagno = peta). Ne bi nas trebalo čuditi da su svećenici koji su se obrazovali u Italiji (ponajviše u Macerati) željeli svoje prezime prilagoditi jeziku na kojem su se obrazovali, a koji je već dugo (najmanje od 1420. godine) bio i službeni jezik države u kojoj su se nalazili. Tako je, na primjer, kanonik Ivan-Quintilius, rođen oko 1550., bio predstavnik pete generacije rođene

u mletačkoj državi, polazeći od pretpostavke da generacijski raspon iznosi oko 30 godina. Svako drugo tumačenje ove relativno česte pojave, koje bi polazilo od današnjeg vremena i današnjih stavova, bilo bi u potpunosti pogrešno. Čvrsto sam uvjeren da ovom osjetljivom pitanju treba prići »sine ira et studio«, pokušavajući se što korektnije prenijeti u vrijeme kada su se ove pojave događale.

NIGER – MRČIĆ

Na prvi trag prezimena u naslovu nailazimo 1474. kada se spominje Radoslav Mrčić (kako »r« nije tretirano kao vokal, pisalo se Mrecich), stanovnik Splita (15-32-1-37). Godine 1487. nalazimo ser Alojzija Nigera iz Trevisa, a 1490. oporuku Kristofora Nigera iz Venecije (21-37-1-731 iza, 7-22-2-59). Godine 1492. nalazimo ser Jurja Nigera, a 1500. majstor Bertan, kovač, sin majstora Ante iz Splita, uzima za ženu Kristinu, kćer ser Jurja Nigera iz Splita (23-39-26-741 iza, 32-44-6-260). Godine 1501. nalazimo Bertana, sina Petra Nigera, a u popisu iz 1507. u Novom gradu nalazimo Franu, zeta Jurja Nigera, dok u Starom gradu nalazimo ser Jeronima Sfilića, koji je, kako ćemo kasnije saznati, oženio Katarinu, sestru Tome Nigera (32-44-6-274). Godine 1516. nalazimo oporuku gospođe Jakovice (Jakice), udovice Ivana Nigera, majke Kristofora i Tome, čija je kći Katarina supruga Jeronima Sfilića, dok joj je druga kći majka svećenika Kristofora (Krste) de Balistisa (83-88-3-207 iza).

Kristofora Nigera G. Novak navodi kao jednog iz Marulićevog kruga koji pjevaju i pišu na latinskom, među kojima se navodi i Toma Niger (G. Novak, n. d. II, 967). Toma Niger prvi put se spominje 1491. godine kao učitelj gramatike. Od 1501. do 1519. obnaša čast arhiepiskopita, 1520. je izabran za skradinskog, a 1524. za trogirskog biskupa. Godine 1525. odriče se časti trogirskog biskupa u korist svog nećaka (sestrinog sina) Krste de Balistisa koji ga je zamijenio i na funkciji arhiepiskopita. Godine 1512. kao tajnik prati nadbiskupa Bernarda Zanu na lateranskom koncilu, a 1520. odlazi kao poslanik bana Petra Berislavića u Bruxelles caru, te u Rim papi, koji ga je tom prilikom imenovao za skradinskog biskupa. Kao skradinski biskup odlazi 1521. u Veneciju kao poslanik hrvatskih velikaša, a 1524. donosi Klisu papinu pomoć u novcu, hrani i puščanom prahu. Marko Marulić je Tomi Nigeru, učenom diplomatu, govorniku i piscu posvetio svoje parabole. Toma Niger umro je 1527. i pokopan je u crkvi franjevacu na Poljudu. Jerolim Kavanjin nas obavještava da mu je jedan sestrić (trogirski biskup Krsto de Balistis) podigao nadgrobni spomenik, dok mu drugi, nezadovoljan tretmanom u ostavštini, »odbi kus nosa« (I. Ostojić, n. d. 201, 202, G. Novak, n. d. II, 940, 944, 945, 950, 951, 055, 957, 967, III, 1420, 1431, 1491, 1556, 1558). Godine 1528. nalazimo u gradu Petra Mrčića koji plaća porez od 4 libre, 5 soldi i 2 groša, koji je vjerojatno identičan sa ser Petrom Mrčićem iz Klisa koji se javlja 1541. (83-88-4-274). Od 1529. – 1540. Ivan Jakov Niger je arhiepiskop, no ne znam je li u srodstvu s Tomom Nigerom, premda to smatram vjerojatnim jer se na toj funkciji javlja nakon Tome Nigera odnosno Krste de Balistisa (I. Ostojić, n. d. 204). Od 1565. do 1599.

funkciju kanonika obnaša Jeronim Niger-Mrčić (I. Ostojić, n. d. 250). Na temelju svega iznesenoga, teško je bilo što decidirano zaključiti glede etnosa Tome Nigera rođenog oko 1465. godine. No polazeći od činjenice da se njegove setre udaju za mladiće iz obrtničkih krugova, moguće je zaključiti da su i njegovi preci pripadali istim krugovima. Kako su se iz Italije u to vrijeme doseljavali dominantno trgovci, smatram da njegovo hrvatsko podrijetlo nije upitno. Drugo je pitanje kako je ranije glasilo njegovo prezime ukoliko su ga uopće i imali. Je li njihovo prezime bilo Mrčić (u dokumentima se prvi put javlja 1474.), Crnić, Crnetić ili pak nešto slično, na temelju raspoloživih podataka nisam uspio ustanoviti.

CELSI

Prvi spomen ovog evidentno talijanskog prezimena u Splitu imamo 1518. godine kada je splitski knez i kapetan Francesco Celsi kaznio sa 50 dukata splitskog plemića Jakova Tartagliu zbog kartanja na javnom mjestu (G. Novak, n. d. II, 967). Ne znam je li u ikakvom srodstvu s njim (zakonitom i nezakonitom uz moguće pokrštavanje) ser Polo Celsi koji se javlja 1528. (poslije velike kuge 1527.), a koji iste godine plaća porez od 9 libara, 10 soldi i 6 groša (61-68-7/II-416 iza). Godine 1537. gospodin Paulus Celsi spominje se sa svojim pastorcima Ivanom i Markom Capogrossom. Godine 1543. spominje se gospođa Stana, supruga gospodina Paula Celsija, te udovica ser Antonija Capogrossa s kojim ima sina Ivana (78-83-1/II-120, 83-88-2-141). Riječ je o splitskoj obitelji Capogrosso (I.). Godine 1542. spominje se ser Celso, sin ser Paula Celsija (83-88-2-123 iza). Nakon toga u splitskim dokumentima ne nalazimo članove obitelji Celsi.

U procesu protiv Agostina Capogrossa spominje se Stjepan Celsi pokojnog Nikole, splitski trgovac koji se u Veneciji nastanio i obogatio. Godine 1619. Stjepan Celsi svjedoči i jamči za Agostina Capogrossa i to je još jedan primjer veza između Celsijevih i Capogrossovih, uz napomenu da je Augustin pripadnik obitelji Capogrosso (II.) (G. Novak, n. d. II, 1039, 1066, 1067, 1071, 1075, 1077). No potrebno je kazati da Stjepana Celsija, koji se navodi kao splitski trgovac, nikad ne nalazimo u splitskim maticama, niti kao kuma. Vjerojatno je zbog svog poslovanja sa Splitom i preko Splita nazvan splitskim trgovcem. Nestanak obitelji Celsi iz Splita još je jedan primjer relativno čestog napuštanja grada, posebno u razdoblju rastuće turske opasnosti.

MANOLA

Nedvojbena rodonačelnik ove obitelji je paron (vlasnik ili zapovjednik broda) Dominik Manola, koji je umro 1639. u dobi od oko 80 godina, što znači da je rođen između 1560./1565. U splitskim maticama se javlja od 1603. kao Manoli, Manolo i Manola. U oporuci Mare Domjanović pokojnog Nikole spominje se njezin »barba« Manola, dok 1609. Ivana, udovica Allesandra Mora, dariva svom bratu Dominiku Manoli (191-53-26, 198-2/III-6). Godine 1611. spominje se pokojna Lucija Kuzmanić, majka paron Dominika Manolija, čija se sestra Ivana navodi kao majka Tome Ipolitovića (205-200-16-245 iza). Iz svega iznesenog slijedi da je Dominik imao barem dvije sestre, a iz činjenice da mu se majka ne navodi kao Manola (Manoli) slijedio bi zaključak da su on i sestre bili nezakonita djeca. Postavlja se, međutim, pitanje tko je bio otac i kako je nastalo prezime. Moguće je da odgovor na ova pitanja nudi podatak iz 1552. kada se spominje »strenuo Manoli Paliologo capitano stradioti« (hrabri Manolo Paleolog kapetan grčkih pješaka), pri čemu bi njegovo ime poslužilo kao predložak za prezime (97-104-2-287 iza). Što se tiče bizantske carske obitelji Paleolog, kazat ću da oni nisu izumrli s Konstantinom koji je poginuo u osvajanju Carigrada 1453. jer na Peloponezu vladaju njegova braća Demetrije i Toma. Istodobno se na (oko 1460. godine) Peloponezu spominju i drugi Paleolozi, vojni zapovjednici od kojih će neki stupiti u službu Venecije, bilo da su ili pak nisu srodnici carske obitelji (zakoniti ili nezakoniti) (*Historija turskog osmanskog carstva*, Zagreb, 1979., I, 182-188). Moguće je isto tako da Dominikov nećak Toma Ipolitović (Impolitović) duguje svoje prezime nekom Hipolitu (ne Tezejevom sinu) iz kruga mletačkih »oltremarinija« (grčki otoci). Ipolitovići se u Splitu zadnji put spominju 1657. (kada kumuje gospodin Ivan Impolitović), te su se vrlo vjerojatno iselili.

Kako su se Kuzmanići, koji imaju kontinuitet do današnjih dana, uselili u Split nakon Ciparskog rata (1571. – 1573.) postavlja se pitanje tko je Lucija Kuzmanić, pramajka obitelji Manola. Lucija bi mogla biti sestra ili srodnica kanonika Pavla Kuzmanića koji je umro 1609. godine. Status obitelji potvrđen je vjenčanjem Dominikovog sina paron Vicka s Tomažinom Tisičić (1628.), čiji će srodnici za pedesetak godina biti primljeni u splitsko plemstvo. Obitelj Manola je kroz dva stoljeća dala veliki broj crkvenih dostojanstvenika. Prvi svećenik u obitelji bio je Vickov sin Frane koji umire 1647. u dobi od 18 godina. Vickov unuk Frane preko sina Mate bio je korčulanski biskup, dok je njegov brat Ivan Manola (1656. – 1711.) izabran za splitskog kanonika 1689. godine, a 1709. za ninskog biskupa. Didak Manola (1695. – 1765.), sin Dominikovog praunuka Dominika i Domenike Felice (vjenčani 1690.), profesor filozofije i teologije, ravnatelj splitskog sjemeništa, trideset godina je obavljao funkciju arhiđakona, a 1755. imenovan je za trogirskog biskupa. Dominik Manola (1740. – 1810.), sin gospodina Zakarije i Lucije Bonzio (vjenčani 1734.), posljednji arhiđakon starog metropolitanskog kaptola, bio je također ravnatelj splitskog sjemeništa na kojem je predavao teologiju. Njegov brat Petar, kanonik, umro je 1829. godine. Zakarijin sin Ivan je 1790. oženio Anđelu Nonveiller iz splitske građanske obitelji. Gospodin Ivan Manola bio je istaknuti pristalica ujedinjenja s Austrijom, godine 1806. nalazimo ga kao člana općinskog vijeća, a 1810. kao predsjednika istog vijeća (G. Novak,

n. d. III, 1629, 1686, 1691) Ivanov sin gospodin Alwise, posjednik, oženio je Anu Ilić, također iz posjedničke obitelji, dok je njegov brat posjednik Vicko oženio Jelu Katalinić iz splitske obrtničke obitelji u sponu 1830. godine. Nakon toga, obitelj se seli u Maslinicu na Šolti, a zadnji muškarac zabilježen u matičnim knjigama je Didak Manola pokojnog Vicka, koji je umro 1871. u dobi od 22 godine s kojim se gasi ova grana obitelji.

Kontinuitet do današnjih dana ostvaruju potomci Jure Manole krštenog 1712., nezakonitog sina Mande Reić i jednog Manole. Jure je prilikom svog vjenčanja 1734. s Marom Bubrigović iz obrtničke obitelji, zapisan kao Reić-Manola, kod krštenja prvog djeteta Manola-Kovačev, te dalje samo Manola. Jure Manola je bio kovač, što je karakteristično za obitelj Reić. Postoji čak mišljenje da se nadimak Kovačica odnosi na Jurinu majku Mandu Reić. Članove ove obitelji do 1850. nalazimo kao pomorce, konopare, bačvare i posjednike, a kasnije kao pomorce, zidare, bačvare, krčmara i kovača. Njihov kandidat za akademskog građanina klerik Luigi, student filozofije, umro je 1840. u dobi od 19 godina. U dvadesetom stoljeću idu u dalju diversifikaciju zanimanja, dajući brojne akademske građane. Godine 1948. u Splitu je živjelo 32 člana obitelji Manola, dok ih je u Preku bilo 8, u Sinju i Zagrebu po 4, u Varaždinu i Rijeci po 3, te u Zadru 1. Danas u Splitu žive samo dvije Manole (žene) dok ostali žive diljem Hrvatske i izvan nje, dokazujući moju tezu o izumiranju i iseljavanju građanskih obitelji.

ŽESTOKOVIĆ – ACUTIS

Prvi poznati član ove obitelji je paron Bartul Žestoković, sin Ivana, koji je 1617. godine oženio Margaritu Gligo, a nakon njezine smrti Jerku Vesanović 1653. godine. Bartul umire 1658. u dobi od 65 godina. Kako mu se kod prvog vjenčanja ne navodi provenijencija, slijedio bi zaključak da je rođen u Splitu. Na temelju raspoloživih dokumenata nije moguće nešto više kazati o ovoj obitelji, bilo da je riječ o promjeni prezimena ili pak o nezakonitom podrijetlu. Patron Bartul (Bernardo) iz prvog braka ima sinove Ivana (po djedu) i Petra, a iz drugog Antu (272-268-51). Majstor Petar Žestoković se 1654. oženio Jelom Horese, čije se prezime odnosi na zlatarski zanat njezina oca Miloša Vukoslavića iz Bosne (SSO 22-XX-786) čiji će potomci talijanizirati njihovo prezime u Luposignoli. Petrov polubrat Ante se 1677. oženio Dorotejom Valota. Kako im smrt nije zabilježena u splitskim maticama, očito je da je u pitanju iseljavanje.

Uz jednu iznimku, obitelj do 1688. koristi prezime Žestoković. No 1689. godine Petrov sin gospodin Giulio Acutis ženi se Marijetom Vessaneo iz grane obitelji koja će pod utjecajem svojih svećenika promijeniti izvorno Vesanović. Rastući status obitelji ilustrira vjenčanje njihove kćeri Elene (po baki Jeli) s Jerkom Gaudentijom 1725. godine. Smrću Giulijevog sina Petra i njegove supruge Perine (vjenčanih izvan Splita) 1758., ova obitelj nestaje iz Splita. Promjena prezimena ove obitelji svjedoči o relativno čestoj pojavi talijanizacije (latinizacije) kod porodica koje se uspinju u socijalnom statusu.

BAKIĆ

U *Hrvatskom biografskom leksikonu* iznose se brojne neutemeljene pretpostavke o obitelji Bakić. Korektna obrada splitskih dokumenata eliminira potrebu bilo kakvih pretpostavki. Izvorno prezime obitelji bilo je Bakulić koje susrećemo 1627. prilikom vjenčanja Tadije Bakulića i Mande Mihanović, oboje poljičkih korijena. Godine 1648. kapetan Stjepan Bakulić iz Primorja (tadašnji naziv za poljičko primorje) ženi se Katom Sinovčić, ali umire iste godine (43 godine). Nositelj kontinuiteta obitelji je Gabrijel Bakulić koji se 1651. spominje kao nasljednik svojih stričeva Stjepana i Dimitra (627-4/II-73). Iste godine spominje se Kata, udovica Stjepana Bakulića ili Suturičića (627-4-6a). Gabrijel Bakulić je umro 1687. u dobi od oko 70 godina. Njegovi sinovi Ivan i Pavao oženili su se dvadesetak dana prije očeve smrti s Katom Pezeljević-Vuk, odnosno Marom Čulić iz splitskih težačkih obitelji koje su dale znatan doprinos u ratovima s Turcima. Početkom 18. stoljeća počinju koristiti prezimena Gabrić (po ocu Gabrijelu) i Bakić. Vrlo je vjerojatno da je poticaj za promjenu prezimena dao Petar Bakić (1670. – 1749.), najmlađi Gabrijelov sin, bosansko-đakovački biskup, kome obitelj duguje svoj socijalni uspon, ali i neutemeljene genealoške kombinacije. Tako je, na primjer, povezivanje sa srpskom despotskom obitelji Bakić de Lak, koja se od 1522. naselila u Ugarskoj, u potpunosti neutemeljeno. Stoga se i kasnije dodavanje »de Lak« ne može ničim opravdati, osim prastarim htijenjem za prikazivanje povijesti obitelji u što povoljnijem svjetlu.

Biskup Petar će i svoje nećake, Pavlove sinove, svećenike, povući na sjever, pa je tako Gabrijel (1687. – 1737.), kanonik, prepozit i generalni vikar pečujskog biskupa, dok je njegov brat Antun bio kanonik u Nitri gdje je i umro 1745. godine. Treći brat Frane, kojemu je stric Petar vjerojatno kupio titulu (spominje se kao conte), oženio je prije 1736. bračku plemkinju Pelegrinu Vusio. Biskup Petar, kanonik Antun i njegov brat Frane kupili su imanja u Varaždinskoj županiji, kamo će se preseliti Franin sin Pavao, kraljevski savjetnik (umro 1793.). Njegova žena Judita Grošić, rođena Lepossi, posjedovala je imanja u Križevačkoj županiji (HBL I, 364). Varaždinski Bakići izumiru potkraj 18. stoljeća dok su splitske nakon dugogodišnje parnice naslijedili Muljačići. Katarina Bakić-Gabrić, kći Mihovila i Margarite Dudan, udala se 1747. za Filipa Munjačića (obitelj će kasnije radi lakšeg izgovora izvorno Munjačić, koje se prvi put javlja 1493., pretvoriti u Muljačić). Splitski Bakići izvornog prezimena Bakulić, pa i Suturičić, obitelj su iz poljičkog primorja, ali već dugo ne žive u Poljicima. No već dugo (1765. u Splitu se oženio Jakov Bakulić iz Mirca na Braču), pa i danas, u Mircima na Braču živi nekadašnja poljička obitelj Bakulić. Na sličan način nekoć poljička obitelj Litović (iz Podstrane) živi u Poveljima na Braču, dokazujući da je Brački kanal više povezivao nego razdvajao.

LUPUSIGNOLI

Rodonačelnik ove obitelji zapisan je 1627. kao Miloš Vukosaliević iz Bosne, zlatar, a 1638. kao majstor Miloš Vukosalić, zlatar (SSO 22-XX-786, 247-237-4). Očito je notarima i svećenicima novo prezime, koje im nije bilo u uhu, predstavljalo problem. Vjerojatno je, naime, da je izvorno prezime bilo Vukoslavić koje je kasnije doslovno prevedeno u Lupusignoli (znatno rjeđe se susreće i Luposignoli). No da se miješalo prezime i zanat potvrđuje vjenčanje Miloševe kćeri Jele s Petrom Žestokovićem 1654., kada joj je kao prezime naveden očev zanat (orese = zlatar). Nositelj promjene prezimena bio je, kao i u brojnim dosadašnjim slučajevima, njihov svećenik, kanonik Petar, sin Milošev (1640. – 1696.). Prezime Lupusignoli prvi put se javlja 1674. kada se Miloševa kći Doroteja udala za kapetana Stjepana Rahojevića iz Kaštel Lukšića. Petrova braća Mihovil (umro 1711. u dobi od 80 godina) i Ivan (umro 1715. u dobi od 73 godine) titulirani su s gospodin.

Predstavnik treće generacije Mihovil Lupusignoli (1694. – 1750.), zapisan u maticama umrlih kao gospodin kapetan, inženjer, izradio je nacrt za baroknu crkvu Gospe od Zdravlja koju nikad nije izveo. On je 1727. kopirao sliku domaćeg slikara Nikole Bralića »Bezgrešno začecće kroz spise teologa i učenjaka«, uz napomenu da ni original ni kopija nemaju umjetničke vrijednosti (G. Novak, n. d. III, 1560, 1561). Godine 1761. nalazimo smrt njegovog brata Jerka (u dobi od 76 godina), te sestara Tomasine (1770. u dobi od 73 godine) i Perine (1775. u dobi od 75 godina), nakon čega nestaju iz Splita, bilo da su izumrli ili se iselili.

CARUNCHIO

Rodonačelnik ove obitelji je majstor Bartul Carunchio, koji je 1652. godine oženio Splićanku Mandu Dijanović. Prilikom krštenja njihove kćeri Kate 1653., saznajemo da je majstor Bartul vojnik postrojbe iz papinske države (soldato pontificio). Nakon smrti prve supruge 1668., Bartul se 1669., tituliran kao gospodin, ženi Klarom Pupačić, koja 1670. kumuje kao supruga Julijana ili Bartula Carunchia, Španjolca. Potrebno je reći da se oblik Julijan javlja kao ime i kao prezime. Tako je prilikom smrti prve supruge njezino prezime Julijan, dok je njegova kći Kata prilikom vjenčanja s Franom Šilovićem 1671. godine zabilježena kao Cattarina Carunchio di Giulian. Obitelj Carunchio je, dakle, španjolskih korijena čiji je član došao u Split za vrijeme Kandijskog rata (1645. – 1669.) kao član papinske postrojbe. Bartulov sin gospodin Ante ženi se 1676. s Elenom Maderni čija je majka bila rođena Karepić (Caripeo). Stoga će neki njihovi potomci prezimenu Carunchio dodati Caripeo. Za razliku od Bartula koji je živio 60 godina (umro je 1689.), njegov sin Ante živio je 34 (umro 1684.), a unuk Bartul 35 (umro 1717.) godina.

Uspon obitelji pokazuje Bartulov sin kanonik Vincenzo (1664. – 1732.). Nositelj kontinuiteta je Bartolov sin (odnosno praunuk), liječnik Antonio Carunchio (1708. –

1774.) koji se spominje u *Povijesti Splita* (G. Novak, n. d. III, 1527). Kontinuitet obitelji nastavljaју Antonijevi sinovi liječnik Stefano i notar Gaetano, te Gaetanov sin, doktor-inženjer Luigi koji je 1839. oženio Giusepinu-Agostinu Zonelli iz Venecije. Kako vrlo često borave izvan Splita, teško im je pratiti kontinuitet. Zadnji trag u splitskim maticama je vjenčanje Luigijeve kćeri Agrippine, rođene u Zadru, za Corrada Gyurkovitsa, podoficira iz Pešte, 1877. godine. Kako je riječ o vrlo rijetkom prezimenu, smatram vjerojatnim da su inženjer Enrico i Paola Carunchio, koje nalazim u telefonskom imeniku Milana iz 2010. godine, pripadnici splitske obitelji.

GORISIO

Obitelj vojnih zapovjednika doselila se u Split nakon Kandijskog rata iz talijanskog grada Udine. Prvi put se spominju 1677. prilikom krštenja kćeri gospodina Paola iz Udina, stanovnika Splita, i njegove supruge Angeline. Paulo (venecijanski oblik) Gorisio umire u Splitu 1703. u dobi od 70 godina. Njegov sin Girolamo (1669. – 1732.) bio je splitski kanonik, dok je drugi sin gospodin Zuane (1661. – 1736.) 1683. oženio Isabettu Caripeo (Karepić), posljednju od svoga roda, te će njihovi potomci prezimenu Gorisio dodavati Caripeo. Njihov sin Frane (1706. – 1781.) je svećenik, dok je drugi sin nositelj kontinuiteta Antonio zabilježen kao poručnik-pukovnik (tenente-colonello). Antonijev sin gospodin Giuseppe, nositelj kontinuiteta, oženio je 1751. Marijetu Ivanović-Karašić, dok je njegov brat Zuane 1752. oženio Domenicu Dumaneo iz splitske plemićke obitelji.

Kontinuitet nastavlja Giuseppeov sin notar Zuane (1765. – 1844.) koji je jedno vrijeme službovao u mjestu Salo u okolici Brescie odakle je bila njegova supruga Rosalia i gdje mu se rodio sin Giuseppe. Notar Zuane Gorisio bio je, zbog pobune protiv Francuza, 1809. osuđen na dva mjeseca zatvora, ali vjerojatno nije izdržavao kaznu jer ga iste godine nalazimo kao jednog od četiriju predsjednika općinske uprave (G. Novak, n. d. III, 1681, 1682, 1686). Zuane Gorisio bio je i član općinskog vijeća iz 1830. godine (G. Novak, n. d. IV, 1835). Po priходу od obrade zemlje, obitelj Gorisio spada među bogatije, a njihov zadnji član obitelji u Splitu Zuaneov sin Giuseppe (predstavnik šeste generacije umrle u Splitu), prilikom svoje smrti 1859. u dobi od 70 godina, zabilježen je kao posjednik.

KURIR – COURIR

Prvi kontakt Borovčića sa Splitom nalazimo u 1569. godini kada Juraj Borovčić iz Skočibuha (današnje Skočibe, zaselak Gata u Poljicima) daje sina na naukovanje majstoru Luki de Lupisu, dok njihovo kontinuirano prisustvo u splitskim maticama pratimo od 1641. godine. Njihov rodonačelnik Jakov iz Poljica umire 1648. u dobi od 37 godina, a njegova supruga Magdalena 1668. u dobi od 60 godina. Njihov sin svećenik Mate umire 1689. u dobi od 50 godina, a njegov brat Pavao, nastavljatelj loze, godinu dana poslije. Kod Pavlovog sina svećenika Petra (1672. – 1712.) potkraj 17. stoljeća javlja se nadimak Kurir koji će nešto kasnije postati dočetak prezimenu, a nakon toga i prezime. Odmah ću kazati da njegovo povezivanje s Francuzima kod više od stotinu godina prije njihovog dolaska u naše krajeve (1805./1806.) ne može preživjeti iole ozbiljniju kritiku. Nastavljači loze su Pavlovi sinovi Jakov i Ivan koji su 1690. oženili Baru Bašić, odnosno Anu Domjanović. Jakov Borovčić je rodonačelnik težačke linije, dok je njegov brat Ivan, koji je nakon smrti prve supruge kao 54-godišnjak 1716. oženio 37-godišnju Katarinu Papali (nezakonitu), osnivač građanske grane. Njihov sin Petar (1716. – 1793.) jest mjernik (geometro, agrimensore), kao i njegovi potomci, titulirani s gospodin. Petar je oženjen Jelom Škaričić 1734., njihov sin Ante Jelom Tadić 1774., te unuk Vicko Dominom Žura-Lebedina 1798. godine.

Kontinuitet nastavlja Vickov sin Ante Borovčić-Kurir, naveden kao profesor osnovne škole, koji je 1828. oženio gospođicu Vittoriju Giovanizio. Njihov sin doktor Jakov, advokat, 1864. je oženio Filomenu Valle civilnoga statusa, dok je njegov brat učitelj Vicko (njegov se otac Ante tada navodi kao direktor škole) 1867. oženio Adelaidu Feoli, civilnog statusa, rođenu u Genovi. Potencijalni nositelji kontinuiteta su i drugi sinovi mjernika Vicka i Domine Žura-Lebedina, inženjer Jakov koji je 1838. oženio Biaggiu Grubišić, rođenu u Veneciji, te njegov brat posjednik Ivan koji je iste godine oženio Mariju -Tomasinu Pavlović. Njihov potomak bi mogao biti Bruno (1874. – 1941.), financijski direktor, rođen na Korčuli, sin Nikole i Ide Media (njihova smrt nije zabilježena u Splitu), te Stanko, privatni činovnik (1859. – 1919.), sin Frane i Kate Dudan (njihovo vjenčanje, kao ni smrt, nije zabilježeno u splitskim maticama), rođen u Šibeniku. Od splitskih vjenčanja navest ću ono Kazimira Courira, knjigovođe, koji je 1914. oženio Mariju Šoić, rođenu u Imotskom, uz napomenu da je Kazimir nastanjen u Zadru. Njegov brat ili srodnik Ante bio je prije 1914. (izvan Splita) oženjen Irmom Šoić. Iz iznesenih podataka je jasno da su članovi ove obitelji u dvadesetom stoljeću počeli koristiti prezime Courir, pretendirajući potpuno neutemeljeno na francusko podrijetlo. Tako je i Vickova supruga Adelaide Feoli, koja je umrla 1913. u dobi od 72 godine, navedena kao Courir, premda se 1867. udala za Kurira. Iz iznesenih podataka je evidentno pojedinačno napuštanje Splita u 19. i 20. stoljeću, da bi ga u potpunosti napustili nakon Drugog svjetskog rata. Od svih njihovih današnjih boravišta, poznato mi je da kao Courir u 21. stoljeću žive u Zagrebu i Trstu (prema aktualnim telefonskim imenicima).

BAJAMONTI

Hrvatski biografski leksikon navodi da obitelj Bajamonti potječe od Talijana doseljenih oko 1700. godine, što je uglavnom netočno. Visoka razina intimizacije s matičnim knjigama, koja je preduvjet svake ozbiljne rasprave, nudi drukčije odgovore. Etimologija prezimena bi se izvodila od baia = šala, ruglo; odnosno baia = zaljev, uvala, te monte = brdo, planina. No Baiamonte (i) je i vrlo staro mletačko ime koje nosi Mlečanin Baiamonte Tiepolo koji je, nakon bezuspješnog državnog udara, u trećoj dekadi četrnaestog stoljeća pobjegao iz Venecije i postao saveznik Šubića (*Legende i kronike, čakavski sabor*, Split, 1977., 180, 184). Rodonačelnik obitelji Julije (Giulio) Bajamonti oženio je 1704. godine Amatu Guido, iz splitske obrtničke obitelji, čiji se pradjed doselio iz Trogira, a koja svoje ime duguje baki Splićanki Ljubi Rudičić, čija je majka bila posljednja od roda Augubio. Prilikom vjenčanja i prilikom smrti (1716.) za Julija se ne navodi ni ime oca ni oznaka provenijencije. U tom vremenu se za obitelji doseljenika u načelu navodi njihova provenijencija, primjerice: Grigillo – Genova 1684.; Galasso – Venecija 1688.; Tudorić – Imotski 1690.; Marasović – Poljica 1695.; Tudor – Bosna 1699., itd. Odgovor na pitanje zašto se za Julija ne navodi ime oca niti pak provenijencija, daju matične knjige krštenih u kojima 1671. nalazimo krštenje nahočeta Julija, jedinog (nahočeta) u drugoj polovici 17. stoljeća. Postavlja se pitanje kako su potomci nahoda ostvarili streloviti socijalni uspon. Isključiva zasluga pripada Amati (Ljubi) Guido koja se 1720. preudala za bogatog mletačkog trgovca Carla Ruspinja, s kojim ima i sina Nicoletta (umro 1741. u dobi od 19 godina). Carlo Ruspini umire šest dana nakon smrti svoga sina, u 65. godini života, dok Amata Guido umire 1768. u dobi od 88 godina. Carlo Ruspini omogućio je svom pastorku Ivanu Dominiku (rođenom 1713.) da u Padovi postigne doktorat medicine, a vrlo vjerojatno mu je upravo on kupio plemstvo Poreča (Parenzo). Doktorat medicine, naime, nije bio dovoljan da stane uz jednu Elenu Capagrosso (vjenčani 1743.) iz stare splitske obitelji, primljene u plemićko vijeće 1671., koja se isticala bogatstvom, kao uostalom i obitelj njezina djeda splitskog književnika Jerolima Kavanjina (Cavagnini), te je Ivan Dominik prilikom vjenčanja zabilježen kao nobile di Parenzo. Razvidno je, dakle, da se uspon obitelji temelji na sposobnosti Amate Guido, koja je zapravo bila pater familias, a Ivan Dominik će uspomenu na svoga očuha počastiti time što će svom trećem sinu dati ime Carlo (ovaj će umrijeti kao splitski kanonik).

Analizirajući vrijeme kada je rođen Julije (1671.) prisjetio sam se Bartula Carunchia zvanog Julijan (oko 1629. – 1689.), ali moram priznati da bi njegovo navođenje kao Julijevog mogućeg oca bilo ipak pretjerano. U izvjesnoj mjeri, podcjenjujući odnos prema Juliju Bajamontiju (1744. – 1800.) vjerojatno se temeljio na njegovom podrijetlu (koje je Splićanima onog vremena nedvojbeno bilo poznato), te činjenici da se, za razliku od svojeg brata Jerolima koji je bio oženjen Klarom Tartaglia, oženio plebejkom iz obitelji Trevisan. Potrebno je navesti da Austrija nije prihvatila zahtjev obitelji Bajamonti (u kojem se Amata Guido navodi kao rimska plemkinja) za priznavanje plemstva. Iz svega iznesenoga je razvidno da nema riječi o doseljavanju Bajamontijevih iz Italije (izuzmemo li daleke Capogrossove, Kavanjine i Augubijeve), te da obitelj potječe od Splićanina

Julija (rođenog 1671.) i Spličanke Amate Guido. Pretpostavka da bi oblik Bajamonti ukazivao na talijanske korijene vrlo je dvojben, jer bismo na sličan način Talijanima mogli proglasiti i obitelj Šegvić (seguire = slijediti), koja je svoje izvorno poljičko prezime Duplančić zamijenila nadimkom (segue, seguetello). Korektna rasprava o etimologiji prezimena ili nadimka podrazumijeva prethodno utvrđivanje vremena i mjesta nastanka. Svi članovi obitelji Bajamonti imali su akademske stupnjeve osim rodonačelnika. Baka splitskog gradonačelnika Antonia Bajamontija (1822. – 1891.) bila je splitska plemkinja Klara Tartaglia, dok mu je majka bila Elena Candido, kći okružnog komesara (comissario circolare) Antonia Candida i Šibenke Jele Marinković. Šukundjed Bajamontijeve majke bio je pokršteni musliman izvornog prezimena Hanzić, čija se obitelj vrlo brzo uzdiže na socijalnoj ljestvici, tako da je već sin rodonačelnika (na krštenju je dobio ime i prezime Vincenzo Candido) Ivan (1700. – 1786.) splitski kanonik. Elena Candido donosi svom sinu po ženskim linijama krv splitsko-šoltanskih Andreisa, te kaštelanskih Mratinovića (Kaštel Lukšić). Iz svega iznesenog je razvidno da je vjerojatno najveći splitski gradonačelnik Antonio Bajamonti po krvi pripadao Splitu i Dalmaciji, te znatno manje Bosni i Italiji. No njegovo opredjeljenje se temeljilo na stoljetnoj dalmatinskoj tradiciji koja je do sredine 19. stoljeća, a kod nekih i kasnije, podrazumijevala sticanje akademskih stupnjeva na talijanskim sveučilištima, radilo se o svećenicima ili o svjetovnjacima. Smrću Luigije, supruge Antonija Bajamontija, rođene Krušević (toponim Kruševića gumno) 1901. godine, ova obitelj, koja je dala izuzetan doprinos razvoju Splita, izumire. Navest ću da težačka obitelj Bajamonti iz Velog Varoša, koja živi u Splitu u 19. i početkom 20. stoljeća, ima isti nastanak kao i prva, ali ne i isti socijalni uspon.

BERGELIĆ

Izvorno prezime ove obitelji, doseljene iz Bosne, a po Kačiću-Miošiću, korijenima iz Osijeka (vjerojatno je u pitanju obiteljska tradicija), bilo je Brgelić, ali kako talijanska transkripcija nije »r« priznavala vokalom, prevladalo je Bergelić. Svoj prvi kontakt sa Splitom imali su u prvoj polovici 17. stoljeća preko kanonika Frane Ante Brgelića, koji je bio kancelar nadbiskupa Sforze Ponzonija. Njihovo kontinuirano prisustvo u Splitu teče od 1686. godine, kada u maticama susrećemo braću Iliju (1652. – 1719.) i Petra (1660. – 1696.). Titulirani su kao majstori i gospoda, a Ilija Bergelić je prilikom svog vjenčanja s Anđelom Mačukat 1692., zabilježen kao gospodin konte. U 18. stoljeću ih susrećemo kao vojničke zapovjednike, od kapetana do pukovnika, s titulom konta koju su očito dobili zbog vojničkih zasluga.

Bergelići su dali još dva kanonika, Antu Franu mlađeg (1695. – 1757.), sina Ilije i Anđele Mačukat, te Horacija (1752. – 1817.), sina kapetana Ante i Marije Pinelli. Doktorat obaju prava je postigao u Italiji, te 1785. postaje splitski kanonik, da bi nakon smrti nadbiskupa Lelija Cippica, upravljao Splitskom nadbiskupijom kao kapitularni vikar (1807. – 1817.). Godine 1790. bio je predsjednik Splitskog ekonomskog društva, čiji je član bio

i njegov brat Pavao, oženjen Elenom degli Ivellio, splitskom plemkinjom (HBL I 684). Godine 1809. doktor Luka Bergelić je član općinske uprave, dok je spomenuti Pavao bio član magistrata za zdravstvo. Pavao Bergelić je 1814. član općinske uprave (G. Novak, n. d. III, 1686, 1687 IV, 1833). Zadnji trag u maticama vjenčanih je udaja Marije, kćeri konta Pavla i Elene Ivellio, za splitskog plemića Jerka Albertija 1828. godine, dok je smrt njezine majke Elene (1849. u dobi od 84 godine) zadnji trag u maticama umrlih. Otada ih više ne susrećemo u Splitu, ali ne treba isključiti mogućnost kontinuiteta izvan Splita jer smrt dvaju bračnih parova nismo zabilježili u splitskim maticama (Petar Bergelić je 1761. oženio Francescu Krušević, dok je njegov rođak istog imena 1774. oženio Margaritu Passagnoli).

BERNARDI

Obitelj Bernardi, vjerojatno iz Venecije, prvi put se spominje u splitskim maticama 1672. godine. Obitelj je dala brojne svećenike, Pietra (1700. – 1752.), primicerija Girolama (1687. – 1773.), Bonaventuru, biskupa Osora (1701. – 1781.) i kanonika Bartola (1704. – 1781.). Njihov visok ugled u Splitu potvrđuju vjenčanja doktora Lorenza s Marijom Papali-Martinis 1732., te gospodina Gioantonija s Francescom Caripeo-Carunchio 1741. godine.

Nositelj kontinuiteta je Lorenzov sin doktor Bonaventura, koji je umro u Splitu 1788. u dobi od 50 godina. Njegov sin Bortolo, zapisan kao plemeniti gospodin, ženi se 1803. splitskom plemkinjom Capogrosso-Cavagnini, a njihov sin gospodin Girolamo, posjednik, ženi se 1828. Marijom Jeličić-Bakić, civilnog statusa. Njihov sin Lorenzo, sudski činovnik na Pagu, ženi se 1855. Marijetom Nani. Kako se njihova smrt, kao i smrt Lorenzovog brata Bortola (rođenog 1828.) ne nalazi u splitskim maticama, očito je da su se iselili. Za zabilježiti je smrt još jednog svećenika Bonaventure Bernardija (1761. – 1837.). Zadnji trag u splitskim maticama je smrt Lorenza, majora u penziji, sina Bortola i Domenike Capogrosso-Cavagnini, 1878., u dobi od 73 godine.

MAČUKAT – MAZZUCATTO

Obitelj Mačukat se početkom Morejskog rata (1684. – 1699.) doselila iz Livna, a u maticama se javlja od 1686. godine. Svi Mačukatovi potječu od Mate i Jelene, koji već prilikom smrti imaju talijanizirano prezime (Mate 1708. u dobi od 50 godina, a njegova supruga 1713., također u dobi od 50 godina). Njihovi su sinovi kapetan Dujam (umro 1749. u dobi od 49 godina), te nositelj kontinuiteta gospodin Petar, koji je umro 1754. u dobi od 68 godina. Petrov sin Ante (1727. – 1764.) bio je splitski kanonik, dok je drugi sin Mate (1721. – 1795.) bio splitski ahrhiđakon.

Treći brat Stjepan, pukovnik, nadintendant Splita, Klisa i Poljica, oženio se 1770. splitskom plemkinjom Anom-Marijom Ivellio. Stjepan je, zajedno s braćom Matom, Dujmom i Anđelom, 1769. primljen u omiško plemićko vijeće, uz napomenu da su se njegova braća (izuzimajući Matu) iselili iz Splita. Stjepan Mazzucatto, koga nalazimo 1809. kao općinskog vijećnika (G. Novak, n. d. III, 1686) doživio je visoku dob od 90 godina (umro je 1813. godine). Stjepanov sin advokat i posjednik Petar je 1792. oženio Andreanu Zanoni iz Venecije. Njihova kći Klaudija udala se 1819. Za Marina Roića s Hvara, rodonačelnika splitskih Roića. Zadnji trag obitelji Mazzucatto u splitskim maticama je smrt Petra 1850. u dobi od 80 godina. Riječ je o još jednoj obrtničko-trgovačkoj obitelji doseljenoj iz Bosne čiji su se članovi posebno istakli u vojnoj službi u mletačko-turskim ratovima. Kao nagradu za svoj doprinos, dobili su od Venecije velike zemljišne posjede, što je za posljedicu imalo vrlo brz uspon na socijalnoj ljestvici.

MILESI

Riječ je o obitelji doseljenoj iz Italije, koja se prvi put spominje 1687. godine prilikom vjenčanja Elisabete Milesi s Antoniom Bernardom Barezom iz Bassana. Rodonačelnik obitelji Pietro Milesi umro je u Splitu 1704. u dobi od 58 godina. Njegov sin Giuseppe (Iseppo) ženi se 1691. Anzolom Felice, a nakon njezine smrti, splitskom plemkinjom Agnese Gaudentio 1700. godine. Od samog dolaska su titulirani s gospodin da bi 1721. godine, zajedno s obiteljima Dumaneo, Ivellio i Marjanović, bili primljeni u splitsko plemićko vijeće. Kontinuitet obitelji nastavlja Giuseppeov sin Antonio koji se 1739. oženio Orsolom Ivellio. U Splitu bilježimo vjenčanje njihova sina Gian-Baptiste (plemeniti gospodin konte) s Anom Krešević iz Neretve (Narenta) 1783., te unuka Giuseppea s Marijom-Elisabetom Bersatić iz Supetra na Braču 1812. godine. Francesco Maria Milesi, splitski sudac, bio je gorljivi pristalica ujedinjenja s Austrijom, a 1797. ga s bratom Gianbatistom nalazimo na zadnjoj sjednici splitskog plemićkog vijeća (G. Novak, n. d. III, 1629, 1641, 1643, 1658).

Godine 1806. Gianbatista Milesi je član općinskog vijeća, Giovanni Maria je član magistrata za zdravstvo, dok je Giuseppe bio u odboru za kruh, mjere i utege (G. Novak, n. d. III, 1686, 1687, 1688). Giuseppe Milesi je član općinskog vijeća 1814., a Giovanni Maria Milesi član istoga vijeća 1830. godine (G. Novak, n. d. IV, 1833, 1835). Kako u Splitu nije zabilježena smrt Francesca Marie, Giuseppea, Antonia (rođ. 1791.) i Giovanni Marie, moguće je da su se iselili iz Splita, a moguće je da su imali i drugo prebivalište u blizini Splita (primjerice Brač). Zadnji trag u splitskim maticama je smrt Giuseppeove udovice 1877., u dobi od 88 godina. Obitelj je inače bila nastanjena u poznatoj palači na Voćnom trgu (nekoć) koja i danas nosi njihovo ime. Napomenimo da u 18. i 19. stoljeću susrećemo osobe koje su prilikom pokrštavanja dobile prezime Milesi, ali bez kontinuiteta.

MISTRUZZI

Ova obitelj, iz mjesta Venzon u provinciji Friuli, prvi put se spominje u Splitu 1695., kada se Francesco Mistruzzi, tituliran kao conte, oženio Katom Orsillo, kojoj je to bio drugi brak. Kata je sestra Jakice Orsillo, pramajke građanskih Marolija. Kontinuitet obitelji nastavlja conte Pietro koji je 1722. oženio Margaritu Aquilla, kćer doseljenog liječnika, koja nije u srodstvu s izumrlom splitskom obitelji (kazat ću još jednom da isto prezime ne znači i isti rod, već isti predložak za prezime, a ponekad niti to). Njihov sin je istaknuti kanonik Francesco Mistruzzi (1723. – 1803.), predavač gramatike u splitskom sjemeništu. Kontinuitet obitelji dalje nastavlja Pietrov sin Vincenzo koji je 1778. oženio Vittoriju Pavlović, a nakon njezine smrti, Orsolu Trevisan iz Venecije 1784. godine. Njihov sin Pietro umire mlad (1819. u dobi od 32 godine), dok njegov otac Vincenzo umire 1820. u dobi od 86 godina.

Za navesti je da se kod posljednjih Mistruzzija javlja nadimak Frasinger. Godine 1806. Vicenzo Mistruzzi je član općinskog vijeća, dok je njegov brat doktor Giovanni Paolo tajnik magistrata za zdravstvo (G. Novak, n. d. III, 1687). Na temelju analize matica, možemo zaključiti da su se pojedini članovi obitelji iselili iz Splita. U telefonskom imeniku Rima iz 1995. nalazimo tri preplatnika Mistruzzi s dodatkom de Frisinga, što je vrlo slično nadimku iz splitskih matica koje svećenici nisu precizno naveli. No bez metode kontinuiteta, ništa se ne može zaključiti.

Od 94 obrađene obitelji, njih 44 su iz Splita, uz napomenu da temeljem raspoloživih dokumenata ne možemo ustanoviti kada su se i odakle su se doselili u Split, bilo da se to dogodilo prije dvije, tri ili više generacija. No temeljem svih obrađenih obitelji, držim vjerojatnim da je njihova provenijencija vezana dominantno za splitsku okolicu. Iz susjedne Italije su se doselile 22 obitelji, što čini 23,4 % od ukupnog broja. Iz splitske okolice (u trokutu od Splita, Klisa i Trogira) doselilo se 10 obitelji, iz Poljica 5, te iz Bosne 3 obitelji. Po jedna obitelj doselila se iz Bara, Starog Grada, Šibenika, Šolte, Ulcinja, Zadra, te iz Grčke, Škotske i Španjolske, svjedočeći o splitskoj povijesti, bilo da je riječ o ratovima, bolestima (kuga) ili o ekonomiji. Prosječno trajanje obitelji u Splitu iznosi 192 godine, od najmanje 19 do najviše 600 godina (Cambi). Na eventualnu primjedbu da su Cipcijevi prisutni u Splitu i više od 800 godina, reći ću da za njih, slično kao za Arnerije, Berinije, Marolije i Punoševiče, polazim od vremena kada su prestali biti plemići, odnosno kada su izgubili plemićki kontinuitet. Premda za utvrđivanje točne kvantifikacije uzroka nestajanja pojedinih obitelji iz Splita nedostaje dokumenata, moguće je navesti da je izumiranje tek nešto više izraženo od iseljavanja. Nestajanje spomenutih obitelji iz Splita ilustrira naredna tablica:

Razdoblje do 1550. godine	nestalo 5 obitelji	pojavilo se 69 obitelji
Razdoblje 1550. – 1600. godine	nestalo 11 obitelji	pojavilo se 17 obitelji
Razdoblje 1600. – 1650. godine	nestalo 16 obitelji	pojavilo se 7 obitelji
Razdoblje 1650. – 1700. godine	nestalo 19 obitelji	pojavilo se 11 obitelji
Razdoblje 1700. – 1750. godine	nestalo 14 obitelji	
Razdoblje 1750. – 1800. godine	nestalo 8 obitelji	
Razdoblje 1800. – 1850. godine	nestalo 5 obitelji	
Razdoblje 1850. – 1900. godine	nestalo 7 obitelji	
Razdoblje 1900. – 1950. godine	nestalo 6 obitelji	
2013. godina	preostale 3 obitelji (Cambi, Cipci, Manola)	

Iz tablice je razvidno da su, od 94 obrađene obitelji, danas u Splitu prisutne samo tri, uz napomenu da kod Manola imamo samo žene.

Od 94 obrađene obitelji samo se devet pojavljuje s narodnim imenom: Gojko (Urmaneo) 1391.; Vladislav (Skočibušić) 1448.; Dragiša (Scarneo) 1466.; Križan Stojanov (Della Croce) 1475.; Radmilo (Radmilović) 1478.; Radoslav (Gaudenzio) 1490.; Cvitiša (Marisalić) 1491.; Vukić (Budardello) 1504.; Miloš (Lupusignoli) 1627. Dodat ću iznesenome da je, od devet navedenih obitelji, šest talijaniziralo (latiniziralo) prezime.

Što se socijalnog statusa tiče, uspon je najčešće išao preko obrtništva, te pomorstva i trgovine do plemstva. Obitelji Dumaneo, Gaudenzio i Tisičić su se od kolona izdigle do plemićkoga statusa, pri čemu je prvima trebalo 242 godine, drugima (Gaudenzio) 181, a Tisičićima samo 129 godina (otprilike četiri generacije). Bitna karakteristika socijalnog uspona bili su svećenici, te drugi akademski građani. Na temelju iznesenoga je evidentno da je grad, za razliku od sela, pružao mogućnost socijalnog uspona, premda su za njegovu realizaciju bile potrebne generacije, uz napomenu da su kuge i ratovi ubrzavale navedeni proces, kako zbog izumiranja, tako i zbog iseljavanja.

Što se prezimena tiče, četiri od 94 obitelji nisu reproducirale prezime, dok ga od trenutka pojavljivanja nisu imale 20 obitelji. Kod pojedinih obitelji prisutne su promjene i grananja, dok posebno mjesto zauzima talijanizacija (latinizacija) prezimena. Od 68 domaćih obitelji (dakle ne Italija, Grčka, Škotska i Španjolska) njih 29 (42,6 %) talijaniziralo je prezime, ponajviše pod utjecajem svećenika koji su gotovo bez iznimke studirali u Italiji. Dominiraju nadimačka prezimena (cca 70) dok ostatak čine patronimici. Najstarija prezimena su Urmanić (kasnije Urmaneo) 1391., te Sfaganić 1412. godine. Najmlađa prezimena su Maffei 1626., Stalio 1651., Scarneo poslije 1655., te Courir s kraja 19. do početka 20. stoljeća. Proces stvaranja prezimena počeo je krajem 14., a završio sredinom 17. stoljeća (izuzetak Courir). Kod splitskih plemića proces stvaranja prezimena počeo je sredinom 14., a završio sredinom 16. stoljeća.

U nastavku izlaganja dat ću pregled stanovnika splitskoga predgrađa i splitske okolice, te osvrtno na dinamiku usvajanja svetačkih imena, kao i na useljavanje u predgrađe.

Predgrađe

1409. godina	14-29-1-237	Veljko Haluj, stanovnik splitskog predgrađa
1436. godina	6-19-4-36 iza	Juraj Dražoević, stanovnik splitskog predgrađa
1436. godina	6-21-1-15	Dragoslava, ud. Dragoša Pribislavića, stan. split. predgrađa
1436. godina	6-21-1-18	Stipan Božiković iz splitskog predgrađa
1436. godina	6-21-1-20 iza	Milat Paladinić iz spl. predgrađa, sinovi Andrija i Ostoja
1436. godina	6-21-1-28 iza	Hreljan Drašković iz spl. predgrađa, otac Draško
1436. godina	6-21-1-32 iza	Bilosava, kći pok. Jurja Juranića iz splitskog predgrađa
1436. godina	6-21-1-39	Ostoja Ruzirić iz spl. predgrađa, žena Marislava
1436. godina	6-21-1-42	Jurica Radičević iz predgrađa
1437. godina	6-21-2-51	Radoslav Stipanić rečeni Rusim, iz predgrađa
1437. godina	6-21-2-84	Vitko Brajković iz predgrađa
1437. godina	6-21-2-86 iza	Milat Radoslavić iz predgrađa
1437. godina	6-21.2-88	Dragiša Bilajković, Miligost Ratković, Ugrin Jurjević
1437. godina	6-21-2-88 iza	Radivoj Brajković
1437. godina	6-21-2-89	Radoslav Pripković
1437. godina	6-21-2-89 iza	Vuko, sin Radoslava Pripkovića odnosno Vuko Radoslavić
1438. godina	6-21 3-109 iza	Stipul Dražoević
1438. godina	6-21-3-110	Franoje Budislavić
1441. godina	8-23-1-273	Ostoja Budačić
1441. godina	8-23-1-280 iza	Vesela udovica Milanka
1442. godina	8-23-2-293 iza	Bogavac Milković
1442. godina	8-23-2-325	Radoslav Brainović
1443. godina	8-23-2-325	Radoslav Brainović
1443. godina	8-23-3-407	Milivoj Dragošević
1444. godina	8-23 3-139	Radiša Bogišić
1444. godina	8-23-4-176 iza	Juraj Radojković
1444. godina	8-23-4-187	Radivoj Dminoslavić
1444. godina	8-23-5-194 iza	Ostoja Kralj
1444. godina	8-23-5-212	Vlatko Purkić
1444. godina	8-23-5-212	Vukas Radmilović
1444. godina	8-23-5-218	Miladin Gojsalić
1445. godina	8-23-8-378 iza	Skorovoj Medošević
1446. godina	9-23-10-29	Radoje Radišić
1447. godina	9-23-10-42	Radivoj Jurjević
1447. godina	9-23-11-75 iza	Jura Toljanović
1447. godina	9-23-11-85 iza	Gojko gaštald predgrađa (prvi spomen gaštalda predgrađa)
1448. godina	9-23-14-260	Bogovac Smoljanović i Cvita, ud. Radivacija Smoljanovića

1448. godina 9-23-14-266 Ivan Jurjević
 1449. godina 9-23-14-297 iza Vojnus Radmilović
 1454. godina 11-25-4-104 iza Petar Vuković
 1454. godina 11-25-7-26 iza Vitko Jadrijević
 1454. godina 11-25-7-27 Radoslava Stipanović, ud. Stipana Očašića
 1454. godina 11-25-9-30 Radoš Odrisalić, kćeri Cvita i Stančica, sestra Ruža, brat Ratko
 1455. godina 11-25-4-117 Jakov i Radoslav Smoljanović
 1456. godina 11-25-2-35 iza Petar Vojnović
 1458. godina 12-26-1-37 Cvitan Vukosalić
 1458. godina 12-26-2-30 Vuk Božanović
 1461. godina 12-27-1-12 iza Ivan Obradović
 1461. godina 12-27-1-20 iza Radoje Bilošević
 1461. godina 12-27-1-22 Vukas Radmilović
 1461. godina 12-27-1-24 Vlatko Marković i Radonja Radoslavić
 1461. godina 12-27-2-53 iza Radiša Stipanović
 1462. godina 7-22-2-63 Cvita, supruga Radosava Družića
 1466. godina 14-29-2-114 iza Ivan Obradović
 1467. godina 2-11-»B«-26 iz i 27 Stojša, supruga Petra Radmilovića
 1470. godina 14-30-3-230 Vukas Radmilović
 1471. godina 15-31-1-42 iza Bratovacij Travičić
 1471. godina 15-31-1-102 Vukoslav Vitković
 1472. godina 15-31-1-113 Petar Miljanić
 1472. godina 15-31-1-113 Vladislav Jurjević
 1473. godina 14-30-1-444 Ivan Slipčić iz Smoljevca (hbs = stanovnik spl. predgrađa)
 1473. godina 15-31-1-237 Mate Slipčić
 1473. godina 15-31-1-238 Segoro (?) iz Imotskoga, hbs
 1473. godina 15-31-1-272 Rade Grubačić iz Dilata, hbs (Dilat = split. dio Kaštel. polja)
 1474. godina 15-32 -1-3 Ivan Radivojković iz Livna, hbs
 1474. godina 15-32-1-12 Vukić Vukasović
 1474. godina 15-32-1-27 Ivan Marušić
 1474. godina 15-32-1-37 Toma i Mihovil Cripović iz Bosne, hbs
 1474. godina 15-32-1-41 Radoslav Mrčić
 1474. godina 15-32-1-49 Mrdeša Radivojković
 1474. godina 15-32-1-57 iza Martin Botušić
 1475. godina 14-30-1-159 Sladoje Tvrtković
 1475. godina 15-32-1-80 Križan Stojčević (Stojković) iz Jesenica, hbs
 1475. godina 15-32-1-100 iza Juraj Vladislavić
 1475. godina 15-32-1-101 Toma Dobroević
 1475. godina 15-32-1-101 iza Ostoja Radanović iz Kozica (prethodnik Kaštel Gomilice)
 1475. godina 15-32-1-104 Mate Tomasović

1475. godina	15-32-1-110	Marica, ud. Pavla Prološića
1475. godina	15-32-1-113 iza	Mikloš Slipčić
1476. godina	14-30-5-61	Obrad Radosalić
1476. godina	15-32-1-178	Radovan Milojković
1476. godina	15-32-1-194 iza	Mate Dminetić
1476. godina	15-32-1-227	Milašin Radmilović
1476. godina	15-32-1-230	Radoslav Miličević
1478. godina	15-34-1-69	Juraj Vučetić
1478. godina	15-34-1-76 iza	Petar Dobrilović
1478. godina	15-34-1-76 iza	Petar Radmilović
1479. godina	15-34-1-184	Mate Jurjević iz Dugopolja, hbs
1479. godina	15-34-1-196 iza	Brajčin, sin Vukoslava
1479. godina	15-34-1-198	Marko Pribelić
1479. godina	15-34-1-221 iza	Ivan Gojanović
1479. godina	15-34-1-223	Bartul Jurković
1479. godina	15-34-1-289	Petar Stojković
1480. godina	15-34-1-322	Dragiša Dobroević
1480. godina	15-34-1-323 iza	Radoje Vukmirović
1480. godina	15-34-1-326 iza	Mate Ivanović
1480. godina	15-34-3-8 iza	Juraj Rušnović
1481. godina	15-34-3-37 iza	Ante Vlašić
1481. godina	15-34-3-40 iza	Petar Krišković
1479. godina	17-34-4-99 iza	Dobrašin
1481. godina	18-35-144 iza	Ivan Vojnović
1485. godina	21-38-1-471	Ostoja Milevikić iz Smoljevca, hbs
1485. godina	21-38-1-467	Juraj Lisil iz Smoljevca, hbs
1486. godina	21-37-5-252	Jakov Alujević
1487. godina	21-37-5-48	Ivan Marušić
1488. godina	21-38-3-21 iza	Marko Pribelić iz Smoljevca, hbs
1488. godina	21-38-3-24 iza	Juraj Bubolović iz Smoljevca, hbs
1489. godine	7-22-2-46	Radivoj (nečitko)
1490. godina	27-40-1-24	Mate Tovarović pok. Mihovila
1490. godina	27-40-1-33 iza	Mate Smoljanović
1490. godina	27-40-1-35 iza	Ivan Cotić
1490. godina	27-40-1-37	Juraj Rusković
1491. godina	23-39-24-108 iza	Cvitiša Marisav(l)ić
1491. godina	27-40-1-115 iza	Petar Bogišić
1491. godina	27-40-1-119 iza	Juraj Radmilović
1491. godina	27-40-1-143 iza	Radoslav Miličević
1491. godina	27-40-1-149	Juraj iz Kotora, hbs
1491. godina	27-40-1-166	Radoslav Križević
1491. godina	27-40-1-180	Luka Grličić

1492. godina	23-39-18-436 iza	Mate Lusinović
1492. godina	23-39-20-162	Dragiša Alujević
1492. godina	23-39-21-47	Petar Smoljanović
1492. godina	27-40-1-218 iza	Ante Radosalić
1492. godina	27-40-1-229 iza	Ivan Blaža Juričević
1492. godina	27-40-1-237	Mrdeša pokojnog Radivoja Travarića
1492. godina	27-40-1-264 iza	Petar Jadrijević
1492. godina	27-40-1-265	Juraj Stipković
1492. godina	27-40-1-281	Mihovil, Radoslava, Radovčić
1492. godina	25-41-1-17	Klara, supruga Mate Biličića
1493. godina	23-39-31-297 iza	Marko Obradović
1493. godina	24-40-1-596	Nikola Juričević iz Poljica, hbs, sinovi Lovre i Pavao
1494. godina	25-41-3-31	Milašin Miholović i Božidar Ivanović
1496. godina	25-41-3-123 iza	Šimun Jadrijević
1497. godina	7-22-2-21	Mila, ud. Miroslava
1497. godina	30-43-3-22	Dragiša Alujević
1498. godina	31-43-8-1	Marin Tvrđinović
1498. godine	31-43-8-18 iza	Juraj Grancarić, kamenar (lapicida)
1498. godina	31-43-8-19	Mate Smoljanović
1498. godina	31-43-8-23	Bartol Mazarić
1498. godina	31-43-8-15	Petar Novaković
1498. godina	31-43-13-22	Petar Marković i Ivan Vladičić
1498. godina	31-43-13-22 iza	Ante Pracajević
1499. godina	30-43-6-19 iza	Petar Golić
1499. godina	30-43-7-26	Cvitan, sin Pavla Brankovića
1499. godina	30-43-7-26 iza	majstor Mihovil Petrović, sabljar (spatarij)
1499. godina	30-43-7-27	Bilava, ud. Radiše, mesara
1499. godina	30-43-7-29	Jakov Tomašić
1499. godina	31-43-13-36 iza	Lucija, ud. Mate Ostrvice
1500. godina	32-44-5-308	Ivan Markotić i sin mu Frane
1500. godina	32-44-6-243 iza	Marko Ivanović pokojnog Ivana
1500. godina	32-44-6-248 iza	Mate Dminečić
1500. godina	32-44-6-266	Ivan Blažević
1501. godina	32-44-6-276	Mate Soić iz Klisa, hbs
1501. godina	32-44-8-51 iza	Luka Golizić iz Klisa, hbs
1501. godina	32-44-9-84 iza	Paško Marković rečeni Sfiliti
1501. godina	32-44-9-98 iza	Grgur pokojnog Mate Mirića
1501. godina	32-44-9-108	Ivan Vrdoljanin
1501. godina	32-44-9-110 iza	Margarita, kći pokojnog Mihovila Brajkovića
1501. godina	32-44-9-116 iza	Radoje Popković
1501. godina	32-44-9-122 iza	Petar Kresulović
1501. godina	33-45-4-62	proces protiv Mihovila Cripovića

1501. godina	33-45-5-90	Šimun Vadiočić
1502. godina	34-46-1-64 iza	Radivacij Vukosalić
1503. godina	34-46-1-72	Jakov Milković
1503. godina	34-46-1-79 iza	Petar Komarić
1503. godina	34-46-2-112 iza	Jerolim pokojnog Marka Ljubetića
1503. godina	34-46-2-135	Petar Radetić
1503. godina	34-46-3-154 iza	Stjepan Božidarović
1503. godina	34-46-3-155	Mihovil Cvitić
1504. godina	34-46-4-249 iza	Lovre Ilić
1504. godina	34-46-7-273	Ivan Bradica
1504. godina	34-46-7-275	ser Lovre Biličić
1504. godina	34-46-7-294 iza	Lucija, ud. Krestola Vavlice
1504. godina	34-46-7-296 iza	Jakov, sin Petra Dragmanića
1508. godina	37-49-3-153 iza	Luka i Marin Dobrašinović i braća Pribisalić
1508. godina	37-49-4-21	Nikola Pribisalić
1510. godina	39-51-1/IV-480	Mate Talasman
1510. godina	39-51-1/IV-482	Petar Komarić
1511. godina	39-51-2/II-244 iza	Stjepan Božidarević
1511. godina	39-51-2/II-246	Lucija, ud. Ivana Dumanića
1511. godina	39-51-2/II-247	Stjepan Brajčić iz Poljica, hbs
1511. godina	39-51-2/II-256	Mila, ud. Ostoje Kilića
1511. godina	39-51-2/II-262 iza	Jerolim pokojnog Marina Rosića
1512. godina	39-51-2/II-269 iza	Mate Križanović
1512. godina	39-51-2/II-281 iza	Magdalena, ud. Luke Zlotresića
1514. godina	39-51-2/IV-38	Lucija Hudobić
1515. godina	39-51-4/III-71	Jerolim Vadiočić i Ivan Kalinić
1516. godina	39-51-4/IV-155 iza	Pavao Alač
1523. godina	56-64-2-25	Juraj Sladojević pok. Petra iz Nutarnjeg Doca (Poljica), hbs
1523. godina	56-64-2-25	Pavao Dragić iz Poljica, hbs
1523. godina	58-66-1/II-218	Luka Nadrinović
1524. godina	58-66-3-262 iza	Ivan Ilić iz Kuka, hbs
1525. godina	58-66-3-262 iza	Pavao Dragičević
1526. godina	61-68-2/II-869 iza	Ivan, pokojnog Jakova, Pijuk
1526. godina	61-68-3/I-128	Marin Batičević iz Kuka, hbs
1527. godina	61-68-1/II-288 iza	Juraj Lipanović
1527. godina	62-69-2-209 iza	Andrija Ustrašinović
1526. godina	63-71-1-258 iza	Marko Tvrđinović, brat Mate, sin Juraj
1527. godina	63-71-1-252 iza	Grgur Prisilović
1528. godina	62-69-7-7	Andrija Cviteljević
1528. godina	62-69-7-9	Luka Sirišćević
1528. godina	62-69-8-8	Mihovil Nadrinović

1528. godina	61-68-7/II-413 iza	Vukas iz Srinjina u Poljicima, hbs
1528. godina	63-71-2/I-1 iza	Petar Dobrilović iz sela Slatine, hbs
1528. godina	63-71-2/I-48	Luka Pahlić
1528. godina	63-71-2/I-64	Pavao Ivanović iz Klisa, hbs
1529. godina	63-71-2/I-86	Toma Galja iz Križa, hbs
1529. godina	63-71-2/I-88 iza	Martin Petrović ili Viljašević
1529. godina	63-71-2/I-132	Jakov Maroević iz Vranjica, hbs
1529. godina	63-71-2/I-208 iza	Toma pokojnog Pavla Ratića iz Kuka, hbs
1530. godina	63-71-2/I-237	Grgur iz Cetine, hbs
1530. godina	63-71-2/II-3	Luka Zubačić, mesar
1530. godina	63-71-2/II-3 iza	Mate Vladinić iz Križa, hbs
1530. godina	63-71-2/II-4	Dujam Ogoriočević
1530. godina	63-71-2/II-4 iza	Marko Petrović, ribar
1530. godina	63-71-2/II-14	Ivan i Juraj Mihaljević iz Jesenica, hbs
1530. godina	63-71-2/II-27 iza	Matija, supruga Petra Radojevića-Loridana iz Poljica, hbs.

Splitska okolica (sela)

1442. godina	8-23-2-368	selo Prasca (villa Prasce)
1449. godina	9-23-14-280 iza	Vitko pok. Petra Pridinovića iz sela Gorice
1454. godina	11-25-1-639 iza	Mate Negodić iz Prasca
1472. godina	15-31-1-110 iza	Jakov Radosalić i Dragić Vukojević iz sela Križa
1472. godina	15-31-1-116 iza	Petar Kopijević iz Prasca
1473. godina	15-31-1-232 iza	Vitko, gaštald sela Gorice
1473. godina	15-31-1-265	Ivan Nestapolić iz Kuka
1474. godina	15-32-1-60	Vitko Pridinović, dvornik sela Gorice
1475. godina	14-30-1-159	Ostoja Miljević iz Smoljevca
1476. godina	15-32-1-219 iza	Jakov Batičević iz Kuka
1478. godina	15-34-1-63 iza	Luka iz sela Katića
1478. godina	15-34-1-97 iza	Cvitan Pripković iz sela Križa
1478. godina	15-34-1-113	Šimun Križanović iz Prasca
1478. godina	15-34-1-128	Staniša Jurčić, gaštald Kuka
1479. godina	15-34-1-228	Ivan Nestapolić iz Kuka
1478. godina	17-34-4-42 iza	Miloje iz Smoljevca
1486. godina	21-37-5-260 iza	Damjan Strmkošić iz Prasca
1491. godina	23-39-25-231	Ivan Nestapolić, gaštald Kuka
1491. godina	23-39-25-231 iza	Mate Vitković, gaštald Gorice
1499. godina	30-43-7-25 iza	Nikola Tomašević i Nikola Sisojević iz sela Križa
1501. godina	32-44-8-67 iza	Ivan, sin Radoja Kovačića iz sela Katića

1504. godina	36-48-1-274	svi iz sela Gorice: Grgur Simonović, Ivan Radosalić, Šimun Radišić, Stjepan Vitković, Mate Brisulić, Dujam Margaritić, Jakov Nikolić, Ratko Milatović, Uskok Lovričić, Juraj Stanić, Juraj Dragnić, Juraj Ivanović, Andrija Radičević, Mihovil Stančić, gaštald Gorice
1512. godina	39-51-2/II-265	Nikola Tomašić iz sela Križa
1512. godina	39-51-2/II-294 iza	Šimun Križanović iz Prasca
1513. godina	39-51-2/III-15	Nikola Negodić iz Vranjica
1513. godina	39-51-2/III-38 iza	Toma Negodić iz Prasca ili Vranjica (Prasca seu Vragnez)
1525. godina	58-66-4/I-322	Mate Milivojević, gaštald Vranjica
1525. godina	58-66-4/I-328	nasljednici Pavla Krivišije iz Vranjica
1527. godina	61-68-2/IV-522	Franoje Muzalović iz sela Bilaja
1528. godina	61-68-2/IV-210 iza	Mate Prvosalić iz Kuka
1528. godina	61-68-2/IV-365 iza	pokojni Nikola Negodić iz Vranjica
1528. godina	61-68-7/II-867	Simon Krivošić i Ivan Vitković iz Vranjica
1528. godina	62-69-10-186	Jakov i Mate Maroević pok. Šimuna iz Vranjica
1528. godina	62-69-12/I-12	Matija, kći Mikloša Gojkovića iz Kuka
1528. godina	63-71-1-240	Tomica, ud. Marka K(H)ranetića iz Križa
1528. godina	63-71-2/I-32 iza	Ivan, Dujam i Mate Radošević, braća iz sela Katića
1528. godina	63-71-2/I-54 iza	Mate Novoselić iz Vranjica
1529. godina	63-71-2/I-91	Dujam Prvosalić iz sela Križa
1529. godina	63-71-2/I-162	Juraj Sojčić iz Križa
1529. godina	63-71-2/I-220 iza	Andrija Vukmirović iz sela Bilaja
1530. godina	63-71-2/I-230 iza	Bertan Vlašić iz Vranjica.

Popis stanovnika splitskoga predgrađa i splitske okolice poslužio mi je da napravim analizu dinamike usvajanja svetačkih imena. U narednoj je tablici prikazano koliki je u pojedinom razdoblju bio udio svetačkih imena.

Splitsko predgrađe		Splitska okolica	
– 1450.	9/39 (23 %)		
1450. – 1480.	29/60 (48 %)	1450. – 1480.	8/15 (53 %)
1480. – 1500.	45/59 (76 %)	1480. – 1500.	4/5 (80 %)
1500. – 1523.	37/42 (88 %)	1500. – 1530.	34/38 (89 %)
1523. – 1530.	28/29 (97 %)		

Iz tablice je evidentan relativno brz tempo usvajanja svetačkih imena po dinamici koja se kod splitskog predgrađa gotovo ne razlikuje od splitske okolice. Moguće je konstatirati da su od početaka splitskog predgrađa (oko 1400. godine) do 1500. godine (oni koji se

navode u razdoblju od 1523. do 1530. rođeni su oko 1500. godine, pa i ranije), dakle u razdoblju od 100 godina, svetačka imena gotovo u potpunosti istisnula narodna, znatno prije Tridentskog koncila (1545. – 1563.) koji je inzistirao na svetačkim imenima.

Na temelju oznake provenijencije, najviše je useljenih u splitsko predgrađe iz splitske okolice (11), Poljica (9), uz napomenu da se većina odnosi na 16. stoljeće, Klisa (3), Bosne (2), te Cetine, Dugopolja, Imotskog, Kotora i Slatine po jedan. U popisu za plaćanje poreza, koji se odnosi na obradu zemlje, iz 1528. godine u predgrađu nalazimo 144 osobe. Kod samo 16 osoba zabilježena je provenijencija, najviše iz Vranjica (8), Poljica (5), te Cetine, Klisa i Kuka po jedan. Riječ »samo« sam upotrijebio jer je nakon velike kuge 1527. bilo za očekivati veći broj useljenika. No vjerojatno se radi o neinformiranosti onih koji su sastavljali popis. Tako se, na primjer, ne navodi provenijencija Ružićima koji su se iz Podstrane doselili upravo 1528. godine. Kada govorimo o prezimenima stanovnika splitskoga predgrađa i okolice, možemo kazati da je vrlo često riječ o prezimskim oznakama, znatno više prisutnih kod težaka nego kod građana, te prezimenima podložnim promjenama. Od prezimena koja se spominju u splitskom predgrađu 1528., od težačkih obitelji dulji kontinuitet su ostvarili samo Alujevići, Dumanići, Komarići (Komari), Kusići, Ružići, Sirišćevići i Tecilazići. Kao što nastanak i konačno formiranje prezimena kod građana kasni u odnosu na plemiće, na sličan način oblikovanje prezimena kod težaka kasni u odnosu na građane. Jedno od sela u splitskoj okolici jest Prasca koje se u takvom obliku javlja desetak puta od 1442. do 1513. godine, otkad se isključivo javlja oblik Vranjic. Ovo navodim stoga jer su pojedinci izjednačavali današnji lokalitet Prosik u solinskom polju s Prasca. U pisanju imena, prezimena i toponima, notari su često griješili, ali mi se čini neprihvatljivim da su to radili šezdeset godina. Ukoliko se Vranjic ili Prasca oduvijek nalazio na današnjem lokalitetu (poluotoku) moguće je s prilično sigurnosti konstatirati da Prasca i Prosik nisu istoznačnice.

CASTALDIUS – GASTALDO – GAŠTALD – DVORNIK

Premda su splitska predgrađa bila naseljena i ranije, jače naseljavanje počinje u 15. stoljeću. Dok su prva naseljavanja bila vezana za težnju da se smanji udaljenost od mjesta stanovanja do zemlje koju su obrađivali, kasnije je (do pobjedničkih ratova s Turcima 1645. – 1718.) jedini motiv bila blizina grada koja je predstavljala kakav-takav zaklon od turske opasnosti. Dok je u početku naseljavanje predgrađa bilo gotovo isključivo vezano za sela splitske okolice, potkraj 15. stoljeća počeo će useljavanje i iz udaljenijih mjesta (Bosna, Cetina, Dugopolje, Klis, Kotor (kapetan varoši Bartolomej od 1480. – 1500. bio je iz Kotora), Imotski, Poljica), ali će useljavanje iz splitske okolice i dalje biti dominantno. Od obitelji useljenih do kraja 15. stoljeća iz udaljenijih mjesta, dulji kontinuitet će ostvariti samo potomci Križana Sojkovića iz Jesenica (Primorska Poljica) koji će u spomen na rodonačelnika talijanizirati prezime u della Croce. Useljavanje iz splitske okolice intenzivirat će se nakon pada Klisa (1537. godine), a završit će se nakon

Ciparskog rata (1571. – 1573.), kada će praktično svi stanovnici napustiti svoja ognjišta, dijelom u Split, a dijelom na otoke (kada je već morala ustupiti zemlju, Venecija je željela sačuvati stanovništvo).

U cilju ostvarenja reda i nadzora, na čelu predgrađa nalazio se glavlar (latinski *castaldius*, talijanski *gaštaldo*, u splitskom dijalektu *gaštald*, te u ondašnjem hrvatskom dvornik) koji je bio produžena ruka vlasti. Funkcija *gaštalda* se u splitskim dokumentima prvi put spominje 1447. kada se spominje kao svjedok *gaštald* Gojko (*Goiacho castaldione burgi Spaleti testis 9-23-9-85 iza*). Od 1454. pratimo *Grgura* (11-25-4-104), a od 1462. *Radivoja* (12-27-2-66). Nakon toga ih pratimo na toj funkciji (doživotno) do 1490. (22-39-2-103, 24-40-1-16), pri čemu se ponekad (1469. i 1481.) javljaju zajedno (14-30-3-49, 18-35-3-392), a ponekad su zapisani kao dvornik 1469. i 1473. (14-30-3-69, 14-30-1-411). U početku se javljaju bez prezimena, da bi *Grgur* 1471. bio zapisan kao *Dragoslavić*, a *Radivoj* 1472. kao *Črljen* (15-31-1-20, 15-31-1-138). *Grgur Dragoslavić* (po ocu *Dragoslavu*) mogao bi biti identičan s kalafatom istog imena i prezimena (ako je o prezimenu riječ) koji se javlja 1448. godine (9-23-13-241 iza). Kako *Grgurovu* oporuku nalazimo 1493. godine (24-40-1-568), slijedi zaključak da je 1448. mogao imati 25-30 godina, te da je na funkciju *gaštalda* stupio s 30-35 godina. Nakon *Grgura* i *Radivoja* se 1492. kao *gaštaldi* spominju *Ostoja* i *Dujam Grgura* (dakle ne *Dujam Dragoslavić*), te *Maroje* kojega 1500. nalazimo kao *Maroja Črljenovića* (23-39-18-439, 23-39-20-156, 23-39-20-162, 32-44-6-250). Povećanje broja ljudi u predgrađu zahtijevalo je dodatni nadzor, te mletačka vlast uvodi funkciju kapetana varoši (o kojem je bilo više riječi kod obitelji *Filipović*) uz zadržavanje dvaju *gaštalda*. *Tvrđnja G. Novaka* da su se do 1481. birala dva kapetana (*G. Novak*, n. d. III, 1609) pogrešna je i odnosi se na izbor *gaštalda*. Nakon *Grgura* i *Radivoja*, te njihovih sinova *Dujma* i *Maroja*, na funkciji *gaštalda* 1516. nalazimo *Dragišu* (bez prezimena) i *Marka Tvrđinovića* iz drugih obitelji (39-51-4/III-122, 39-51-4/III-126). Očito je da funkcija prestaje biti nasljedna jer *Grgurove* nasljednike kao *Dvornikoviće* (u spomen na njegovu funkciju) susrećemo do 1535., kada se spominje *Kristofor Dvorniković*, vlasnik broda (74-79-7/II-2). Godine 1524. smjenjuje se *gaštald Marko Tvrđinović* i na njegovo mjesto postavlja se *Mate Križanović*, dok je drugi *gaštald Petar Lipota* (58-66-2-347, 58-66-3-253). Oni ostaju na toj funkciji do 1528., ali od 17. 04. 1528. nalazimo kao *gaštalda Dujma Roljankovića* (61-68-7/II-391 iza), rodonačelnika obitelji *Roje*. No on ostaje na toj funkciji vrlo kratko jer je već 29. 10. 1528. *gaštald Marko Pčeličić*, kojega na toj funkciji nalazimo i 1554. (62-69-8-10, 97-104-5-440). Od izbora *Dujma Roljankovića* u predgrađu imamo samo jednog *gaštalda*. Njegov nasljednik je *Šimun Vessano(vić)* iz čije oporuke 1558. saznajemo da ima suprugu *Katušu*, te sinove *Franu*, *Jerolima*, *Petra* i *Jakova* (96-103-16-79 i 85). Njega nasljeđuje njegov sin *Frane Vesanović* (1559. 107-112-14442) i otada će njihovi potomci čast glavara predgrađa obnašati gotovo 150 godina. Jedan dio obitelji će već krajem 17. stoljeća prezimenu *Vesanović* dodati *Dvornik*, koji će kasnije u potpunosti prevladati. Jedan manji dio zadržat će prezime *Vesanović*, dok će se još manji broj pisati *Vesanović-Dvornik*, no jedni, drugi i treći potječu od dvornika (*gaštalda*) *Šimuna* iz 1558. godine iz predgrađa *Sv. Dominika* odnosno *Lučca*.

UMJESTO BIOGRAFIJE

Gle, ovaj bi sonet mog'o zvučit lijepo
Jer je njegov junak naš Kuzmanić Nepo
Nepo, a i Mario: dakle s dva imena
I s fizionomijom osvajača žena.

Nepo nam je stručnjak za područja mnoga
Što on zna, što može? A pitaj ti Boga!
Prezimana splitska sva u glavi ima
Um mu raspoláže pustim podacima.

Gledajte pažljivo Nepu kada zbori:
Usta su mu vrata, a oči prozori.
Kad on nešto tvrdi, e – to nije šala!

Protuslovite li, prava ste budala.
I premda je Nepo ono »o' kolina«,
Nema mot mandrila, već od gospodina.

Anatolij Kudrjavcev, Split, 1995.

Dragi moj Nepo, pišem ti u rimi,
u starinskoj tradiciji soneta
i molim te da oblik te ne smeta,
već namjeru mi dobrostivo primi.

U kasnu dob sad dospjeli smo i mi,
za nama već je i sedamdeseta,
prodoše davno proljeća i ljeta
i jeseni, pa trajemo u zimi.

Ja, kako vidiš, u stihove bježim
i ne bavim se stiskom podataka,
ti zaokupljen poslima si težim:

znanstvena ti je narav obuzeta
ulančavanjem strogim potomaka,
dakle – metodom kontinuiteta.

Tonko Maroević, Zagreb, 2013.

U Splitu, lipanj 2013.

VELOLUČKI GOVOR U ČAKAVSKOME PJSNIŠTVU DOBRILE FRANETOVIĆ KUZMIĆ

Filip Galović

1. UVOD

Dobrića Franetović Kuzmić rođena je 1938. godine u Veloj Luci na Korčuli. Djetinjstvo je provela na relaciji Stari Grad – Vela Luka – Vis – Split. Nakon okončane gimnazije u Splitu, u Zagrebu je završila medicinski fakultet, specijalizaciju i poslijediplomski studij iz dječje psihijatrije. Radila je kao školska liječnica i kao dječji psihoterapeut u Splitu. Pjesme piše od gimnazijskih dana. Prva joj je zbirka *Škoki moji gredu za menun*, objavljena 2004., a druga *Holte s puomnjom priko žola* 2012. godine. Valja istaknuti da se izuzetno zalaže za čakavštinu pa (s istomišljenicima) prije nekoliko godina u Splitu osniva udruhu *Čakavski jazik* koja nastoji razviti svijest o čakavici i afirmirati je kroz raznorazne projekte.

U pogledu tematike i stila ovih dviju zbirki može se mnogo toga reći. Izdvojiti ćemo dio pogovora druge zbirke koji je sastavila Katja Tresić Pavičić, a koji jezgrovit i precizno govori o pjesmama: *Gotovo lapidarna u izričaju, lišena banalnog i suvišnog, jednostavnim slikama u kojima se s nesvakidašnjom lakoćom prošlost i djetinjstvo pretapaju u sadašnjost i zrelost, bez patetike i lamentacije nad izgubljenim vremenom (kojoj čakavski pjesnici naprosto ne mogu pobjeći), samoironijom i humorom, duhovitom poantom Dobrića Franetović Kuzmić kao da sva temeljna pitanja čovjeka i svijeta i velike motive književnosti – smrt, strah, zlo, dobro, ljubav, smisao života i umjetnosti – svodi na pravu mjeru, onu tako jednostavnu ljudsku, gdje pravih odgovora nema, ali gdje je katkad dostatna tek 'čehlica'.*

Ono što nas ovdje posebno zanima jest jezik pjesama, odnosno dijalektološki pogled. Vrlo je zanimljivo što obje zbirke sadržavaju pjesme pisane na standardnome jeziku te na različitim mjesnim govorima. To rastapanje na više idioma pjesnikinja je

ovako protumačila: *Budući da se moja osobnost razvijala unutar trokuta Starigrad (odakle je moj otac), Vela Luka (odakle mi je majka i gdje sam i ja rođena) te Splita, gdje sam najduže živjela, pjesma se sama smještala u govor i mjesto, gdje se događaj ili doživljaj zbija, a ponekad je zato odgovoran onaj dio mene koji je na događaj/doživljaj reagirao. Sva tri mjesta koja su me određivala i još me određuju, a unatoč geografskoj blizini, imaju jako izražene specifičnosti u mentalitetu, načinu doživljavanja i iskazivanju doživljenoga. Moglo bi se reći da sama mjesta imaju svoju osobnost. Vela Luka je izrazito ekstrovertna sredina, slobodna u iskazivanju svega što osjeća, ponekad do ranjavanja, iskonski predana životu, razvila je specifičan humor kao obranu od svega i odgovor na sve. Humor prožima sve. Sve se izvrgava smijehu, tako da je smijeh najobičnija pojava u svim prigodama. Humor je i obrana i napad. Starigradski milje doživljam suzdržanim, kontroliranim, kontemplativnim, s više distance, što ne umanjuje njegovu sposobnost da zaroni duboko u emocionalno. Ono u govoru posebno tvrdo 'č' različito je od mekoga velolučkoga 'ć', čija kvačica kao da je sasvim podlegla. Split mi se smjestio negdje u sredini (naglašavam meni) s dosta britkoga i crnoga humora, ali i humora radi humora. (Ovaj posljednji oblik susreće se i u prije spomenutim mjestima, ali manje). U izražavanju dubokih preplavljujućih osjećaja, na riječima je škrt – ponekad do boli. Izgovor po mekoći (tvrdoći) negdje mi je po sredini.*

U opisu jezika pjesama Dobrile Franetović Kuzmić koristit će se obje njezine zbirke: *Škoki moji gredu za menun* (2004.) i *Holte s puomnjon priko žola* (2012.). U tim su zbirkama, dakle, uvrštene pjesme na standardnome jeziku te na starigradskome, velolučkome i splitskome govoru. Iz obje zbirke izdvojit će se samo one koje su pisane na velolučkoj čakavštini. Takvih je u prvoj zbirci deset, a u drugoj osamnaest (te dvije kratke pričice). I unatoč tomu što je riječ o samo trideset jedinica, u ogledu će se jasno pokazati da one obiluju mnogim jezičnim karakteristikama specifičnima za govor Vele Luke. Uz primjere je u zagradama naveden rimski broj koji označava zbirku (prva ili druga), a drugi broj označava stranicu na kojoj se navedeni primjer nalazi.

2. ISTRAŽIVANJA VELOLUČKOGA GOVORA I NJEGOVA DIJALEKATSKA PRIPADNOST

Govor Vele Luke u prošleme je stoljeću istražio Mate Hraste za Hrvatski dijalektološki atlas. U literaturi postoje neki podaci o velolučkome govoru, primjerice u prikazima Miloša Moskovljevića, Petra Šimunovića i Ive Kaštopila. Rezultate novijega istraživanja objavila je 2010. godine Orieta Lubiana pod naslovom *Velolučki govor (klasifikacijske odrednice i fonologija)*.

Velolučki govor pripada južnočakavskomu ikavskomu dijalektu. Taj se dijalekt prostire većinom na otočnome području od Pašmana do Korčule, uključujući i zapadni dio Pelješca te jug Paga. U ovoj zoni nalazi se i nekoliko otočnih štokavskih naselja (šoltanska Maslinica, brački Sumartin, hvarski Sućuraj, korčulansko Račišće). Južnočakavskomu

pripada i sjeverozapadni dio Istre, Klana i Studena kod Rijeke, kopneno područje od Novigrada i Privlake do Cetine, ali s nizom štokavskih naselja i onih čakavskih govora koji su zahvaćeni jakim štokavskim utjecajem. Dio su ovoga dijalekta i neki govori u dijaspori (južno Gradišće, neka sela u Mađarskoj i sl.).

3. ANALIZA JEZIČNIH OSOBINA

3.1. FONOLOGIJA

3.1.1. Samoglasničke značajke

Odras je 'jata', prema očekivanjima, ikavski. To je glavna karakteristika južnočakavskoga dijalekta. Neke su od autoričinih potvrda: *bolilo* (II.74), *dite* (II.74), *kolino* (I.105), *kudija* (II.91), *lipost* (II.78), *pisma* (II.100), *prisić* (II.74), *proživit* (I.64), *sikira* (I.113), *stina* (II.69), *svit* (II.83), *svitlo* (II.78), *volit* (II.95), *vrimo* (I.27), *zvizde* (II.96). Pridodajmo, u južnočakavskome dijalektu u ograničenome broju primjera nahodimo i ekavski refleks (npr. *cesta*, *ozledit*, *venac*, *zanovetat*, *zenica* i sl.).

Prijelaz prednjega nazala u *a* u položaju iza *j*, *č*, *ž* jedan je od kriterija pri određivanju je li govor čakavski ili nije. U južnočakavskim govorima primjeri poput *jačmik*, *jatra*, *jazik*, *ujat*, *zajat* i sl. zrcale tu čakavsku značajku koja je danas na čakavskome području sačuvana u manjem broju riječi. Autoričin primjer *zajat* (I.28) potkrepljuje prijelaz u *a*, dok je u drugim primjerima dosljedan prijelaz u *e*: *gledat* (I.73, II.78), *ime* (II.72), *misec* (II.86.99), *misečina* (II.85.99), *pametan* (II.73), *počet* (I.33, II.83.91), *svetac* (I.74), *sveti* (I.73), *vezat* (I.32).

Negdašnji poluglasovi (odnosno 'šva') u svim su položajima i primjerima reflektirali u samoglasnik *a*: *dan* (I.30.111, II.83.86.89), *danas* (II.70), *oganj* (I.28), *pas* (I.34, II.99), *san* (II.101), *vanka* (I.27, II.100), *vitar* (II.69). U velolučkome je, po svemu sudeći, dobro sačuvan glagol *vazest* 'uzeti' (I.28, II.73) i njegovi oblici *vazmi* (II.73), *vaze* (I.74), *vazela* (II.100), koji svjedoče o čakavskoj 'jakoj vokalnosti'.

Ishodišni slogotvorni *l* u svim je južnočakavskim govorima jednoznačno dao rezultat *u*: *dužna* (II.92), *munčat* (II.81.88), *napunit* (I.73), *obučen* (II.88), *puno* (II.92), *spuž* (I.27), *sunce* (I.32.79.114, II.78.82.86.88.98.100.102), *suza* (I.112, II.88), *žuta* (I.114). Razumije se, jednako se odrazio i stražnji nazal: *gusta* (II.88.100), *mutna* (II.94), *muž* (II.75), *put* (I.112, II.88), *ruka* (I.30.114, II.91.96), *tuga* (I.65.113, II.88), *usudit* (I.113, II.75), *zatrubit* (I.118.119.120), *vrući* (II.86).

Slogotvorni *r* u južnoj čakavštini može biti bez popratnoga samoglasnika (*crn*, *čvrst*, *krvav*) ili s njime (*čorv*, *martvac*, *parst*; *berzo*, *koperva*). U pjesmama se ostvaruje bez popratnoga samoglasničkoga elementa što dokazuje niz primjera: *brdo* (I.33), *brk* (II.80), *grlo* (II.88), *istrpīt* (II.90), *krv* (I.120), *naprtit* (I.32), *mrzīt* (II.95), *obrnūt* (II.98), *smrška* 'smrčika, grm' (I.113), *smrt* (II.74), *srce* (I.33, II.100), *tvrda* (II.69), *vrh* (II.72), *vrša* (I.72),

zrno (II.80.100). U primjerima *umrilo* (II.88), *umrila* (II.98) slogotvorni *r* izbjegnut je umetanjem samoglasnika *i*.

Za govore južne provenijencije karakteristični su prijevojni oblici s likom *e*: glagoli *krest* i *rest* te imenica *rebac* (*repak*, *rebak* i drugačije). U stihovima su potvrđeni primjeri *rest* (II.90) i *nareste* (II.96). Ovjeren je i oblik *greb* (I.64), vrlo uobičajen leksem na južnočakavskome terenu, gdje je namjesto *o* postavljeno *e*. Primjeri tipa *tepal*, *teplo*, *teplina*, koji čuvaju jednu dubletnu mogućnost naslijeđenu iz praslavenskoga jezika, nisu dio velolučkoga govora što posvjedočuju upotrijebljeni oblici: *toplina* (II.84), *topla* (II.96.100), *toplo* (II.101).

U pjesmama je uočljivo zatvaranje dvaju samoglasnika u položaju ispred *n* u instrumentalu jednine sklonjivih riječi i u 1. licu jednine prezenta, odnosno prijelaz *e > i* te *o > u*: *ćapajin* (II.96), *milujin* (II.98), *štujin* (II.99), *uzjašin* (I.34); *blagoslovun* (I.111), *drugun* (II.96), *menun* (I.64), *rosun* (I.29), *srićun* (II.97), *vaporun* (II.85).

Nazalizacija samoglasnika zabilježena je u osobnim zamjenicama ‘ja’, ‘ti’, ‘mi’, ‘vi’, što je pjesnikinja označila dodavanjem glasa *n* na početku tih oblika: *jan* (I.32, II.72.75.80.98.100.101), *tin* (I.65, II.80), *min* (II.99), *vin* (II.89).

3.1.2. Suglasničke značajke

U velolučkome govoru postoji razlika između glasova *č* i *ć*. Prema podacima iz literature i prema izgovoru pjesnikinje, glas *ć* izgovara se tipično čakavski, odnosno kao [tʰ]: *kuća* (I.114), *noć* (II.85), *pruće* (I.32), *vrući* (II.86).

Suglasnik *h*, koji je u nekim južnočakavskim govorima (posebice obalnim) pod utjecajem štokavskih izgubljen ili zamijenjen drugim suglasnicima, u velolučkome je čvrst u sustavu i stabilan u svim položajima: *hlad* (I.114), *hoćeš* (I.34), *hodit* (I.64, II.79), *hotit* (II.91); *ćehlica* ‘šala, anegdota’ (II.69), *dahnut* (II.82), *jehnut* ‘pasti na tvrdu podlogu’ (II.97), *juha* (I.115), *mihur* (II.100), *nahrant* (I.65), *prohodit* (II.81), *skuhan* (I.27), *suho* (I.115), *udahnut* (II.100), *usuho* (I.114), *utiho* (II.97), *zapuhat* (I.74), *zauhjata* ‘udarac iza uha’ (I.31); *kruh* (I.27), *povrh* (I.27), *strah* (II.79.88), *smih* (II.88.100). Otpao je u izdvojenome primjeru na početku priloga *odma* (II.89), kako je i u mnogim drugim govorima južne čakavštine. Zamjenu slijeda *hv* fonemom *f* potkrepljuje primjer *fajen* ‘hvaljen’ (II.72). U stihu *slava ti i hvala* (I.72) potonja zamjena nije provedena jer je riječ o izrazu koji je kao takav preuzet iz crkvene terminologije.

Suglasnik *f* najčešće stoji u riječima stranoga podrijetla: *befel* ‘zapovijed, nalog’ (II.89), *falit* ‘nedostajati’ (II.75), *fameja* (I.65, II.75), *fastidijat* ‘dosađivati, smetati’ (II.79), *fatigat* ‘raditi’ (I.113.115), *febra* ‘vrućica’ (I.28), *fešta* (I.115), *feta* (I.27), *finalmente* (II.92), *fjaba* ‘kratka priča’ (II.84), *fortunal* ‘jak vjetar’ (II.74), *fremat* (I.115, II.83.90.102), *freški* (I.29), *frigan* (I.27), *kafa* (II.82), *kolafjaka* ‘usporeno, polagano’ (I.32), *zafrikavat* (II.69).

Suglasnik *l* nije jedinica suglasničkoga sustava velolučkoga govora jer je dosljedan adrijatizam *l > j* koji se javlja u većini govora južnočakavskoga dijalekta, a navlastito na jugu: *čejad* (I.73.114, II.77.81), *divji* (I.32), *jubav* (I.119), *jubit* (II.86), *kapja* (II.78.94), *kraj* ‘kralj’ (I.115), *najboje* (I.28), *nedija* (I.32), *postēja* (I.29.31, II.69), *pozdravjat* (II.72),

prijatej (II.81), *ustrpjen* (II.92), *zemja* (I.113, II.83.97), *žeja* ‘želja’ (I.119). I u primjerima tipa *uje* (I.65) i *zeje* (I.114) također stoji *j*. Glas *l* piše se u *botilja* (I.111) i *Evandjelje* (II.73) što nisu domaće riječi (jedna je stara primljenica, a druga pripada crkvenomu leksiku) pa je razumljivo da nisu prilagođene sustavu. U takvim je slučajevima vjerojatno riječ o neslivenu izgovoru *l + j*, kako potkrepljuju neki podaci s terena.

Na mjestu *đ* u čakavskim sustavima pretežno stoji suglasnik *j*. To se očekuje i u južnočakavskome dijalektu, premda ima odstupanja od takvoga stanja. U stihovima je suglasnik *j* redovit: *meja* (I.113, II.82), *mlaji* (II.83), *najmlaji* (I.112), *rojak* (II.88), *tuje* (II.80.92). Ovaj glas u južnočakavskome većinom dolazi i u suglasničkoj skupini *žj* (npr. *možjani*, *zvižjat*), a potvrde nalazimo i u pjesmama: *u dažju* (II.81), *grozje* (I.72, II.80.88.100). Suglasnik *đ* (u velolučkome upravo [dʲ]) može se pojaviti u nekim primjerima: *ograđen* (I.115), *podbrađena* (I.112).

Pravi su čakavci šćakavci. Južnočakavsko je područje uglavnom šćakavsko, uz neke otklone ponegdje. Na temelju pjesnikinjinih primjera može se zaključiti da je velolučki govor šćakavski govor: *baščina* (I.32.72, II.89), *blišćat* (I.118, II.96), *godišće* (I.74), *goščica* ‘goštica, vrsta trave’ (I.113), *praščat* (II.98).

Značajka je govora smještenih u Jadransko more, bilo da su čakavski ili nečakavski, prijelaz završnoga glasa *m* u *n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima. U pjesmama su sljedeće potvrđnice: *dicun* (I.74), *gledan* (II.98), *govorin* (I.31.73), *menun* (I.64, II.73), *nisan* (I.74, II.98), *otvorin* (II.96), *poludin* (II.87), *pokvarin* (II.97), *putun* (I.112), *rastočin* (II.98). U leksičkim morfemima promjenjivih riječi *m* se ne mijenja: *dim* (I.114, II.87), *sam* (II.74.79.84).

Završni *l* zadržan je na početku imenica i pridjeva u domaćim i primljenim riječima: *fortunal* ‘jak vjetar’ (I.74, II.74), *kampanel* (II.81), *mindel* (I.114, II.88), *mul* (I.33.65), *pandil* (I.112), *posal* (II.89), *stol* (I.30); *zal* (II.89). Na početku unutrašnjega sloga također je očuvan: *malo basilka* (od *basilak* ‘bosiljak’) (II.64), *bulta* ‘terasa’ (I.27.30), *na bulti* (I.119), *palma* (I.119), *soldi* (I.64.112), *volci* (od *volak* ‘vrsta školjke’) (II.81). Iščeznuo je u muškome rodu jednine glagolskoga pridjeva radnoga: *bi* (I.28), *ču* (I.33), *dili* (I.65), *dobi* (I.28), *misli* (I.113), *reka* (I.111), *sla* (I.72), *stvori* (II.83), *zna* (II.84), *zoba* (II.80).

Stara praslavenska skupina *čr*, dosta redovita u čakavštini, sve češće u mnogim južnočakavskim govorima prelazi u *cr*, a navlastito u kopnenim govorima. U stihovima je sustavno potvrđena: *črivo* (II.86.90), *črna* (I.64), *črni* (I.33.112), *črnilo* (II.70.71), *črnjena* (II.100), *črnjeni* (II.89), *črno* (II.80), *začrnjeni* (II.100).

Suglasničke skupine *st*, *sk*, *sp* u posuđenicama mogu se razviti u *št*, *šk*, *šp* ili ostati neizmijenjene. Autoričini su primjeri: *beštija* (I.64.114), *beštimat* (I.72.74), *fešta* (I.115), *škovacera* (I.28); *puništra* (II.72.82), *skala* (II.96.97), *sparinjat* (I.28), *stimat* ‘poštivati’ (II.99), *stumak* (II.87). Suglasnička skupina *št* u primjerima *poštivat* (I.65) i *štujin* ‘štujem’ (II.99) razvila se od stare skupine *čt*.

Glagoli koji su složeni od glagola ‘ići’ u prezentu i imperativu čuvaju skupinu *jd*: *dojde* (I.64, II.75.94), *izajdin* (II.100), *najdemo* (II.99), *najdeš* (I.28), *najdin* (II.97), *projde* (II.95), *snajdite se* (I.111). Isti glagoli u infinitivu nemaju *jt* nego *ć* (< *tj* < *jt*), kako je to

danas u mnogim čakavskim dijalektima: *doć* (II.88), *izać* (I.114, II.86), *proć* (II.90.92), *snać* (I.111) i sl.

Tipično čakavsko slabljenje napetosti suglasnika, vrlo često na jugu dijalekta, potvrđeno je u primjeru *maška* (II.75) gdje je afrikata *č* zamijenjena frikativom *š*, dok u primjerima *slako* (II.80), *spliski* (II.82) i *zanji* ‘zadnji’ (I.32.64, II.99) okluzivi otpadaju. Ima i primjera bez slabljenja napetosti: *odma* (II.89), *počme* (I.33), *podne* (I.114).

U početnim suglasničkim skupinama *gd*, *pš*, *tk* registrirano je ispadanje prvoga suglasnika kako bi se rasteretile netipične suglasničke skupine: *di* (I.27, II.94), *šenica* (I.28), *ko* (II.73.90).

U pogledu asimilacijskih pojava zabilježena je asimilacija ispred palatala u primjeru *š črnilon* (II.70), ali ne i u primjerima *s njin* (II.84), *s njima* (I.112, II.96). Premda bi se očekivalo, asimilacija na daljinu nije provedena u primjeru *suša* (I.72).

Slijed *v+* ‘šva’ dolazi kao samostalan prijedlog i kao dio prefikslnih složenica. Na čakavskome je jugoistoku pretežno reflektirao u samoglasnik *u*: *u gustrini* (II.97), *u kući* (II.90), *u Luci* (I.118), *u moje* (II.98), *u nebo* (II.100); *ujutro* (I.27, II.84.85.86.87), *unuka* (I.29), *ustat se* (I.29), *uwik* (I.27.113, II.77.99). Kako je već navedeno, odraz *va* pojavljuje se u glagolu *vazest* (II.73) i njegovim izvedenicama: *vaze* (I.74), *vazmi* (II.73), *vazela* (II.100).

Nakon ispadanja poluglasa zamjenički korijen *vs* premetnut je u *sv* što dokazuju oblici: *sva* (II.96), *svak* (I.116, II.83.89), *svakega* (II.82), *svaki* (II.99), *sve* (I.64, II.77.80.88.97), *svemu* (I.29), *svu* (II.98). Izuzetak je oblik *vas* ‘sav’ u nominativu i akuzativu jednine muškoga roda, no u pjesmama nije potvrđen.

Protetsko *j*, koje se umeće kako bi se uklonio samoglasnički početak riječi, ovjereno je na cijelome južnočakavskome terenu. U stihovima se redovito ostvaruje u primjeru *jih* ‘ih’ (I.34.112, II.78.92.102), no ne i u primjerima *ime* (II.72), *istina* (I.111), *opet* (I.114).

Rotacizam, odnosno zamjena glasa *ž* glasom *r* u međusamoglasničkome položaju u osnovi glagola ‘moći’, evidentiran je u primjeru *moreš* (I.29), no zasnjeđen je i oblik bez zamjene: *može* (I.33, I.114). Izgleda da su u idiomu zastupljene obje mogućnosti.

Završna suglasnička skupina *st* sačuvana je u primjeru *slast* (II.80), *vlast* (II.89), dok je u primjeru *daž* (II.91) u skupini *žd* otpao drugi član.

Premetanje je izvršeno u imenici *žerava* ‘žerava, žar’ (I.28, II.88).

Suglasnik *r* pojavljuje se kao navezak: *tadar* (II.90.100), *undar* (II.82.89.100). Prilog ‘danas’ može dobiti navezak *-ka*: *danaska* (II.90), ali i *danas* (II.70).

3.2. MORFOLOGIJA

Čakavska morfologija uglavnom je arhaična, no valja istaknuti da je čakavski sjeverozapad konzervativniji od čakavskoga jugoistoka.

U pjesmama nahodimo nekoliko primjera kratke množine imenica muškoga roda, dakle oblike bez proširenih osnova *s ov* ili *ev*: *čagji* (od *čagaj* ‘divlja životinja slična vuku’) (I.32, I.115), *sini* (I.73), *zidi* (II.88). Tako je i drugdje u južnočakavskome gdje su uobičajeni kratki oblici jednosložnih i dijela dvosložnih imenica muškoga roda.

Kod nekih vlastitih imena sačuvani su ostaci stare suglasničke *t*-osnove: *Anteta* (I.28.116), *Dunkota* (II.89).

U genitivu množine ipak opažamo štokavski nastavak *-a*: *Nedija od palama* (I.32), *od suza jih ni vidila* (I.112), *pet rana* (I.72), *suze didova mojih* (II.88), *solada ni bilo* 'novaca nije bilo' (I.73).

Lokativ množine imenica ženskoga roda ima nastavak *-ami*: *u rukami* (I.119, II.97), *jabukami* (I.118), *na lozami* (II.88), *po lozami* (I.32), *po pločami* (I.115), *po skalami* (II.97), dok srednji rod ima nastavak *-ima*: *u črivima* (II.86). Instrumental množine imenica muškoga i ženskoga roda ujednačeni su u nastavku *-ima*: *s gropima* (II.89), *s kracima* (II.70), *s rizima* (II.86), *prstima* (II.98), *s pandilima* (II.102), *za pahjima* (II.102), *s vonjima* (II.96), *zubima* (I.118). Obično su dativ, lokativ i instrumental množine na čakavskome jugoistoku izjednačeni.

U zamjenicama, pridjevima i brojevima prevladali su palatalni nastavci, dakle *-ega*, *-emu*, kako je to i prilično često na južnočakavskome terenu: *donjega* (I.29), *drugoga* (I.65), *njegovega* (II.89), *onega* (II.88), *rascvatenega* (II.78), *svakega* (II.82), *svetega* (I.72, II.85), *velikega* (I.30), *znojnegu* (I.65), *živega* (II.85), *žutega* (I.27); *istemu* (II.99), *pokojnemu* (I.74); *u črnemu* (I.112), *u zelenemu* (II.97), *na modremu* (II.84).

Upitno-odnosne zamjenice za 'neživo' u južnočakavskome su *ča*, *ca*, *štolšta*, *kaj*. Oblik ove zamjenice u velolučkome glasi *što* (I.29.33.73.74, II.69.75.83.84.98), a prema tomu i *štogod* (II.79.97). Pokazna zamjenica 'ovaj' često ima oblik *ovi* što je potkrijepljeno i u stihovima: *ovi dvor* (II.91).

Za broj 'četiri' u ženskome rodu upotrebljava se lik *četire*: *u četire zimske ure* (II.86), *četire njih malih* (I.72).

Infinitivi nisu cjeloviti: *čekat* (II.92), *kantat* (II.81), *poslušat* (I.65), *reć* (I.116, II.92), *skupit* (I.32), *uteć* (II.76).

Glagolski prilog sadašnji okrnjen je, odnosno ima nastavak *-ć*: *noseć* (II.73).

U 3. licu množine prezenta najobičniji je nastavak *-u*, uz nešto rjeđi *-ju*: *donesu* (II.98), *govoru* (II.98), *mislju* (II.77), *počinju* (I.30), *priskočju* (II.97), *pustu* (I.28), *razletju* (II.96), *spustu* (II.97), *vidju* (I.119), *volju* (II.91); *ćapaju* (I.115), *pričaju* (I.30), *znaju* (I.30).

Glagol koji ima značenje 'ići, kretati se' u velolučkome se tvori pomoću dviju supletivnih osnova: infinitivna je osnova *hodi-*, a prezentska je *gre(d)-*. Neki su od primjera: *hodit* (II.99), *hodi ča* (II.79); *gremu* (I.27.85, II.85.94), *gredju* (I.112.118, II.81), *gre* (II.83), *greš* (I.27). Zanimljani oblik prezenta glagola 'biti' u 3. licu jednine glasi *ni*: *ma se to ni smilo* (I.27), *ni ni u srcu boje* (I.33), *ni bilo moguće* (II.91), *ni meni potriiba* (II.98). Zanimljani prezentski oblik glagola 'imati' u 3. licu jednine glasi *nima*: *oli nima*, *oli ne razumi* (I.73), *a da nima maške?* (II.75), *ko ih nima* (II.99).

Glagoli II. vrste imaju infiks *nu*, a ne *ni*: *iskliznut* (I.72, II.102), *jehnut* 'pasti na tvrdu podlogu' (II.97), *maknut* (I.119). Čakavski govori koji u ovome tipu glagola imaju infiks *ni*, npr. *brinit se*, *dignit*, *potonit*, *taknit*, tom crtom pokazuju štokavski utjecaj. Takvi su, primjerice, kopneni čakavski govori u okolici Splita.

Poseban oblik pomoćnoga glagola 'biti' u kondicionalu vrlo je važna čakavska morfološka značajka. U stihovima je ovjeren oblik za 2. lice jednine koji glasi *biš: moga biš* (II.74), *da biš ga komu* (II.92), *jedan put biš sve prašća* (II.98).

3.3. LEKSIK

Čakavski rječnik sačuvao je dosta arhaičnosti, ali nahodimo i neke utjecaje, posebice one mletačke i talijanske. Istaknut ćemo neke lekseme.

Za zanimanje 'upravitelj stroja' autorica rabi imenicu *kapo* (I.30.105) koja potječe od mletačkoga ili talijanskoga oblika *capo*. Ta se imenica rabi i u drugim čakavskim govorima u istome značenju, ali i u značenju 'glavar, starješina, vođa, šef', kako je to, primjerice, u Komiži i Visu, u Korčuli, u Splitu.

U velolučkome je potvrđen oblik *gustrina* 'bunar' (I.32.114.115, II.88), inače dalmatski leksički ostatak, koji se javlja u korčulanskome Račišću i u pelješkome Kučištu. U gradu Korčuli, kao i u Kuni na Pelješcu, dvojaki su oblici: *gustrina* i *gustirna*. U drugim čakavskim govorima termin je zabilježen u raznim inačicama: *gustirna*, *gusterna*, *guštirna*, *gušterna*, *guščerna* i slično.

Glagol *fatigat* (I.113.115) koji ima značenje 'raditi, mučiti se' potječe od talijanskoga *faticare/fatigare*, a posvjedočen je u gradu Korčuli, u nekim pelješkim naseljima (Kučište, Potomje), viškim (Vis, Komiža), hvarskim (Pitve, Stari Grad, Brusje), šoltanskim (Grohote), te u govoru Splita. Pridodajmo, u govoru hvarskih Svirača nije dio leksika, pa se ondje rabe glagoli *lavurat* i *robotot*, jednako kao i u govorima bračke Milne i Ložišća gdje su uobičajeni likovi *lavurat* i *robotat*.

Iz mletačkoga ili talijanskoga primljen je termin *soldi* 'novci' (I.64.112), a u jednakome obliku ovjeren je i u korčulanskome govoru. U inačici *soldi* dolazi u Visu, u nekim bračkim i hvarskim naseljima, u Splitu, na Zlarinu, na Vrgadi i drugdje.

Mletačkoga je podrijetla termin *škovacera* 'lopatica za smeće' (I.28), koji nalazimo po čitavoj obali, uz neke fonološke razlike: *škovacjera*, *škavacera*, *škovacira* i slično. U mnogim govorima mogu se javiti i oblici *škovace* 'smeće' te *škovacin* 'smetlar'.

Imenica *žerava* 'žerava, žar' (I.28, II.88) praslavenskoga je podrijetla, a u Veloj Luci, Smokvici te Korčuli ovjerena je u premetnutome obliku, no ne i u Lumbardi. Vis, Split, Šolta, Brač, Hvar imaju oblik *žerava*.

Riječ *libar* 'knjiga' (I.32) posuđenica je iz mletačkoga ili talijanskoga, a sačuvana je u cijeloj zoni uz Jadransko more. U gradu Korčuli srednjega je roda: *libro*.

U velolučkome se rabi mletacizam *fortunal* (II.74) u značenju 'olujan vjetar', koji dolazi i na susjednim područjima (Hvar, Brač, Šolta, Vis), ali i u drugim čakavaca.

U jednoj pjesmi nahodimo imenicu *pandil* 'ženska haljina, suknja' (I.112) što je dalmatoromanski leksički ostatak iz terminologije nošnje, a evidentiran je, primjerice, u gradu Korčuli te u bračkoj Milni, Ložišćima, Supetru, Pučišćima. U čakavskim govorima otoka Šolte *pandil* nije potvrđen, no upotrebljava se leksem *pan* u značenju 'sukno', koji je zabilježen i u splitskome govoru.

Ističemo mletacizam *parangal* ‘duga nit s nanizanim udicama za lov ribe’ (I.72), koji se rabi na čakavskome području. S obzirom na to da je riječ o sredstvu koje se često zamrsi, u Veloj Luci dolazi i u izreci *koji je ovo parangal* u značenju da je neka situacija prilično komplicirana, teško rješiva, zamršena.

Iz mletačkoga ili talijanskoga preuzeta je riječ *mul* (I.65) ‘križanac kobile i magarca’, a registrirana je i drugdje na Korčuli, na Hvaru, Visu, dok je na Braču u nekim govorima srednjega roda pa glasi *mulo*.

Pjesnikinja je upotrijebila riječ *pičona* (I.30) u značenju ‘lončić za piće s ručkom sa strane’. Termin je preuzet iz tršćanskoga oblika *piciona*, a danas je u mnogim govorima izišao iz aktivne upotrebe. Inače je potvrđen u nekim korčulanskim, hvarskim, bračkim, šoltanskim govorima, ali i drugdje u čakavaca.

U raznim inačicama vrlo je redovit u čakavaca talijanizam *umideca* ‘vlaga’ (II.94). U Korčuli se uz navedeni oblik javljaju i likovi *umiditad*, *umidečina*. Oblik *umideca* čest je u bračkim naseljima, u Splitu, u hvarskim Pitvama, Svirčima i Starome Gradu, na Visu. Vrlo je zanimljivo stanje u Grohotama na Šolti gdje su zastupljene dvije mogućnosti: s protetičkim *-d* (*dumideca*) i bez njega (*umideca*), a tako je i na Zlarinu. U Trogiru je *umidaščina*, a na Vrgadi *odumid*, *odumidica*.

Glagol *bacilat* ‘brinuti se, mariti, obazirati se’ (II.95) potječe iz mletačkoga *bazilar*, *bacilar*. U istome obliku javlja se u Korčuli, u Komiži, u hvarskoj Jelsi i Hvaru, u šoltanskim čakavskim govorima, u splitskome idiomu, dok se u nekim bračkim (Milna, Donji Humac), hvarskim (Svirče, Pitve, Stari Grad), viškim (Vis) javlja u inačici *bacelat*. Na Vrgadi, primjerice, govore *baciljati*.

Mletačkoga je podrijetla termin *mindel* ‘badem’ (I.114, II.88). Posvjedočen je u mnogim čakavskim govorima u raznim oblicima: kao *mendula* u bračkome Sutivanu, Supetru i Bolu, u šoltanskim Grohotama, u Splitu, u Trogiru, a kao *mendul* u hvarskim Pitvama i na Visu. U Pučišćima na Braču nalazimo lik *omiendula*, uz *miendula*.

Iz crkvenoga je leksika riječ *procesjun* (I.118)/*precesjun* (II.88) koja se rabi u značenju ‘svečani crkveni ophod’, a vuče podrijetlo iz jednoga od mletačkih oblika *procession*, *prozession*, *prussission*, *procision* ili talijanskoga *processione*. U šoltanskim Grohotama srećemo oblike *presesjun* i *procesijun*, u bračkim Ložišćima *procesun* i *presecun*, u hvarskim Pitvama i Brusju *procesjun*, na Visu *presesjun* itd.

Imenica *vapor* ‘parobrod, putnički brod’ (I.119, II.85.86.87), vrlo proširena u čakavskim govorima, mletačkoga je podrijetla. U nekim govorima rabi se i u značenju ‘vrsta kuhinjskoga suda’ pa je tako, pridodajmo, u Korčuli, u hvarskim Pitvama, u bračkome Donjem Humcu.

Fremat (II.90, I.115) u značenju ‘zaustaviti, prestati, prekinuti’ posuđenica je iz mletačkoga *fermar* ili talijanskoga *fermare*. Glagol je rasprostranjen na čakavskome jugoistoku i sjeverozapadu. Često može imati oblik *fermat*, a gdje gdje se u istome govoru javljaju i oba lika.

Na ovećem čakavskome području govori se *frigan* ‘pržen’ (I.27), što je dalmatski leksički relikat od latinskoga glagola *frigere* ‘pržiti’.

Pridjev *jidan* 'ljut' (II.89), pa tako i glagol *jidit se*, potvrđeni su u ovome dijalektu, dok drugi čakavci koriste *jad*, *jaditi se*. Grohote imaju glagol *jušit se* 'ljutiti se', koji se čuje i u hvarškome Brusju, na Visu, u Trogiru, pa i drugdje.

Uz neke fonološke razlike česta je među čakavcima imenica *oganj* (I.114), riječ praslavenskoga podrijetla.

Iz mletačkoga je preuzet termin *veleta* 'veo crne boje, koprena' (II.82), danas već rijetko upotrebljavan. Veletu su običavale stavljati na glavu starije žene kada su odlazile na svetu pričest, u procesije, na pogrebe. Riječ je potvrđena u šoltanskim čakavskim govorima, bračkim, hvarskim i drugdje. U Visu danas govore *veleta*, a nekoć se govorilo *vileta*.

Imenica *ura* (II.86) posuđenica je iz talijanskoga. Javlja se u brojnim čakavskim idiomima u značenju 'mehanička naprava, (ručni, zidni) sat', 'vremenski odsječak od šezdeset minuta', no može se javiti i u prenesenome značenju za oznaku raspoloženja ili situacije: *vidi se koja je ura* 'vidi se da nešto nije u redu'; *vidila san ja koja je ura* 'shvatila sam da se nešto događa'. U nekim čakavskim idiomima namjesto *ura* u značenju 'vremenski odsječak od šezdeset minuta' govori se *bot*, ali samo za vrijeme od jednoga do četiri sata. Tako je u mnogim bračkim govorima, pa će, primjerice, u Milni reći: *pol bota*, *jedon bot*, *dvo bota*, *tri bota*, *ceteri bota*, ali *pet uri(h)/peta ura*, *šest uri(h)/šesta ura* itd. Termin *bot* potvrđen je i u šoltanskim Grohotama.

Primjer *crivka* 'crkva' (II.88) tipični je čakavski leksem. U navedenome obliku očuvan je u mnogim jugoistočnim govorima južnočakavskoga područja. U Kaštel Kambelovcu, primjerice, zabilježen je oblik *crivka*.

Glagol *tukat* 'trebati' (I.74, II.86.92) potječe od mletačkoga *tocar*, a javlja se u Komiži i Visu, u hvarskoj Jelsi, Pitvama i u gradu Hvaru, bračkim Pučišćima, ali ne i u hvarskim Svirčima (oni redovito kazuju da nešto *vajo* ili da *tribuje*). U bračkim Ložišćima, Supetru i Donjem Humcu evidentirana je inačica *tokat*, kao i u šoltanskim Grohotama i u Srednjem Selu, u Splitu. U Korčuli se čuje i *tokat* i *tukat*. Dolazi po cijeloj obali, a može imati i drugačija značenja.

Glagol *obadat* (II.99) 'obazirati se, osvrtni, svraćati pažnju', poznat u čakavaca, potječe od talijanskoga oblika *abbadare*.

Mletacizam *molete* (I.28), imenica koja označava 'hvataljke za žar', danas je u uzmicanju jer se predmet rjeđe upotrebljava. U istome obliku dolazi i u gradu Korčuli, u Trogiru, Splitu, Stomorskoj na Šolti. U mnogim drugim idiomima javlja se u inačici *mulete*: u Komiži i Visu, u Pitvama, Brusju i Vrboskoj na Hvaru, u Milni, Pučišćima i Bolu na Braču.

Oblik *bevanda* 'vino pomiješano s vodom' (I.111) čuje se u čakavaca, a posebno ističemo zanimljiv zlarinski primjer *bevandur* koji dolazi u značenju 'pijanac'.

Mletačka posuđenica *gvančera* 'poslužavnik' (I.27) rabi se u mnogim idiomima u raznim inačicama. Tako se govori u Pitvama, a jednako u Visu te u bračkoj Milni, Ložišćima i Selcima. U Korčuli će kazati *gvantjera*, u pelješkome Kučištu *gvantira*, u Vrboskoj na Hvaru *gvančiera*.

Punistra 'prozor' (II.82.84) je vjerojatno dalmatski leksički ostatak od oblika *punestra*, a proširen je po cijelome čakavskome teritoriju.

4. ZAKLJUČAK

Čakavsko pjesništvo s mnogih gledišta uvijek izaziva pozornost, a jamačno u dijalekatskome pogledu. Iz stihova koji su napisani na pojedinome mjesnome govoru mogu se iščitati mnoge jezične karakteristike svojstvene tomu idiomu. Bilo da je određeni govor istražen ili ne, dijalekatski književni ostvaraji mogu pružiti dobru sliku govora – upotpuniti neko od ranijih istraživanja ili biti svojevrsna podloga za neko buduće istraživanje.

U ovome prikazu analiziraju se jezične osobitosti pjesama na velolučkome idiomu Dobrile Franetović Kuzmić, čakavske pjesnikinje koja se uvelike zalaže za očuvanje čakavštine i njezinu aktivniju upotrebu. Proučavanje obuhvaća velolučke pjesme iz obje autoričine zbirke: *Škoji moji gredu za menun* (2004.) i *Holte s puomnjon priko žola* (2012.). Rezultati analize zrcale niz jezičnih karakteristika velolučkoga idioma koje su potvrđene i u terenskim istraživanjima, stoga je promatrani pjesnički korpus dobra slika ovoga mjesnoga govora.

S obzirom na to da je južnočakavski dijalekt, kojemu pripada i govor Vele Luke, pod snažnim utjecajem susjednoga novoštokavskoga ikavskoga dijalekta, ali i medija, standardnoga jezika te drugih čimbenika, važno je istražiti i zabilježiti čakavske crte pojedinih govora, koje se u novijim vremenima postupno mijenjaju ili sasvim nestaju.

EHO JAHIĆEVE NASLOVNE SINTAGME

(ERVIN JAHIĆ: *OKO ANDALUZIJSKOGA PSA...*¹ I *KRISTALI AFGANISTANA*²)

Josip Krajač

1. PREPOZNAVANJE NASLOVNE SINTAGME

Autor zbirkom razvidno eksplicira naslovnu sintagmu. Naslovna sintagma okuplja afektivno racionalnu vrijednost obojenu prilično romantično, a semantička se struktura naslovne sintagme, obrnuto tome pak, implicira manje idiličnom nego to jedinice sintagme jezičnom (leksičkomorfološkom) strukturom obećavaju. Jahić pojedinom sastavnicom naslovne sintagme promišlja, u njoj govori simbolom i, postupkom dvostrukog kodiranja, izazovno ‘ulijeće’ u komunikaciju s čitateljem; pri tom se naslovne odrednice podaju sugestivnima i čitatelja vode kamo autor cilja ili možda ne ako se pak recipijentu omakne ili prohtije proći mimo, vidjeti, i svidjeti mu se, neku drugu priču; dakle,

Ukoliko... / on / u / magli / prenagli / smagli / odmagli / Utoliko... (ali) Jahić čitatelja neizostavno čeka, ako ne, rekli bismo, na ulazu, a ono svakako na izlazu iz njegove stihovne tvorevine i drugom mu sastavnicom sintagme ide u susret, doskače mu u odabiru semantičkoga koda i nudi svoju ‘priču kodova’. Jednom, u *Oku* to čini na kraju zbirke, drugi put, u *Kristalima* tijekom ciklusa; u *Kristalima* izričito obnavljajući naslov u pjesmi, a drugi put, u *Oku*, posredno rasipa naslovnu sintagmu pjesmom, ali znakovito, i opet, prikupljajući je naslovom simbola *epilog*, i *epilog 2.*, ili pak *dihotomijom pjesnikovanja*; a kojom se čitatelj isto tako dihotomično podvlači pod kožu pjesme. Jahić u igri nečitljivosti daje baš

¹ Ervin Jahić: *Oko andaluzijskoga psa...* Studio grafičkih ideja, Zagreb, 1994. (u citatu: O).

² Ervin Jahić: *Kristali Afganistana*, V.B.Z., Zagreb, 2007. (u citatu: K).

i više od toga... kao segment podnaslova; *jel'se ovuda ide tamo?!*. Tijekom zbirke, pak, da bi naglasio 'sebe' u svojem pjesničkom govoru ustupa mjesto (zadužuje se) izvjesnoj 'povratnosti'. U toj povratnosti³ Jahić svojom pjesmovnom strukturom zbirke osigurava ritam koji ne uzimam kao metrički entitet, premda ga autor takvim, sintaksnogovornim njeguje, nego ga (ritam) uzimam kao semantičkostrukturni entitet zbirke, kakvim ga i autor izvjesnom povratnosti razlaže; a tako se pričinja, nastoji nam Jahić pojasniti, 'istodobno zapažanje'⁴ u zbirci i pjesmi kao cjelina u cjelini.

Vjerojatno je pjesnik, odabравši naslov pjesme, a tako i naslov zbirke, već u početku ciljao, pronalazeći literarni rijek, strukturirati i temu kao literarni snop kojim će okupiti cijeli niz provokativnometaforičkih motiva, ali su se, očito je, i motivi sami umnožavali pa se snop tek i kao posljedica oblikovao temom... *potrage za smislom koji se, valjda, ima dogoditi ponad / Sumnjive geografske gramatike*. A takvim se pokazuje odnos naslova i pjesnika; naslov prvi ukazuje kamo smjera pjesnik, naslov tako zauzima značenjski primarno mjesto, bez obzira je li postao ritmičko-sintaksnim rasporedom središnjim ili rubnim; unutar racionalnoga pjesnikova diskursa uvijek je središnji. Istina je da Jahićev naslov izrasta simbolom i pretače se semantičkom temom, pa prepoznavanje naslova izvjesnim znakom i, otkrivši eho znaka na određenim strukturalnim koordinatama, nudi se čitatelju i cijeli tekstovni diskurs razumjeti takvim. Naslovne sintagme *oko andaluzijskog psa...* i *kristali Afganistana* svakako čine pjesmovno štivo drugim diskursom nego što je to datost njegovih motiva takozvanim tkivom 'jezika prakse'. Sintakсно-semiotičkim modelom složene naslovne sintagme čitatelja unutarnjim kodovima upućuju preko granica njezinih sastavnica.

Pjesmovna snaga ovih sintagmi jest u jezičnoj strukturi upravo zato što one supsumiraju i semantičku strukturu, a pri tom naslovne sintagme spajaju ono opće, izrečeno apelativnom imenicom, kojim sintagma govori kad i ne aludira ni na što izvan leksički prepoznatljivog denotata i ono posebno, izrečeno imenskom riječi vlastitoga značenja.

Dobro je pri tomu imati na umu da, osim snage svojega umnoženoga znaka i osim svoje denotativne prisile, sintagma čitatelju otvara i konotativnu lojalnost; naime; *oko* se nameće prvenstveno jezično, prepoznati ga je gramatički u najmanju ruku kao imenicu, prije svega, i takva usredotočuje pozornost čitatelja, a isto tako eliminira gramatičku drugotnost, iako bi morfološki imala riječ *oko* i drugo moguće značenje koje govori, svojom moći sintakse. Već se tom gramatičkom selekcijom, dakle, jezična jedinica (*oko*) potvrđuje leksički, a takva otvara novu vrijednost te i ne razlažući opširnije o tome lako je otkriti i onaj drugi slojeviti znak; izvan pjesničkih konotativa; kristalno jasnih poruka čitatelju, recimo; ono oko društvenobivstvjućega vida, oko kojim se stalno motri i (s) kojim,

³ Frye, Northrop: *Anatomija kritike* (prevela s engleskoga Giga Gračan), Naprijed, Zagreb, 1979., str. 92.

»Čini se da je u temelju svih umjetničkih djela neko načelo povratnosti, a ta se povratnost obično naziva ritmom kada se giba u vremenu a uzorkom kada se razastire u prostoru«, *ibid.* 92. i dalje 93.: »Mi *slušamo* pjesmu dok se giba od početka prema završetku, ali čim nam se u duhu uobličiti njezina cjelina, smjesta »vidimo« značenje ili *dianoiu* kad je god moguće istodobno opažanje« (*ibid.*, 93).

⁴ *Ibid.*, str. 93.

očito je, autor iz drugoga rakursa projicira, i cijelim tekstom putuje. *Kristali* se pak, kao jezična jedinica, prvo nameću strukturnosemiološki i simbolikom njezine vrijednosti, te dakle suština kristala, bez obzira na materiju; snijeg li je, staklo ili tome slično, nosi u sebi vrsniju vrijednost ‘detalja’, onu skupocjenu osobinu, ali koja isto tako podrazumijeva i opterećenje. Imati kristal, morati njime pažljivo postupati, pažljivo se ravnati njime, uostalom, kao i okom; pa, tu smo na istom; čuvati što kao oko u glavi, a tako je dakle i s kristalom, čuvati ga da se ne rasprsne.

I, baš to moguće rasprsnuće i ta viša vrijednost, koja prijeti, a koja napinje sintagmu do semantičkosemiološkog rasprsnuća, u svom značenju krije i obećava novu leksičkosemantičku vrijednost kao povrat u svoje jezično. No, to je samo denotativnokonotativni krug iščitavanja kojim se ne završava poruka naslovne sintagme. Jer, u rečenju je sintagmi (gledano gramatički) uvažiti i ono vlastito značenje, što je čini kao jezičnu jedinicu manje redundantnom; ali joj istovremeno pridaje mnogoznačnost iz društvenopovijesnoga konteksta kojim još jednom potvrđuje ono dvostruko kodiranje i jedinice općeg značenja i naslovne sintagme.

2. ANGAŽIRANA PJESMA

Sasvim je razvidno kuda Jahić vodi čitatelja na tom putu drugom sastavnicom naslovne sintagme, koja je vlastita i koja je određena. *Andaluzijski* otkriva vlastito geografsko ime, ime daleke zemlje, nije suvišno odmah reći, nama zapadne, ali naslov se duži i ne zatvara se naslovna sintagma jer ona u sebi nudi bar dvostruku sastavnicu, novu sintagmu (*oko andaluzijskog psa...*), andaluzijski pas. Imati psa, govori imati novu vrijednost, ravnu kristalima iz prethodne sintagme, imati psa znači imati prijatelja, ne zaboravimo: pas je (ne budimo knjiški sentimentalni, eto, nije knjiga) čovjeku najbolji prijatelj. A što li se krije u obratu, u onom minus ‘entitetu’: nemati psa; imati neprijatelja... *Svako oko nema svoga psa*. I, tako čitatelja ova dvostruka sintagma, voljom autora, upućuje u interdisciplinarno, u interpovijesno, u novi medij, izvan lingvističkoga (i filmskim medijem, filmskim govorom *andaluzijski pas* nas upućuje na jedan svijet, koji nam otkriva Luis Bunuel i time dodatno Jahićeva sintagma drugomedijski kodira). Drugom, pak, sastavnicom druge sintagme (*kristali Afganistana*) smješta nas ili prenosi Jahić u istočni dio svijeta, u Afganistan. I uputno je reći, baš drugi svijet, uvjetno i drugo vrijeme. Zato je vrijedno, ponukani pjesnikovim tekstom, slojevito otkrivati taj drugi i drugačiji svijet. Jer, Jahić oštricu kazivanja usijeca onim rubom koji razdvaja i povezuje, te se istovremeno odmiče i domiče, nasuprot postavljenim, subjektima drugih svjetova.

Unutar se, pak (jezičnoga tkiva) obiju sintagmi otkriva istota i različitost. Govorimo, zapravo, o gramatičkosintaksoj različitosti strukture tih dviju sintagmi, i semantičkosemantičkoj istoti obiju sintagmi. Naime, prvo otkrivamo da obje sintagme zapravo govore isto; pripadnost nečega i nekome, govore znakom posesivnosti (jer *kristali* nisu bilo čiji, ni *oko psa* nije, tek tu bilo čije), a upravo ovi drugi (*Afganistana* i

andaluzijski) govore o posvojnosti kojoj je ‘središnja’ imenica podložna, a koja u novoj čitanosti otkriva izvjesno, novo, ovovremeno društvenopovijesno pitanje pripadnosti. Iako ni druga sastavnica naslovne sintagme ne govori drugačije, ona ipak odaje gramatičku različitost; andaluzijski pas: posvojni pridjev plus imenica (ovdje upravo imenica u nominativu plus pridjev plus imenica u genitivu), kristali Afganistana isto govore pripadnost, iako uz izvjesni gramatičko-sintaksni obrat; imenica plus imenica (nije pridjev, ali jest posvojni genitiv). Dakle, i na planu izraza i na planu sadržaja ove nas sintagme strukturom ‘upozoravaju’ na prisutnost istote i različitosti.

Vidimo, obje odrednice podrazumijevaju pripadnost. Međutim, ostaje li u tom kontekstu – pas samo andaluzijski, i ostaju li kristali tek samo Afganistana? I što kada se ta pripadnost izvrgne u svoj ‘sinonim’, a ovaj u svoju drugoznačnicu te se imenuje posesivnošću, i kada pripadnost postaje ugrožena; kada sinonim izvanjezičnom snagom, prikupljen iskustvenim i iracionalnim, postaje nagrižen te se obrće u antonim?

Tako i s *kristalima Afganistana* i s *okom andaluzijskog psa* u našu svijest ulazi jedan drugi svijet, i jedno drugo vrijeme, ali ne bilo koje, nego sasvim određeno vrijeme, i sasvim određeni prostor, upozoravaju nas sastavnice sintagmi, u čijem kontekstu ove kategorije postaju pridjevak globalnoga svijeta; posthumanoga svijeta. Jer upravo nam takvim zbirka raspliće svijet. I kako nam andaluzijski u svojoj romantično-ekspresivnoj, ali nezavidnoj oznaci; *pune su krvi moje jagod(ic)e dok čujem hadski laj nad / planinama Andaluzije*, govori pjesmom i pjesnicima Andaluzije, tako nam Afganistan govori jezikom naturalističko-ekspresivne naravi; jezikom surovoga rata koji je današnji (i mitološki – zavada!), i koji je, gotovo bismo rekli, tu i koji je svuda. *Pitala me ustvari tko je dvaput zaklao sina Nefisina / Jednom u nekom priručniku o ratovanju / Iz tisuću petsto i neke / Drugi put u Bosni tisuću devedeset i neke.*

Takvim povezivanjem naslovnica moguće je bolje vidjeti sav onaj svijet koji je ‘izvana’, kako kaže Jahić, a koji je istovremeno, mada drukčiji, i u nama. Očito je da Jahić svojim naslovnim sintagmama povezuje ono opće i ono posebno, ali isto tako povezuje i ono daleko geografsko, i ono daleko povijesno, svodeći nekim drugim znakom oboje na isti nazivnik istine; *Istočna buđenja važna su barem koliko i zapadna zapadanja.*

Jahićeve je sintagma teškoprohodna, rječita simbolima, a samim prepoznavanjem simbola bez uključivanja denotata u kontekst, teško je čitatelju otkriti »simbolički odnos« i njegovu »simboličku vrijednost«.⁵ Jahić svojim naslovima čitatelju razotkriva sraz znakova bipolarnosti svijeta; novokolonijaliziranoga svijeta koji sa sobom donosi moralnu izopačenost stvarnosti. Tako, dakle, u drugotnom sloju, svojim ehom, zbirka govori, usprkos lijepom skladu naslovnih sintagmi, o moralno nagriženoj egzistenciji.

Uzeti je čitatelju Jahićev pjesnički diskurs, razasut zbirka u nizu motiva, integralno, i otkriti objedinjenu pjesničku poruku, da, poruku jer je Jahićeva poezija angažirana, iako ne samo to, s obzirom da je to diskurs, bez dvojbe, i jezično i misaono nadahnuto pjesnički.

⁵ Genette, Gerard: *Fikcija i dikcija*, Ceres, Zagreb, 2002., str. 88: »... tim više što svaki simbolički odnos neizbježno, na višem stupnju, oslobađa svoju vlastitu simboličku vrijednost koju moramo nazvati konotacijskom, odnosno metakonotacijskom.«

Taj pojam ‘agažirane poezije’ danas izgleda kao već suvišnim, istrošenim; jer biva, otkako se pjesma ‘odmetnula’ od onih tananih lirskih izričaja, sve je već tako angažirano i sva je poezija ‘praktično govorenje’, ali je isto tako istina da novija pjesnička inspiracija, zanesena samovanjem i umovanjem, i nema naglašeno političko uporište; pjesnici, kad i jesu u suštini ojađenosti, nisu buntovnici, ne političke naravi. Jahić je na onoj tanjoj strani pjesničke ‘poruke’ koja neposredno otkriva kako društvo, u svojoj zakletvi etike liberalnodemokratskih načela, perfidno potkopava slobodu čovjeka i ugrožava individualnu slobodu; slobodu čovjeka i naroda... te su tako ugroženi i Andaluzija i Afganistan; te kristali i oko psa... koji su skloni ili prisiljeni, lomiti se; čekati ono što se nikako ne događa... (kap i led!); zasigurno smo to slušali jednom; reći o varijantama ljudske nemoći drugim književnim žanrom, samuelbeckettovskom porukom, na primjer, pada mi na pamet.

Jahićeva je pjesma, uz svu svoju gramatičkosintaksnu svodljivost, porukom rastresita te, ma koliko pjesmu naslov tematski ukročivao, ona ostaje neotkrivena značenja i izmiče se, pjesma, baš kao i naslov, jednoznačnosti. Već samim tim što sintagma podastire određenijim pridjev, i pridjevenu imenicu u genitivu, a ne imenicu u nominativu, moglo bi ostati upitnim koji bi član sintagme trebao imati primat, prvi ili drugi, baš kao što bi moglo ostati upitnim i koja bi komponenta prohtjela uzeti primat, misleći pri tom na pitanje estetskoga ili etičkoga.

3. FILOZOFIČNO PRESVLAČENJE RIJEKA

Jahić nijansira filozofično kazivanje. Subjekt se predstavlja obzorom misaonoga. Sve je to upitni izričaj lirskoga subjekta kojim se razotkriva ojađenost. Kada se otklanja od filozofičnoga kazivanja, Jahićev se izričaj udvostručuje; poprima igru afektivnoga erotskoga preslagivanja i racionalnoga jezičnoga ‘presvlačenja’. On gradi stih na semantičko-leksičkom eksperimentiranju. Inventar kanona lirske pjesme primiče i odmiče svojoj pjesmi. I ono sveto iz tog inventara za pjesmu, gradi na ‘svagdanjoj deziluziji’ ritma i rime, i na deziluziji svijeta, povijesti, koja uzima krivi korak, i deziluziji svagdanjih stvari koje to već jesu. I rijek pjesme Jahić podvrgava izvjesnoj de(kon)strukciji, poruke čulnosti i bizarnosti materijalnoga svijeta zbilje nudi neočekivanim jezičnim strukturama, konstrukcijama... nepoznatog oksimorona; ‘brizne u šutnju’, ‘integralni nedostatak’...

U *Oku* se autor odmiče, od sve te izvanjski prikupljene informacije individualnoga i kolektivnoga, stihom sve to podmeće ironiji. Autor se ne žuri, nije u trku kazivanja suda i dorečenoga. Ostavlja mjesto čitatelju da dopuni stih i dovrši pjesmu; u tome će, neminovno, čitatelj unijeti svoje estetsko i etičko, što je još jedno od obilježja pjesnikovog eksperimentiranja stihom, jezikom i čitateljem, pri čemu mu nudi i metajezik, i intertekstualnost i intermedijalnost; upliće i Kafku i Dechirika... i još koga iz svijeta umjetnosti, »ove zamamne riječi kupio sam pošteno / na **tržnici užasa** / između *desadovskih* i *eliotovskih* / *konceptijskih trasa*«, a sve je potvrda pjesnikova postmodernog kazivanja, postmoderne orijentacije i okretanja poezije novim literarnim nastojanjima, i filozofiranju

Jahić je u *Oku* postavio, uz svu ‘opuštenost’ kazivanja, i vrlo ozbiljna, konkretna pitanja, problem čovjekove egzistencije, a taj je problem egzistencije lirskoga subjekta još naglašenije prisutan u *Kristalima*.

U mojemu vremenu ne postoje imena – postoje sjenke.

I čovjek jest, u takvu svijetu, prisiljen pitati se za svoju egzistenciju. Pitati je čovjeku: gdje se sakriti, kuda pobjeći ili poći ususret zlu? Takvom se raspliće tema egzistencije u *Kristalima*. Uz lirski se Jahićev subjekt nameće relevantno pitanje odnosa izvanjskoga i unutarnjega. Naime, supostoji relacija koja subjekt ne čini sigurnim u svom bitku koji izvanjski svijet, svijet stvari, ostavlja na distanci, nego i taj vanjski svijet, te stvari određuju pozicije subjekta; vanjsko koje je drukčije upisuje se u bitak subjekta i on, subjekt, postaje drukčiji, sebi sam... Izrazom se Jahić dovija kanona koji izriču iskustvo Biblije i iskustvo Kur’ana, s druge strane pak iskustvo subjekta kojemu se nameće svakodnevica pogubnoga vremena rata, iskustvo duha i tijela.

Subjektu se nameće pitanje mogućnosti kako se, ulazeći u rat, distancirati od rata, pitanje kako zadržati ili izbrisati one kategorije koje već sraslo žive u subjektu, autoru je poezijom razložiti sebi samom pitanje kako zadržati ‘osobno’ uvjerenje pred silom izvana, pred silom rata, na primjer, koja je jača od svega u subjektu. Pjesmom Jahić implicira kako se urušava jedna egzistencija, koja kao u vrućici, ne u podsvijesti nego u nekoj nadnaravnoj pribranosti, kako iščezava trenutak zbiljnoga i zatamnjuje sve ono svjesno u subjektu, u trenutku kada nestaje onog individualnoga u općem kaosu strahote i užasa zbilje. Nalazeći se i sam na bojišnici (*kako sam ratovao*), autor ne može ostati izvan, ne može ostati autor objektivnog kazivanja, njegovo biće je izloženo neposrednom pritisku koje nameće vanjski svijet, u lirskoj priči raste emotivna napetost (*Kažiprst mi luđački pleše na okidaču*), ne može čovjek racionalno vladati sobom (*plače nebo i pljušte / Meci mi duž leđa*)... kada se gubi sentiment i kada nestaje razum i kada se sve to pomiješa (*Mogao bi biti mojih godina / Mogao bi čitati iste knjige kao i ja / Ništa mu neće pomoći / Da mu biblioteku metaka ne zarijem u srce*).

4. PERSONALNO U KAZIVANJU

Isprepletenost osjećaja, razuma, duhovnosti i civilizacije, sve je pod istim pritiskom rata. I sadržaj. I jezik: leksik, metaforika, jednom se smanjuje raspon semantičke vrijednosti riječi, drugi put sve u krešendo usponu izbija anaforičkim tempom afektivnoga; ritam kazivanja; sve, baš sve je izraz nametnutoga motiva: *Ništa meci, samo klasična mitologija / Klanje i to, vuk na vuka*... U Jahićevu se tekstu skupili semantika i ritam kazivanja: fraze ulice, fraze rata, zavjet intelektualca i zavjet mitologije, a u svemu tome neposredni izraz vjere: *Milostivi Bog bliži mi je od vratne žile kucavice*, i razum pomiješanih obzora ratnika i vjernika.

U takvu kaosu lirski subjekt, bilogdje ga nalazili, locirali ga i dislocirali u tekstu i izvan teksta, ostaje sam i nameće relaciju koja otvara drugo krucijalno pitanje Jahićeve

poezije; pitanje individualnoga i općega, i može li subjekt, usprkos svemu, sačuvati identitet svojega bića. Možda je i neuputno razdvajati u Jahića ono personalno od apersonalnoga, ili ga tako uopće imenovati, jer je imperativ vremena upleo opće u osobno. Ipak je moguće, slijedom članjenja pjesme na motive i temu, naročito članjenje motiva raspoređenih u krugovima protumačenih modelom leksičkosemantičkih matrica, u Jahićevoj pjesmi postaviti vertikalnu koja gradi krug osobnih vrijednosti; intimnih motiva čiji su nositelji članovi patrijarhalnoga okružja: moj djed – ja – moj sin... moja majka – moj brat, i na drugoj strani vertikalnu onih općih motiva; kojima izriče zbir filozofsko egzistencijalnih vrijednosti, i kojima postavlja određene moralne premise. A isto tako postoji nit koja u *Oku andaluzijskog psa* i u *Kristalima Afganistana* objedinjuje obje vertikale, nit kojom se skupljaju silnice kazivanja: individualno u kojemu inzistira u potrazi za srećom i opće u kojemu autor vidi zlo kao rastakanje osobne sreće...

5. SEMANTIKA NEDOVRŠENE SINTAGME

Jahićev je lirski izraz narativne prirode; dajući običnim stvarima izvjesnu priču, autor izvrće lirsko u naraciju, a čulnim, pak, u afektivnom se biću rađa dramsko koje mu, subjektu, prijeti izići iz racionalnoga. U toj strukturi pobrkanih unutrašnjih sadržaja, izraz postaje drugačiji, pjesma je strukturirana likom reducirana izraza i bogate drugoslojne semantike nedovršenih sintagmi, zamjetna je semantika nedorečenoga; stih se realizira u prenošenju misli iz retka u redak, a ovo prenosi i misao izvan prvoslojnog značenja (*molitva... K., 30*).

Subjekt je snažnih emocija, ali ih ne izriče riječima, riječima zapravo pjesnik iskazuje stanje i zbivanje; akciju sitnih pomaka, koja jedva da izlazi iz mirovanja, iz statike zbivanja, ali otvara bogatu skalnu doživljaja... *Mirza se ušuljao / Pod kosu i ruke, uzimajući ljubav / Mame. Aida i u snu mari / I brine se. / Ja, gospodar krova, gledam ih u gluho / Doba noći i molim Uzvišenog / Boga za milost*. Svaki stih posvećen je drugoj osobi obitelji, ali svaki stih pruža sintaksno utočište prethodnom članu glasovnog lanca i emotivno utočište svakom članu obitelji, tako je otvorena i mogućnost objema komponentama (jezičnoj i sadržajnoj) da se 'ušuljaju' suodnosom u sastav ritma, u tkanje retka drugih. Misli i osjećaja drugih. Baš tim nevidljivim, riječima, neizrečenim vezama, upravo izostavljenim riječima, snažnije se otkriva veza jedne obitelji koje su se članovi u svom zajedništvu našli kao božji *namjesnici na Zemlji*. Njima posvećuje pjesnik, autor, *gospodar krova* – molitvu.

Dakako, molitva odvodi u metafizičko, i oslonac više ne traži ni u Bibliji ni u Kur'anu, i premda je iz njih ponikla, postaje samopotvrдна, neovisna. Molitvi već kontekst, u kojemu se i krozašto se rađa, daje onostrano; unutarnji monolog, noć, san, ali je istina da Jahićeva molitva, povratno, za posljednje obraćanje ima Boga. Tim, pak, molitva postaje istovremeno i duhovno pospremanje i duhovno razlaganje sebe. Tako se semantičkosintaksna igra sadržajem premješta u jezik; iz sadržaja u jezik i iz jezika

u sadržaj. U drugoj jezičnoj suštini se koncentrira u misao. Ili, u datoj misli suština se koncentrira u jezik, prenosi se i, isto tako povratno, čini bitnom.

Mada se u Jahićevu književnom djelu osjeća put kojim bi se mogao označiti slijed određenih etapa u njegovu literarnom stvaralaštvu, i mada se njegov pjesnički rad kojim tretira svijet jednog određenoga aspekta uspinje, nema skokova, jer uvijek je ta nova etapa i nastavak prethodne, možda se sve odvija tek u novom kontekstu, i svakako izrasta na proširenoj, ali konkretnijoj, inspiraciji, realizira se u višoj, dorađenoj razini strukturalno jezičnomisaonoj fakturi. U takvu vizuru postavlja Jahić riječ. Riječ ima svoju moć, uvažava to pjesnik, ali Jahić pazi da u stihu riječ dopadljivošću svoje zvukovnosti ne ovladava sadržajem. Jahić zna što želi reći. I čitatelj prepoznaje eho te riječi.

6. LIRSKO TKANJE POVIJESTI

Kada Jahić u *kristalima* racionalnim govorom grdi, pa i kune, psuje, nije bogohulan, nije blasfemičan, ne, niti je lascivan kad u *Oku* govori erotskim jezikom i jezikom seksa... on, zapravo, univerzalna pitanja postavlja u relaciju ljudske svakodnevne egzistencije koja je građena na trošenju racionalnoga za istinom i na trošenju čulnoga za erotskim. To je ono isto neuzmicanje, kada u *kristalima* ne pretendira jezičnoj igri i ne ostavlja prostor semantičkoj dopadljivosti, svjesno cilja poruku, opisuje stanje kao takvo, stanje zla i pitanje kako si pomoći u tom zlu, kako pomoći čovjeku. Njegovo premještanje naslova, izraza i sadržaja iz zapada na istok, i s istoka na zapad, a stanje straha obratno, jer tako je valjda nanašano zlo pred kojim još uvijek i stalno strahujemo, jest zapravo problematiziranje pitanja iznad antropološkoga jer njegova pjesma ne pita otkuda nego kamo; nameće pitanje astralno/astrološkog, pitanje svemirskoga. A tako se mijenja pozicija (između) subjekta i svijeta, i istodobno je iščašenje subjekta iz njegova obitavališta u poznatom svijetu. Individua se, bez svoje volje, postavlja naspram svijeta, jer je Jahićeva teza: ono unutarnje nije i vanjsko, vani je svijet drugačiji. Jahićeva poezija iščitava i tka povijest. Povijest kao jedno iskustvo, ne iskustvo individue, iskustvo jedne svijesti, nego iskustvo civilizacije, jednog duhovnog obzora, vjere, ne sjećanja, ne one koja je postavljena i postala našim svetim, sakralnim, temeljena u Bibliji ili Kur'anu, nego koja je postavljena i ostavljena u čovjeku samu; duhovnoj sili kao takvoj, sili koja vlada našim bićem, a naročito našim etičkim i političkim. Takvom povijest vidi Jahić već u *Oku*:

»na dojkama umjesto bradavica
nikla je povijest
dijete ih siše i ponavlja
greške u koracima«

(abecedarij sumnje / među sporednim
neprijateljima (O., 79)

a nastavlja je takvom gledati i u *Kristalima*. I Jahić traži kako se spasiti iz toga kaosa koji ima atribut zloga. Autorovo istraživanje, pa i konstruiranje, svijeta nije uzmicanje, ne, nikako eskapističko nastojanje (nije bijeg iz života), ono je dobro promišljeno i on ne bježi ni iz svijeta, ni iz problema, on samo traži izlaz, traži budućnost, spasenje koje se ponekad čini i utopijom, besmisлом i nerazumljivim njemu samom, ali ne odustaje, on se nada, njegov subjekt ostaje tu, on kao da se napaja baš takvim stanjem zloga da bi mogao u svijet nepovjerenja reći svoje vjerovanje iznutra. I još to; kako (je) čovjeku pronaći njegov/ svoj identitet u tome i kako spasiti, u toj silovitoj stihiji koju nosi i kojom pritišće vrijeme, osobni identitet. Kako spasiti sve ono što čini obitelj, onu jedinstvenu toplinu koja biva zasada jednog identiteta, ne da bi ostao u onom genotipskom obliku koji ga čini samo... ne, prihvatiti je Jahićevu čovjeku lik fenotipa kojim ga obdaruje ili nagriza i izvanjsko.

Dakako da se Jahićev lirski subjekt svega toga želi osloboditi na drukčiji način. Na način, kojim nastoji strukturirati, već otprije, destruktivni svijet... izvan povijesnih stereotipa koji nikamo ne odvedoše čovječanstvo.

7. HORIZONT ETIČKOGA

Jahićeva se pjesma (i prva i posljednja; i u prvoj i posljednjoj zbirci) doima kao tematska spirala koja ima dvije paralelne vertikale; individualno i opće, doima se svojim poretkom riječi, poretkom misli i koječime još, kao prolog i epilog, koji lirski subjekt ispovijeda u svojoj intimi, doima se svojevršnim monologom emotivnoga; i isto tako razumnoga, kao izvjesni manifest o onom bizarnom i onom prevažnom za čovjeka, čijim će se rubom poredati sve ono što je izraslo zbirkom pjesnikove preokupacije kojom izriče poruku, podastire filozofsku tezu koja je još samo premisa, samo pretpostavka, samo mogućnost; ako i kad; ali i sigurnost, jer Jahić ne želi čitatelja ostaviti u dvojbi, želi mu reći istinu, kao onome koji ostaje iza nas; *Kad me jednom bude pitao, a jednom hoće svakako* (K, 13). Želi mu; njemu, sinu, čovjeku, reći da taj kaos nije determiniran ni vremenom, a niti prostorom, te se može premješati sa zapada na istok kao grijeh ili s istoka na zapad kao zlo, jer to zlo i taj grijeh nije privilegija samo zapada niti samo istoka. Pa se nalazimo istim na zapadu i na istoku zemljine sfere, u istom etičkom bezdanu, u zlu ili grijehu.

I uz to, u traganju za oslobađanjem, Jahić ispituje svijet svojega horizonta, a to je i naš svijet i naš horizont, i otkriva Jahić kako čovjek egzistira i kako funkcionira u tom svijetu; kako doživljava smrt, kako bolest, kako rat... A to je pitanje, pak, religije... jer Bog je i onaj koji nas je ostavio (Eli! Eli! lama azavtani!?), i onaj s kojim putujemo. Relacija čovjeka i boga-spasitelja, ma kako se njegovo objavljeno imenovalo Jahve, Muhamed ili Bog, Krist, Višnu – Krišna, i bijaše li ona zapisana Biblijom, Kur'anom ili Talmudom, ili pak, Bhagavad-gitom... ista je. I, konačno, završava li čovjekov put izvan svoje individualnosti, ili u svojoj množini, tamo *gdje grob im je ili mezar* (K, 31), svejedno je.

Pa sada bismo mogli reći i na ono postavljeno pitanje; relacije etičkoga i estetskoga u Jahićevoj poeziji; Jahić putuje sa svojom angažiranom poezijom od estetskoga u etičko,

i od etike u estetiku i to ne u 'estetiku u onom kantovskom smislu riječi',⁷ jer Jahićeva je poezija i te kako zainteresirana »za stvarni svijet« i pri tom je nakana pjesmovnog putovanja osmišljavanje egzistencije koja bi mogla biti, ili se takvom barem zvati, sloboda ovozemaljskoga čovjeka.

* * *

IZVORI

Jahić, Ervin: *Oko andaluzijskoga psa*, Studio grafičkih ideja, Zagreb, 1994.

Jahić, Ervin: *Kristali Afganistana*, V.B.Z., Zagreb, 2007.

LITERATURA

Frye, Northrop: *Anatomija kritike* (prijevod Giga Gračan), Naprijed, Zagreb, 1979.

Genette, Gerard: *Fikcija i dikcija* (s francuskoga preveo Goran Rukavina), Ceres, Zagreb, 2002.

Grlić, Danko: *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb, 1982.

Milanja, Cvjetko: *Doba razlika*, Stvarnost, Zagreb, 1991.

Simeon, Rikard: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Solar, Milivoj: *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.

Strehovec, Janez: *Telo pesmi*, u: *Sodobnost* (str. 72-85), Ljubljana, letnik 72, številka 1, januar 2008.

⁷ Gerard Genette: *Fikcija i dikcija*, Ceres, Zagreb, 2002., str. 6.

POLITIČKI PROSTORI GRADA U KOJEMU SE »MIJENJA
MAESTRO, ALI MUZIKA OSTAJE ISTA«
(ČITANJE ROMANA *JEDAN U SEDAM* JURJA GRACINA, DRUGO DOPUNJENO
IZDANJE, U VLASTITOJ NAKLADI, ZADAR, 2012.)

Divna Mrdeža Antonina

1.

U proznom žanrovskom hibridu Jurja Gracina (književnika, romanista, sveučilišnoga profesora u miru) *Jedan u sedam*, čitatelj se susreće s narativnom strukturom kojom dominira matrica autobiografskoga romana, sastavljena od sedam priča povezanih glavnim likom i kronološkom prezentacijom ključnih egzistencijalnih točaka iz razdoblja djetinjstva, maturacije i socijalizacije protagonista. K tome, tekst razvidno posjeduje i osobine romana mozaične strukture koji tematizira i prostor Zadra tako što progresivno razvija temu u paralelan historiografski narativ o gradu. Autorsko ja / glavni junak (*On*) percipira povremeno Grad kao antropomorfnu biće, ali ga narativno ne tretira kao antropomorfizirana protagonista. Zadaću emotivnoga procesuiranja i prezentiranja povijesnih nedaća grada (prezentaciju njegovih mijena i razvoja, poglavito načina na koji preživljava kataklizme i prolazi kroz procese političkih transformacija) preuzima glavni junak koji kao tekstualni subjekt u formi različitih komunikacijskih modela izlaže zbivanja i nudi razmišljanja što pretpostavljaju sličnost ili istovjetnost između vlastite biografije i ključnih historiografskih viđenja grada. Tako se u perspektivi ponuđenoj čitatelju sudbine subjekata nameću pripodobivima i neodvojivima.

No, unutrašnja struktura teksta nudi i mogućnost definiranja žanra kao niza nezavisnih priča (»Urbocid«, »Otok«, »Povratak«, »Stasanje«, »Vojska«, »Osamostaljenje«, »Ključ«) koje povezuju isti lik i prostor. Budući da autor eksperimentira različitim postupcima pripovijedanja u pričama/poglavljima, te kako su i neke od njih objavljivane samostalno

slijedom nastanka, i za definiranje žanra kao zbirke priča autobiografske tematike bilo bi dovoljno elemenata.

2.

Četiri prve priče tematiziraju sjećanje na bezbrižno ili, s obzirom na okolnosti, relativno zaštićeno predratno i ratno odrastanje u građanskoj obitelji. Artefakti vremena s konca tridesetih godina prošloga stoljeća realistično su ispričani detalji građanske svakodnevice u kojima dominiraju opisi obiteljske atmosfere – od epizoda vezanih uz glasovir, radio-aparat, ljubitelje opere i ptica pjevica, sjećanja na dječji vrtić ili pak na igre u prirodi kod djeda lovca do pripovijedanja zgoda s najnovijim modelima dječjih igraćaka prispjelih u zadarske prodavaonice. Slika povijesne svakodnevice, kakva se rijetko nudi čitatelju kad je u pitanju romansirana prošlost Zadra, doima se dragocjenim svjedočanstvom ponuđenim iz unutrašnjega okulara usputna promatrača iz pozadine zbivanja tzv. velikih događaja.

U narativnim postupcima dominira neusustavljenost fokalizacije pripovjedača koja se kosi s Dječjom fokalizacijom unatoč intenciji stapanja: primjerice, u priči *Urbocid* jezik svezajućega pripovjedača posjeduje razinu intelektualnoga stilskog registra odrasle osobe, ali preuzima ulogu tumača dječjega iskaza i dekonstrukcije mentalnoga sklopa djeteta. Vođeno glasom odrasle osobe, Dijete ne uspijeva izboriti prostor za vlastitu perspektivu te se dva očišta često nespretno potiru.

Pripovjedno modeliranoj povijesti svakodnevice pripada i tema otočkoga egzila, predstavljena po mjeri slobode dječje, gotovo avanturističke fantazije u priči *Otok*. U *Povratku* se, pak, tematiziraju ponajprije emocije povratnika iz otočkoga edena: dominantno vedro raspoloženje iz prethodne priče obrušava se u iskazima nevjerice, opisima tuge i užasa izazvanima susretom sa Zadrom, opustošenim i razorenim bombardiranjem. Autor poseže za citatom kao nadomjestkom opisa, a u svrhu prezentacije plimnoga vala emocija u povratnika iz zbjega koji gledaju Zadar, užasnuti pogledom na ostatke grada, s broda dok uplovljava u luku, manevrirajući između plutajućih mina. Naime, lirska pjesma Slavka Mikolčevića *Nad gradom prignut* uvedena je kao klimaks i naknadno uspostavljeni intertekstualni komunikacijski most kojim se sugerira kako subliminirana emocija, koja se ni nakon više desetljeća ne uspijeva osloboditi u tekst, treba lakše pristići od tekstualnog subjekta k čitatelju.

On potom pripovijeda u priči *Mozaik* svoje adolescentsko sazrijevanje u poratnom Zadru 50-ih i 60-ih godina, a u stilskom sloju pripovijedanja kratkih epizoda dominantna je ironija kojom se oblikuje percepcija nove, komunističke, ideologije. Autor dekonstruira implementiranje nove ideologije u sve javne manifestacije Grada i prezentira način reflektiranja ideologije na život i svjetonazor neangažirana građanina. Dominira raspoloženje pripovjedača garnirano humorističnim detaljima i anegdotama o oporavku i obnovi Grada. Grad nakratko postaje idejom socijalističkoga junaka i mikroprostorom

nove Jugoslavije, oglednim uzorkom za kompleksne međunacionalne i socijalno usložnjene odnose, u čijoj se prezentaciji nazire stereotipija konstruktivističke iluzije o besklasnom društvu ideološkoga oblikovanja privilegiranih i osude »jednakijih od jednakih«.

U priči »Stasanje« *On* (subjekt/pripovjedač) prezentira trenutke i karaktere koje izdvaja kao relevantne u procesu vlastita traganja za profesionalnim identitetom – što vodi čitatelja u sumoran ambijent socijalističkih uredskih prostora administracije, a potom i u prisjećanje na proživljavanje studentskih dana u vrijeme Hrvatskoga proljeća.

Prostori služenja vojnoga roka prezentirani su, pak, kroz život *kasarne* kao svojevrsna heterotopija muške inicijacije i introspekcije u priči »Vojska«, a u pozadini apostrofirana referentnog sloja predodžbi o jugoslavenskoj vojsci kao reprezentativnom modelu institucionalne diskriminacije nacija, individualnosti i, posebice, intelektualaca.

Razmatranje o statusu intelektualca u sjeni je opisanih dojmova o snaženju ideološkog ozračja u prostoru akademske zajednice u pričama »Osamostaljenje« i »Ključ«. Uzgredni likovi (najčešće su to kolege i suradnici) s kojima se *On* susreće umnogome su zamagljene ideološke funkcije čija lica pripovjedač ne otkriva. Čini se zato što autobiografski element u romanu pripovjedača priječi da se uhvati u koštac sa *stvarnom* aktualnom zbiljom – odnosno, on jasno nazire od mogućnosti prepoznavanja likova/sugrađana. U pojedinim segmentima takav stav opterećuje čitanje kao autobiografsko i referencijalno, a ujedno nadindividualno i opće.

»Ključ« je umnogome drukčija priča od prethodnih o novijoj zadarskoj povijesti. Grad se nudi kao mjesto aktualnih zbivanja i kao muzej ispričovanih sjećanja u prethodnim pričama. Minimalizira se funkcija prostora Grada kao nezavisna subjekta, a dominira introspekcija čovjeka koji oklijeva zakoračiti u neizvjesnost na koncu radnog vijeka. Dominira misao da je Grad postao produktom djela i nedjela čovjeka i takva se slika formira u emotivnom oku tekstualnoga subjekta u različitim unutarnjim iskaznim oblicima: kao promatrača i analitičara – ujedno njegova stanovnika i supratitelja kroz vrijeme. Grad je definiran kao kolijevka, prijatelj, kao onaj koji spašava i osuđuje – pomoćnik i protivnik u arhetipskom smislu. Percipira se i kao metonimija života – ljudskog staništa »u kojemu je toplo, ali mirisi nisu baš najugodniji«. Evidentno se napušta uplitanje različitih razina perspektive. Pripovjedač i subjekt se pretapaju bez vremenske distancije. Naracija i brojni unutarnji monolozi su u optimalnom suodnosu i ne odišu intelektualnom pretencioznošću niti zaklanjanjem iza aluzija razumljivih samo uskom krugu.

3.

Roman *Jedan u sedam* Jurja Gracina operacionalizira perspektivu autobiografije kojom nudi zanimljivu historiografsku povijest grada pomoću mozaika sjećanja na život u njemu s različitih gledišta. U prva tri poglavlja s postranična glediša subjekta koji nije akter – sukreator događanja, ali je svjedok od najranije dobi koja čovjeku omogućuje suvislo sjećanje. U poglavljima »Stasanje«, »Vojska«, »Osamostaljenje« i »Ključ«

postaje akterom koji se deklarira čovjekom jasnih uvjerenja, moralnih zasada i izražena nacionalnoga i kršćanskog identiteta. Kao takav legitimira se sukreatorom kulturnoga identiteta vremena u kojem živi, djelujući, doduše, u uskom prostoru vlastita poslovnoga i intelektualnog okruženja.

Autor ujedno pozicionira svog pripovjedača svjetonazorno kao promatrača apersonaliziranih ljudskih slabosti i mana koje akceptira poput očekivanih konstanti u organizmu ljudske zajednice. Osnovni moto prihvaća već u djetinjstvu kao svojevrsan zavjet: »Promijenio se maestro, ali muzika je ostala ista – rekao je, po tko zna koji put, nono«. Poslovičnu mudrost prenosi *nono*, a *On* će je polako razumijevati i testirati hodom kroz povijesne mijene. Političko ozračje fašizma, komunističke ideologije i ideologije nacionalizma, u skladu s motom, opisani su kao manifestacija redovitih napada na individualizam, građanske vrijednosti i na intelektualizam koji nije u službi samoproduciranja ideologija. Uzgredno ocrtaava karijeriste, krivokletnike, škrece, špijune kao svevremenu pojavu i ni u jedno vrijeme ne upire prstom kao u »moje vrijeme koje me je izdiglo i kojemu ću oprostiti slabosti«. Tekstualni subjekt računa s tim da će čitatelj – suvremenik opisanih sustava – lako prepoznati opisane oznake vremena kao opća mjesta iz kritike političkih sustava, pod uvjetom, naravno, da je bio iz bilo kojih razloga distanciran od vladajućih ideologija.

Unatoč jasnoj autobiografskoj tendenciji, roman je ponajprije tekst u kojem subjekt uglavnom izbjegava prezentiranje vlastitoga intimnog svijeta, da bi ponudio viđenje novije povijesti Zadra u njegovim egzistencijalnim trenucima. Možda je s tim u vezi i simbolika brojeva »jedan u sedam« u naslovu, koja se poigrava s popularnim reklamnim sloganima pa i sa značenjem dinamičkoga savršenstva: sveukupnosti prostora i vremena u kretanju i simbolom vječnoga života – kao i završetkom jednoga ciklusa (sedam priča) i početkom novog – što podrazumijeva nemir u odnosu na nepoznato koje se otvara prestankom radnoga vijeka subjekta i pripovjedača.

CD ČAKAVSKI BARDI – ŠKATULICE KE SOPU

Vjekoslava Jurdana

Kada je davne 1941. godine Ivan Goran Kovačić u zagrebačkim *Novostima* pisao prikaz antologijske zbirke *Čakavski stihovi* Drage Gervaisa, naslovio ga je kao »**Slike koje sviraju**«. Ističući osobit, jedinstven i neponovljivo životan svijet Gervaisove poezije, uočava u tom žanrovsko lirskome svijetu dramsku esenciju, a taj prividni paradoks dramskoga u lirskome, naznačuje Kovačić, postignut je plastičnošću slika svakodnevice malih ljudi i njihovih životnih situacija.

Jer, Gervaisa zanima *čovjek*, u njegovu konkretnom egzistencijalnom trenutku. Štoviše, on zaustavlja taj trenutak, kao što uostalom to čini i većina pisaca u egzilu (Gervais, prisjetimo se, svoju antologijsku čakavsku poeziju ispisuje u progonstvu, u teškim trenucima nostalgije i melankolije), želeći povratiti ono (vrijeme i mjesto) koje mu je usudom povijesti i politike oduzeto. U vremenskoj kapsuli (termin iz teorije egzilne književnosti) koju izgrađuje svojim stihovima, i *akustičnost* oslikanih prizora ima osobito ulogu. Naime, mi recipijenti, kao i lirski subjekt koji prikazuje te sličice svog/ našeg izgubljenog Edena, ulazimo u taj izgubljeni svijet, bivamo njegovim svjedocima, upravo po tome što nas uvlači i svojim vizualnim i akustičnim nitima. I veliki Goran ističe upravo akustičnost, živost, dinamiku, muzikalnost tog poetski re-konstruiranog svijeta, nazivajući Gervaisove stihove »kutijicama koje sviraju«.

Obojica veliki (dijalektalni) pjesnici, obojica podrijetlom iz Gorskoga kotara (naime, iako je Drago Gervais rođeni Opatijac, njegov otac, odnosno djed, podrijetlom su iz Severina na Kupi, župa Lukovdol), družu se, kako svjedoči Gervais »po goranskoj liniji« u Zagrebu. Goran, kao i u nizu drugih poznatijih situacija, i svojim prikazom Gervaisove poezije (kao da) predskazuje budućnost. Jer, 2013. godine, ta je poezija predstavljena javnosti upravo u suvremenom medijskom formatu *kutijice koja svira*.

Naime, krajem lipnja 2013., upravo u vrijeme spomendana Gervaisove prerane i tragične smrti (+1. VII. 1957.), dovršena je i predstavljena javnosti trilogija nosača zvuka *Čakavski bard*. Prvi kompaktni disk je posvećen **Dragi Gervaisu (CD Kot suzice vele)**.

Na drugome je snimljena poezija **Zorana Kompanjeta** (CD *Takovi smo pak ča*), a na trećemu **Ljubomira Pavešića** (CD *Pišen ti divojko*).

Idejna začetnica i autorica cijelog projekta Rajka Jurdana-Šepić, dakako, nije znala za davnu Kovačićevu opservaciju Gervaisove poezije, no, kao recentna čakavska pjesnikinja i promotorica čakavske pjesničke riječi i tradicije, ostvaruje projekt, odnosno artefakt, upravo na tragu Kovačićeve eksplikacije. Živimo u trenutku intenzivnog medijskog i tehnološkog napretka, okruženi obiljem medija, no ne manje potrebiti i željni iskonske autentične riječi/Riječi. Onē, koja nas izravno povezuje s najdubljim temeljima naše egzistencije, identiteta, prošlosti i budućnosti. Na globalnoj karti suvremenog svijeta, sve je veća potreba za samosvojnim mapiranjima lokalnih identiteta i kazivanjem autentičnih priča. Tako, već se govori i o razdoblju autentičnosti, koje upravo nastupa nakon već pomalo otrcanog i ispuhanog postmodernizma. No, svakako valja naznačiti da je riječ o povezanim kategorijama, pa ova autentičnost biva tako prorađena i prerađena upravo postmodernom filozofskom i svjetonazorskom perspektivom. Daleko bi nas odvelo detaljnije ekspliciranje ove problematike, a nije to ni tema ovoga prikaza.

Jednostavno, potreba za govorenom riječju ni u jednom trenutku cjelokupnog razvoja civilizacije nije jenjala. Pa tako ni danas.

U tom i takvom kontekstu sagledavamo pojavu spomenute trilogije nosača zvukova, zapravo trodijelnu zbirku čitane poezije koja kao artefakt predstavlja i autentičan zvučni suvenir kvarnerskoga kraja.

Jer, ni ostala dvojica autora nisu tek nasumice i slučajno izabrani. I Zoran Kompanjet i Ljubomir Pavešić slijede žerveovsku poetiku, no, za razliku od većine tzv. žerveovaca koji ne izlaze iz kategorije sljedbeništva, štoviše, epigonstva, Kompanjet i Pavešić, u tako zadanome tekstualnome, ali i izvantekstualnome okviru, (pre)ispisuju samosvojne pjesničke invencije. Kompanjetova poezija na temeljima žerveovskog humora (smijeh kroz suze) prikazuje taj isti kontekst kroz prizmu ironije (takvi smo, pa što). Ljubomir Pavešić Gervaisovu tragiku humora (Kovačić je rekao »crne misli što su grobljanski tamne«), slijedi pak i produbljuje do najtamnijih dimenzija; naime funebralne i horibilne. Te nas pak vraćaju i u svijet Kovačićeva poetskog iskaza. I tako se pjesnički krug zatvara, i istodobno otvara (naj)novijim čitanjima.

I Gervais, i Kompanjet i Pavešić svojim su pjesničkim radom, ali i upornim promicanjem čakavske riječi mnogostruko zadužili sve nas. Poznato je da su sva trojica bili agilni kulturni i društveni djelatnici koji su, prečesto nauštrb vlastitih snaga, inicirali, organizirali, održavali niz manifestacija, osnivali kulturne ustanove, promicali suvremene medije, a sva trojica iskazali se su se u vještini govorenog umijeća, naime u interpretativnom kazivanju čakavske pjesničke riječi. Valja ovdje istaći kako *kazivana* pjesnička riječ ima svoje osobitosti, svoje specifične zahtjeve. Radi se, dakako, o umijeću recitacije poznatom iz antičkog svijeta, a koje je, nepravедno i iz mnogih oportunitnih razloga, zanemareno u našem današnjem društvu. Možda je tomu razlog sasvim jednostavan, naime, to umijeće iziskuje jako mnogo talenta, truda i rada, usavršavanja, znanja, i nikad nije dovršeno, dovoljno dobro, a da ne govorimo koliko je nedovoljno vrednovano i cijenjeno.

Stoga, svaki artefakt, ostvaren u tom području, valja gromoglasno pozdraviti, cijeniti i držati kao kap vode na dlanu. Osobito, ako je postignuta kvaliteta, što je u ostvaraju ove CD-trilogije doista slučaj. Jer, izuzetno je sretna okolnost da i danas ima kompletnih autor(ic)a koje pomoću aktualnih medija omogućuju suvremenom recipijentu kako zvuči vrhunsko recitiranje čakavske pjesničke riječi.

Pjesme trojice čakavskih bardova, s pravom tako imenovanim jer se na njihovim poetskim temeljima i danas gradi općenito vječno nedovršena poetska zgrada, u ovom slučaju Hrvatskoga primorja, odabrale su i interpretirale već spomenuta suvremena čakavska pjesnikinja i promotorica čakavskog jezika i stvaralaštva Rajka Jurdana-Šepić i sada već gotovo antologijska Vlasta Sušanj Kapićeva. Pjesnički i pokretački rad Vlaste Sušanj na području čakavskog jezika itekako je (pre)poznat u književnoj kritici i javnosti te je uzorom, poticajem i smjerokazom (naj)novijim generacijama. Obje autorice tako slijede onu slavnu tradiciju koju su namrijela upravo trojica bardova.

One obilno iskazuju bogatstvo svoga recitatorskog umijeća: u nebrojenim registrima svojih glasovnih mogućnosti, bojom, jačinom, tempom, stankama, intonacijom, ukratko, temeljnim vrednotama govor(e)ne interpretacije. Sve to dovedeno je u ovom slučaju do najviših razina, a ne treba smetnuti s uma da je riječ i o autoricama/pokretačicama te voditeljicama niza poznatih i antologijskih radijskih emisija.

Ovo njihovo kazivanje prati i posebno osmišljena i aranžirana autorska glazbena podloga za svih 70 pjesama koju potpisuju Robert Funčić (producent, snimatelj, gitara), dr. art. Mihalj Ivković (harmonika) i Smiljan Kirinčić (klavir). No, glazba nije tek pratnja stihovima. Značajki odabrana i komponirana, ona kontrapunktalnim zakonima i stvaralačkom invencijom spomenutih glazbenih autora, vodi intermedijalni dijalog s poetskom riječi. A ta je poetska riječ tematski i žanrovski, idejno i motivski, kao i na formalnoj razini, doista raznolika i poziva na jednako tako bogat dijaloški odgovor koji (ni) u ovome aspektu Trilogije nije izostao. Jer, primjenjujući ovdje termine iz teorije citatnosti, glazba trojice spomenutih muzičara tako vodi citatni dijalog s poezijom trojice pjesnika. Intertekstualni i intermedijalni elementi (glazbe i poezije, poezije i glazbe, poezije i poezije) uglavnom su ugrađeni u strukturu artefakta i prefunkcionalizirani u skladu s užim zahtjevima samoga književnog teksta. Na temelju star(iji)h, uvriježenih njihovih smislova stvaraju se novi i neočekivani, a semantički smisao toga dijaloga nije imitiranje, već slobodno kreiranje smisla podteksta. Riječ je ravnopravnim relacijama u kojem se podrazumijeva izostanak subordinacije podteksta (poezije) i vlastitog teksta (glazbe) i u kojima se vlastito (glazbeno) ostvarenje ne želi ni potvrđivati (ilustrativni tip citatnosti), ali niti rušiti (iluminativni tip, varijanta polemike), nego transformirati poznato čitateljevo/slušateljevo iskustvo. Pri tome dolazi do premještanja, »presadivanja« gotovo arhetipske analogije, no taj performans zapravo ne izlazi iz reprezentativne konotativne ravnice poetskih simbola. Pa glazbeni oblici kojima se sadržaj organizira proizlaze iz samoga pjesništva. Vratimo se i u ovoj komponenti Goranu Kovačiću. On u spomenutom prikazu Gervaisove poezije, govori o »čakavskim orkestrionima«. Tim je izrazom upravo dekonstruirao polifoniju raznolikih registara u Gervaisovoj poeziji. Pa tako i ova intermedijalna relacija poezije s glazbom, budući da su nebrojene Gervaisove

pjesme, kao pjesme ostale dvojice bardova, umjetnički vrhunski transponirane u medij glazbe, umnožava postojeće i pionirski otkriva nove registre dviju umjetnosti: riječi i zvuka. U tom dijalogu i riječ, i glas i zvuk vlastitim izražajnim svjetovima re-kreiraju složen i ambivalentan novi prostor te mnogostrukim učincima djeluju na recipijenta. To su tri ravnopravne dionice polifone strukture koju čini čitava ova trilogija.

Štoviše, svaki CD sadrži i popratnu knjižicu s tekstovima svih govorenih pjesama, a stručnu književnu, dijalektološku i uredničku podršku dale su dr. sc. Sanja Zubčić, dr. sc. Jasna Gržinić i dr. sc. Vjekoslava Jurdana.

Da autorice projekta nisu niti jedan detalj i aspekt projekta prepustile slučaju, svjedoči i činjenica da su i audio i vizualna dimenzija cijelog artefakta jednako vrhunski i stručno ostvarene. Tako likovno oblikovanje kompleta potpisuje Vojo Radoičić u znalačkoj intermedijalnoj relaciji poezije i likovne umjetnosti.

Izdavač trilogije je Libra d.o.o., a izdavanje su financijski poduprli Grad Rijeka, Grad Opatija, Općina Matulji, Grad Kastav, Primorsko-goranska županija i Ustanova Ivan Matetić Ronjgov.

Do sada su *Čakavski bard* predstavljeni javnosti dva puta. 28. lipnja 2013. u prepunoj dvorani opatijske Vile Angioline, u organizaciji tamošnje Gradske knjižnice i čitaonice »Viktor Car Emin«, i 30. kolovoza u revijalnom dijelu 9. Čansonfesta u Kastvu. Štoviše, do kraja godine održat će se još dvije promocije, jedna u rujnu u Srdočima, a druga u prosincu u Ronjgima.

Da je riječ o projektu koji itekako polazi od činjenice bogatog nasljeđa prošlosti i njegove suvremene aktualizacije, svjedoči i činjenica da je u cilju prenošenja tradicije i čakavštine na nove naraštaje, svakoj osnovnoj školi u Primorsko-goranskoj županiji poklonjen jedan komplet CD-a.

U aktualnom trenutku u kojem, s ponosom treba istaći, na Kvarneru egzistira bogat književni čakavski život, jer je tiskano i promovirano obilje novih zbirki pjesama, a na različitim se pjesničkim i glazbenim manifestacijama kao i pjesničkim natječajima obaraju rekordi u broju sudionika i gledatelja, i ove Kutijice koje sviraju na svoj, posve suvremen način, pokazuju i dokazuju život čakavskog (poetskog) svijeta. Namijenjene su *sakidajnemu čoveku* da mu budu pratilica, utjeha, radost i smisao u suvremenom otuđenom i prečesto nehumanom svijetu. Istodobno tog čovjeka direktno i učinkovito povezuju s vlastitim korijenima, re-konstruirajući njegov destruirani identitet, postajući tako njegova svojina, njegovo vrhunsko poetsko nasljeđe. Ti »čakavski orkestrioni« njegova su vremenska kapsula, njegove *škatulice ke sopu*.

»ALKA JE VJEČNA, MI SMO PROLAZNI«

(ANA-MARIJA VUKUŠIĆ: »*U SRIDU: SJEĆANJE, PAMĆENJE I ŽIVOT ALKE*«,
INSTITUT ZA ETNOLOGIJU I FOLKLORISTIKU, ZAGREB, 2013.)

Vanja Budišćak

Hrvatska tradicijska kultura suviše je dugo kotirala kao kompleks o kojemu se »sve zna«, pa se o pojedinim njezinim sastavnicama, njihovu podrijetlu i značaju samo u rijetkim prigodama vodila ozbiljna i argumentirana znanstvena rasprava. Deficit istraživačkih pothvata orijentiranih na traženje njezinih korijena i utvrđivanje mehanizama održavanja i prenošenja »žive baštine« i u treći milenij sve do nedavno pratio je i Alku, znamenito viteško nadmetanje koje početkom kolovoza svake godine pažnju javnosti makar nakratko skrene k Sinju. Razumijevanju neprekinute trostoljetne tradicije Sinjske alke, koja je 2010. uvrštena na UNESCO-ovu »Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva«, već nadolazećega bi ljeta mogla i trebala pripomoći instruktivna studija što ju je, u sklopu biblioteke »Nova etnografija«, objavio zagrebački Institut za etnologiju i folkloristiku. Riječ je o knjizi »*U sridu: sjećanje, pamćenje i život Alke*« Ane-Marije Vukušić, inače znanstvene suradnice pri Institutu, koja s antropološko-etnološkog aspekta po prvi puta rasvjetljava upravo »vječnost« Alke, odnosno, njezinu kontinuiranu vitalnost kao produkt sretne simbioze društvenoga i individualnog pamćenja, a time i jamca povijesne prilagodljivosti.

SUVREMENI PRISTUP ALKI

»*U sridu*« se ispostavlja možda i prvom sustavnom studijom Sinjske alke uopće, navlastito kada je riječ o užem autoričinu stručnom području. Naime, unatrag nekoliko desetljeća, fenomen Alke u etnološkim je krugovima zaobilazan u širokome luku, zbog čega

je čitatelj željan spoznaja o ovoj viteškoj igri bio prisiljen posezati za (foto)monografijama Šime Jurića (»Sinjska alka«, 1965.), Petra Vučića (»Hrvatski duh Alke«, 1998.) ili Borisa Ljubičića (»Alka«, 2001.), koje su, mahom, težile pružanju tek najosnovnijih informacija, bez ikakve namjere za istraživačkom problematizacijom već od ranije poznatih činjenica. Izuzme li se zbornik-monografija »Sinjska alka« iz 1987. u kojemu se tek nešto opširnije razrađuju teme iz dvadesetak godina starije Jurićeve publikacije, velika većina etnoloških pristupa Alki (iz pera Nike Kureta, Dušana Nedeljkovića, Desanke Nikolić, Nikole Bonifačića Rožina, Jelene Gamulin i dr.) potječe još iz šezdesetih godina prošloga stoljeća, što je već dovoljno jasan indikator nasušne potrebe za radom kakav je onaj Ane-Marije Vukušić.

Za razliku od većine neposrednih joj prethodnika u istome poslu, autorica u svojem istraživanju najpoznatije sinjske manifestacije tek povremeno gazi utabanim putovima, opredjeljujući se za čitanje tradicije iz vizure najsvježijih (etnoloških) teorija. To će, konkretno, reći kako joj pri traženju argumenata za dugovječnost jedine do danas preživjele domaće varijante srednjovjekovnih viteških igara pomaže nenametljivo evociran suvremen teorijski koncept sjećanja/pamćenja koji se još u prošleme stoljeću oslobodio iz čvrstoga zagrljaja psihologije, iznašavši plodno tlo u gotovo svim humanističkim disciplinama – od sociologije do znanosti o književnosti. Simbolički se upirući o uspomene na pobjedu Sinjana nad Turcima 1715. godine, Alka, primjećuje Vukušić, postaje nekom vrstom »mjestu pamćenja« na kojemu se kolektivno sjećanje isprepleće s individualnim, te tako otvara i prostor poistovjećivanju povijesnih junaštava s (tada) aktualnim kakva su, primjerice, bila ona hrvatskih vojnika u Domovinske ratu. »Suvremeno revitaliziranje sjećanja« Sinjsku alku čini i vrlo prijemljivom za moguće politizacije, pa ne treba podsjećati na skandal koji je obilježio prvo natjecanje u ovome stoljeću kada je zbog skupa potpore generalu Mirku Norcu tadašnji predsjednik odbio biti pokroviteljem 286. Alke.

AKTUALNA TRADICIJA

Studiju Ane-Marije Vukušić otvara podsjećanje na pravila Sinjske alke uz potanki opis priprema alkara za samo nadmetanje, a posebna je pozornost posvećena i srednjovjekovnim korijenima igre prvi zapisi o kojoj datiraju još iz 15. stoljeća. Vrlo slično natjecanje tada je zabilježeno i u Dubrovniku, a nešto kasnije igre koje su uključivale gađanje mete iz trka pojavit će se u Zadru, Makarskoj, Imotskome, pa i u Zagrebu, no niti jedna se od njih nije uspjela održati do naših vremena. U nastavku knjige autorica tragove Sinjske alke locira u pisanim izvorima (pjesničkim i putopisnim tekstovima), navodeći Julija Bajamontija kao autora prvoga književnog svjedočanstva o postojanju Alke (riječ je o pjesmi *U čast Alke* iz 1784.), ali ne zaboravlja ni onih nekoliko etnoloških obrada sinjske manifestacije, mahom starijih datuma. Četrto poglavlje »*U sridu*« propituje tradicionalnu klasifikaciju Alke kao »viteške igre«, ponajvećma se orijentirajući na osobine viteštva (junaštvo, čast i lojalnost) što ih alkarima – sadašnjim i budućim – propisuje Statut Viteškoga alcarskog

društva (njegova prva inačica nastaje još 1833.), pri čemu se Alka ispostavlja zapravo prilagodbom igre inozemne provenijencije domaćim (lokalnim) prilikama, što će posebno podcrtati upravo pitanje sjećanja i njegove suvremene reaktivacije u konkretnome društvenom okviru.

Kategoriji pamćenja/sjećanja u cijelosti je posvećeno i posljednje, peto poglavlje studije u kojemu se kolektivnoj memoriji pridružuju i mnogostruke individualne uspomene i upamćeni doživljaji s alkarskih natjecanja. Pritom se iznimno interesantnima ispostavljaju svjedočanstva trojice članova Viteškoga alkarskog društva, jedan od kojih će istaknuti i već spomenutu tvrdnju o vječnosti Alke naspram prolaznosti života njezinih sudionika koja, na neki način, možda i ponajbolje sumira zaključke cjelokupna istraživanja. Premda simbol konkretnoga povijesnog, društveno općevažnog događaja, a time i svojevrsna komemorativna ceremonija s jasno artikuliranim načinom evokacije uspomena na nj (odatle ritualni aspekti, čvrsta hijerarhija, obveze propisane statutom itd.), Sinjska se alka u jednakoj, ako ne i većoj mjeri gradi kao prostor posve osobnoga, individualnog sjećanja. Upisujući se u živote alkara kao sprega lokalne, obiteljske i življene povijesti, Alka tako postaje presjecištem kolektivnoga i pojedinačnog, pa odatle i ne čude nimalo nezanemarive razlike u njezinoj percepciji što ih otkrivaju prezentirana svjedočanstva Sinjana. Značenje Alke prvi se tako put pokazuje ovisnim podjednako o »privatnim« i »javnim« previranjima, nekom vrstom vječno aktualne i mijenjajuće tradicije, čime autorica uspijeva razbiti »egzotičnu« njezinu sliku kao pukog relikta prošlosti zanimljiva samo poradi onih nekoliko ljetnih dana u kojima je Sinjani »vade iz naftalina« ne bi li turistima i pokroviteljima s političkoga vrha pokazali jedan dio svoje davno odumrle povijesti.

Knjiga Ane-Marije Vukušić vrijedan je i inovativan prilog razumijevanju hrvatske (tradicijske) kulture, tim više što kroz antropološko-etnološku analizu Sinjske alke kao »simbola višestrukoga značenja« pridonosi i posve novome poimanju hrvatskog identiteta u okvirima neprestanoga dijaloga prošlosti i sadašnjosti, sjećanja i življenja, grupnoga i pojedinačnog. Njezina dodatna vrijednost krije se i u pitkome, teško razumljivom stručnom terminologijom posve neopterećenom stilu koji je čini pristupačnom širem čitateljstvu i tako nameće ne samo možda i najpouzdanijim uvodom u najstariju i najpoznatiju domaću vitešku igru, već i poticajem na sjećanje – koje i jest život.

PARADIGMATSKA OBILJEŽJA HRVATSKOG PJESNIŠTVA
CVJETKO MILANJA: *HRVATSKO PJESNIŠTVO 1950. – 2000.* (IV. DIO,
KNJIGA 2.). BIBLIOTEKA 21. STOLJEĆE. UREDNICA: VIŠNJA BOŠNJAK,
130 MM X 205 MM, MEKI UVEZ S KRILCIMA, NA 366 STRANICA,
ALTAGAMA; ZAGREB, SRPANJ 2012.

Fabijan Lovrić

Književni teoretičar, povjesničar i kritičar Cvjetko Milanja (Zaglav na Dugom otoku, 1943.) redoviti je profesor na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, znanstveni savjetnik na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, ali i vodeći kroatist u korpusu znanstvenog prosuđivanja i organizacije sustava hrvatske književnosti, umreženoga u određene književne pravce u kojima je pronalazio dostojne nositelje i interpretatore književnih vrijednosti, pridružujući tako hrvatsku književnost svim tokovima moderne europske književnosti, čiji su utjecaji nesumnjivi, ali i vrijednosno samostalni u svojim kreacijama, u ovom slučaju u pjesništvu.¹

Na promociji knjige u Knjižnici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu (početkom prosinca 2012.), Tvrtko Vuković je ustvrdio kako liberalni kapitalizam svojim škarama danas reže kadrove, katedre nacionalnih filologija pa i književnike. Ocijenio je kako je u tim okolnostima Milanja za našu kulturu napravio čudo dok mu naša kultura na to vraća čuđenjem. Vuković smatra kako Milanja u svom pristupu najprije upotrebljava teoretski um, a onda se bavi poetičkim opusima. Milanjino je čitanje interdisciplinarno, rekao je, dodavši kako su njegove knjige od presudne važnosti za razumijevanje političnosti jezika. Po Vukovićevim riječima, autor se ne libi donošenja vrijednosnih sudova.

Drugi kritičar na promociji, Branko Maleš, drži da je knjiga ispletana esejističkim narukvicama koje upućuju na sociokulturno stanje vremena, u kojemu konstituiraju pjesnički subjekt koji bi trebalo zadržati ili proširiti.

¹ Cvjetko Milanja: *Hrvatsko pjesništvo 1950. – 2000.* (IV. dio, knjiga 2.). Biblioteka 21. stoljeće. Urednica: Višnja Bošnjak. AltaGAMA, Zagreb, srpanj 2012.

1.

Sam autor, na kraju knjige, umjesto zaključka,² piše:

»Hrvatsko pjesništvo u svojem pedesetogodišnjem razvitku, to jest u drugoj polovici 20. stoljeća, ima nekoliko velikih značajnih grupacija ili generacija, shvaćenih u smislu kakav im je pridavao Šoljan (1972: 315. – 324.), a i drugi predstavnici grupacija. To je jamačno razvidno i iz mojega prikaza toga pjesništva (Milanja, 2000., 2001., 2003., kao i iz ove knjige). To su grupacija krugovaša, grupacija razlogaša, grupacija pitanjaša, grupacija kvorumaša i postitsa, uz »prijelazne« ofaše. Riječ je, dakako, o grupacijama i u književnopovijesnom, i u poetičkom smislu, ali riječ je i o društvenom horizontu i njemu korespondentnoj instanciji subjekta, kakvoga je iznjedrila *književna* praksa, u sferi **teorijskoga** i u sferi **praktičkoga uma**. Ili, drugačije rečeno, radi se o ideji svijeta, filozofiji života, koncepciji društvene stvarnosti, pitanju političkog, i s obzirom na društvenu ulogu intelektualca, pisca, humanističkoga djelatnika, i s obzirom na ideju književnosti, njene uloge, propedeutičke i estetičke, s obzirom na poetičku realizaciju i stilskoparadigmatski aranžman.«

U prvom dijelu obuhvaćeni su autori: Branko Čegec, Vjekoslav Boban, Božica Pažur, Zoran Mašović, Žarko Paić, Goran Rem, Miroslav Mićanović, Delimir Rešicki, Hrvoje Pejaković, Milan Maćešić, Kemal Mujčić Artnam, Miloš Đurđević, Sanja Lovrenčić, Sanja Marčetić, Maja Gjerek, Nikola Petković, Krešimir Bagić, Božica Zoko i Zorica Radaković. Milanja daje osoban izbor pjesnika koji su zavrijedili da ih se upiše među one koji obilježavaju određenu generaciju i epohu i u taj izbor ne treba sumnjati jer autoru kao što je Milanja odavno su ustvrđene znanstvena ozbiljnost i neupitna stručna podloga. To što bi netko drugi izabrao druge reprezentativne književnike ne umanjuje znanstveni pristup ni teorijsko obilježje i podjele što ih je odredio Milanja. Čak i Maleš napominje kako bi odabir književnika, pjesnika kao nositelja određenih paradigmi, trebalo proširiti, s čime se slažem, ali ono temeljno nije ugroženo ovakvim odabirom ma koliko ga proširili u nadogradnji. Stoga, nabrojani kvorumaši i pripadaju određenome, a sloboda izbora pripada autoru.

2.

Drugi dio knjige posvećen je *postistima*, a u Uvodu, autor piše:

»Kao uvod u ovo problemsko polje čini mi se najprimjerenije ukazati na neka određenja koja su katalogizirali sami akteri scene, a koji su ujedno i teoretičari, kritičari, književni povjesnici i pjesnici koji pripadaju tom polju. Riječ je o Tvrtku Vukoviću i Sanjinu Sorelu, iako bi im se mogao pridodati i Jahić te Šodan, s njihovim antologijama i uvodima u njih. No, kako su one ili »parcijalne« (Šodanova), ili »prostorne« (Jahić), one ili

² Isto, str. 315.

govore samo o jednom, tematskom, polju, ili pak detektiraju »sumu« pjesničke proizvodnje određenoga vremenskoga odsječka, te nisu usredištene samo na cjelinu pjesništva postističke grupacije. Kako je kronološki Vuković ranije objavio svoju panoramu (*Off. line, Hrvatsko pjesništvo devedesetih*, 2001.) od Sorela (*Isto i različito*, 2006.), mi ćemo istaknuti srž njegove vizure, kao i Sorelove, uz napomenu da sam te antologije detaljnije i kritičnije prikazao u drugom radu (Milanja, 2012.).³

U ovoj grupi zastupljeni su autori: Tomislav Domović, Damir Šodan, Sibila Petlevski, Miroslav Kirin, Simo Mraović, Tvrtko Vuković, Miljenko Jergović, Drago Glamuzina, Tomica Bajsić, Rade Jarak, Davor Šalat, Ivica Prtenjača, Lana Derkač, Ivan Herceg, Sanjin Sorel, Ervin Jahić, Robert Roklicer, Alen Galović, Tihana Jendričko, Krešimir Pintarić, Tatjana Gromača, Evelina Rudan, Dorta Jagić, Ana Brnardić i Marko Pogačar.

Sve te, različite poetike, usustavljene u paradigmatške okvire dviju grupacija, daju sociološkopolitičku opredijeljenost i trajnost u vremenu određenih granica u kojima je njihovo djelovanje zabilježeno, njihov rad vrednovan i znalački obrazložen vrijednostima pojedinačnih poetika, na što se budući znanstvenici mogu osloniti kroz daljnja teorijska istraživanja. To je moguće ako se ukaže potreba za poetikom jedne grupacije, koja bi obuhvatila još neke autore, te zadovoljila vrijednosni sud o istom u okviru jedne knjige, međutim, Milanjin pristup ostaje temelj. Tu temeljnu vrijednost isticali su mnogi, a sveučilišni profesor i vrstan teoretičar književnosti Ante Stamać kaže kako će *Milanjinu paradigmu valjati slijediti*.⁴

Zasigurno je da gubljivost svjetskog poretka i pjesnička imaginacija umrežuju emocionalna djelovanja i čine preobrazbu i u pjesničkim ostvarenjima, ali temeljna načela i protok ideja u emocionalnom naboju stvaralaštva trebaju ostati na temeljima protočnosti i jasnoće pjesničkoga izraza. U takvom stvaralaštvu ne smije biti nejasnoća niti nerazumljivo napisanih pjesama bez osnovnih značajki ritmičnosti, što neki pak pripisuju slobodi izraza, ali, u kompliciranom jeziku nema glazbenog osjećaja riječi, nema jezične svježine ni misaonih sekvenci koje plijene, nadahnjuju i lako se pamte pa brzo ulaze u svijet praktičnosti, u jezik svakodnevice i ondje ostaju zauvijek. Hrvatska pjesnička riječ ima takvih, svijetlih primjera, visokoestetskih, koji se mogu usporediti s ponajboljim europskim i svjetskim ostvarenjima.

U tom nastojanju i Milanja završava svoju knjigu različitih pjesničkih poetika, različitih izraza, ali pod istom lupom kritičkoga, znanstvenostručnog rakursa, odakle rasvjetljava, ukazuje na mogućnosti njihova zaživljavanja u praksi, što pjesništvu mora biti cilj. Mora mu biti opravdanje za dokaz da pjesma jest i da ostaje cvijetom lijepe književnosti, a pjesnici direktni potomci Njegove volje koja im daruje mogućnost nesvakidašnjeg izraza, nesvakidašnjeg slikanja svijeta: »Za poetiku, kao »rezultat« prethodnog stanja moglo bi se jednom rečenicom reći: iz jezika natrag ka stvarnosnom« (C. M., str. 337.).

Knin, 26. siječnja 2013.

³ Isto, str. 159.

⁴ Ante Stamać: Moje motrište. *Vijenac* br. 196 (06. 09. 2001.) u »Uzoran dobitak«.

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT

OŽUJAK 2014. – LIPANJ 2014.

11. ožujka

– U velikoj dvorani Zavoda HAZU u Splitu, Trg braće Radića 7, predstavljena je zbirka pjesama *Beračica soli* Anele Borčić (Književni krug Split, 2013.). Autoricu i njezine pjesme predstavili su Ivo Babić i Jakša Fiamengo, dok su stihove čitale Svjetlana Blažević i Luči Lončar. Glazbeni dio programa izveli su Ana Opačak i Jurica Karuza iz udruge Prokultura – Split.

16. MEĐUNARODNA KONFERENCIJA KOMPARATISTA

20. – 21. ožujka 2014.

20. ožujka

– U velikoj dvorani Zavoda HAZU u Splitu, Trg braće Radića 7, svečano je otvorena XVI. međunarodna konferencija komparatista, koju su organizirali Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu. Na otvorenju su govorili Nenad Cambi i Pavao Pavličić, a scensku izvedbu *More A. G. Matoša* izveli su studenti Umjetničke akademije u Splitu pod mentorstvom Brune Bebić-Tudor. Studenti su izvedbu posvetili njihovu nastavniku scenskog govora, pok. prof. Zlatku Crnkoviću. Sudjelovali su studenti: Petra Kovačić Pavlina, Sara Ivelić, Zorana Kačić, Lara Živolić, Petra Kovačić, Pere Eranović, Marjan Nejašmić Banić i Bojan Brajčić.

21. ožujka

– U velikoj dvorani Zavoda HAZU (Palača Milesi), održano je zasjedanje konferencije Komparativna povijest hrvatske književnosti: *Matoš i Kamov: paradigme prijeloma*
Sudionici i teme su bili:

Ivan Bošković (Split): *Janko Polić Kamov ili Zašto ga Matoš nije volio? Geneza jednoga odnosa*

- Tatjana Jukić (Zagreb): *Matoš i mazohizam*
 Morana Čale (Zagreb): *Kamov: »... da mogu opjevati bolest«*
 Daniela Kurucová (Bratislava): *Prijevod i recepcija Antuna Gustava Matoša i Janka Polića Kamova u Slovačkoj*
 Fedora Ferluga-Petronio (Udine): *La ricezione di Janko Polić Kamov in Italia*
 Marina Drobiševa (Sankt-Peterburg): *Koncept ljepote i slobode: Antun Gustav Matoš – esejist u razdoblju hrvatske moderne i njegova ruska recepcija*
 Jevgenij Paščenko (Kijev – Zagreb): *Matoš u kontekstu ukrajinsko-hrvatskih poredbi*
 Cvijeta Pavlović (Zagreb): *Matoš, Barrès i pitanja klasifikacije*
 Sintija Čuljat (Rijeka): *»Zadane rime« Antuna Gustava Matoša i Janka Polića Kamova*
 Slaven Jurić (Zagreb): *Ambivalentni glasovi Kamovljeve »Psovke«*
 Lada Čale Feldman (Zagreb): *Posvećeno Kamovu, u spomen Matošu: »Velegrad i duhovni život« u Krležinom 'Hodorlahomoru velikom'*
 Antonija Eremut (Split): *Antun Gustav Matoš i Hermann Bahr: pogled na Dalmaciju početkom XX. st.*
 Perina Meić (Mostar): *»Slobodar« Stanislav Šimić o pjesništvu Janka Polića Kamova*
 Pavao Pavličić (Zagreb): *Šoljanov Matoš*
 Višnja Rogošić (Zagreb): *Što je Brezovcu Kamov?*

MARULIĆEVI DANI (22. – 24. travnja 2014.)

22. travnja

– U velikoj dvorani Zavoda HAZU u Splitu, Trg braće Radića 7, svečano je otvoren znanstveni, književni i izdavački program Marulićevih dana, koji je organizirao *Marulianum*, centar za proučavanje Marka Marulića i njegova humanističkog kruga (Književni krug Split) u suradnji s Društvom hrvatskih književnika, Društvom prijatelja kulturne baštine Split i Zavodom za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu.

Prigodni esej održala je Gorana Stepanić (Pula).

Nakon pročitano g eseja predstavljena je knjiga *Classical Heritage from the Epigraphic to the Digital: Academia Ragusina 2009&2011*, koju su uredili Irena Bratičević i Teo Radić, izdanje Ex libris, Zagreb, 2014. Knjigu su predstavili urednici.

Nakon predstavljanja knjige, izaslanstvo u sastavu: savjetnik gradonačelnika za kulturu Igor Baković, sudionik znanstvenoga skupa Luka Ilić i predsjednik ogranka DHK u Splitu Siniša Vuković položili su vijenac na Marulićev spomenik.

– u 19,00 sati u crkvi sv. Frane održana je sveta misa, koju je predvodio fra Hrvatinić Gabrijel Jurišić, nakon čega je Ante Sapunar u ime Društva prijatelja kulturne baštine održao prigodnu riječ i položio vijenac na Marulićev grob.

23. travnja

– U velikoj dvorani Zavoda HAZU (Palača Milesi), održano je prvo zasjedanje *Colloquium Marulianum XXIV* s temom »Antička baština u renesansnom tekstu (II)«.

Sudionici i teme su bili:

Neven Jovanović (Zagreb): *Hrvatski humanisti kao društvena skupina*
 Petra Šoštarić (Zagreb): *Caducæ frondes, defluxuræ folia: Panonijev prijevod Homera*
 László Jankovits (Pečuh): *Žanrovske tradicije u pjesmi Jana Panonija Ad Somnum*
 Luka Špoljarić (Zagreb): *Drugo lice renesansnog helenizma: Nikola Modruški i*
prijevodi Izokratovih govora Nikoklu i Demoniku.

Gorana Stepanić (Pula): *Carmina figurata i kombinatorička poezija u hrvatskoj renesansi*

Irena Bratičević (Zagreb): *Zbirka egzempla Euzebija Kaboge*

Luka Ilić (Mainz): *Dodiri Matije Vlačića Ilirika s renesansnim humanizmom*

Bratislav Lučin (Split): *Nepoznata pjesma Marulićeva učitelja Tidea Acciarinija*

– U Kaštel Štafiliću i Kaštel Čipiku održana je Osmo latinistička tekstološka radionica: *Epigrafski stil hrvatskih humanista*, koju su vodili Dino Demicheli i Lovorka Lučić uz uvodno predavanje Radoslava Bužančića o povijesti Kaštela. Sudjelovali su studenti iz Zadra i Zagreba

– U večernim satima u dvorani HAZU u Splitu održana su dva predavanja: o međunarodnom znanstvenom projektu: »*Croatica et Tyrolensia* – usporedba hrvatske i tirolske latinističke književnosti«, o kojem su govorili Luka Špoljarić i Neven Jovanović, te »*Marulićeva virtualna knjižnica*«, o kojoj je govorio Bratislav Lučin.

24. travnja

– U velikoj dvorani Zavoda HAZU (Palača Milesi) nastavljeno je zasjedanje *Colloquium Marulianum XXIV* s temom »*Antička baština u renesansnom tekstu (II)*«.

Sudionici i teme su bili:

Péter Kasza (Segedin): *Na tragu izdanju. Novi izvori za nastanak Historia verissima Stjepana Brodarića*

Erzsébet Borbála Sörös (Dunaujváros): *Elogium Urbani Bathiani Antuna Vrančića – dosad nepoznat tekst kao izvor političkoga sukoba u četrdesetim godinama 16. st.*

Milenko Lončar i Diana Sorić (Zadar): *Pismom protiv nepozvanih čitatelja (III): Vrančićeva pomagala za kodiranje*

György Palotás (Segedin): *Mihovil Vrančić kao kritičar: elegija protiv historiografskog djela Valentina Polidama iz 1536.*

Anna Skolimowska (Varšava): *Ioannes Dantiscus i hrvatski humanisti: Jakov Baničević i Marko Marulić*

Ruggero Cattaneo (Milano): *Senekina podloga nauku o dobročinstvima u Marulićevu Evandelistaru*

Dino Demicheli (Zagreb): *U potrazi za natpisima Papalićeve zbirke: sarkofag iz Sv. Klare*

Branko Jozić (Split): *Marulić i drugi; pitanje tolerancije*

– U popodnevnom satima u dvorani *Marulianuma* održana je Osmo latinistička tekstološka radionica: *Epigrafski stil hrvatskih humanista*, koju su vodili Dino Demicheli i Lovorka Lučić. Sudjelovali su studenti iz Zadra i Zagreba.

– Večer je nastavljena predstavljanjem knjige Jakše Primorca, *Poj ljuveni – pučko pjevanje u renesansnoj Dalmaciji*, Književni krug Split, 2013. Knjigu su predstavili Miroslav Palameta i Ivana Tomić Ferić te sam autor. S nekoliko skladbi nastupili su *Cantores Maruli*.

– Zaključna manifestacija Marulićevih dana 2014. bila je pjesnička posveta *Hrvatski pjesnici Marulićevu Splitu*, koju svake godine organizira Društvo hrvatskih književnika. Sudjelovali su: Anela Borčić, Joško Božanić, Miki Bratanić, Marina Čapalija, Drago Čondrić, Jakša Fiamengo, Duško Geić i Siniša Vuković, koji je vodio pjesnički program.

23. travnja

– U galeriji Cate Dujšin Ribar u Trogiru predstavljena je knjiga *Inženjeri u službi Mletačke Republike* autorice Darke Bilić (Književni krug Split, 2013.). Knjigu su predstavili Fani Celio Cega, Ivo Babić i Radoslav Tomić.

27. travnja

– U Splitu je u 86. godini preminuo je Berislav Visković, dugogodišnji član Književnog kruga. Posebno je bio aktivan kao član redakcije Pomorske biblioteke od njezina osnivanja 1997. godine.

30. travnja

– U velikoj dvorani Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu predstavljena je knjiga *Istraživanje i uređenje Peristila Dioklecijanove palače u Splitu 1956. – 1961.*, autora Jerka Marasovića, Tomislava Marasovića i Branimira Gabričevića, koju je uredila Katja Marasović (Književni krug Split, 2014.). O knjizi su govorili Robert Plejić i Tomislav Marasović; u ime nakladnika pozdravio je Ivo Grabovac. Predstavljanje je bilo popraćeno projekcijom i kratkim dokumentarnim filmom o radovima u Palači iz 1965. godine.

5. svibnja

– U velikoj dvorani Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu predstavljen je zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog u sklopu Knjige Mediterana 26. i 27. rujna 2011., pod nazivom *Splitska hagiografska baština: povijest, legenda, tekst*, Književni krug Split, 2014. Zbornik su predstavili njegovi urednici: Joško Belamarić, Bratislav Lučin, Marko Trogrlić i Josip Vrandečić.

15. svibnja

– Na Izornoj skupštini HAZU, održanoj 15. svibnja 2014. u Zagrebu, izabrani su novi članovi. Među redovite članove HAZU tom je prigodom izabran i član Književnoga kruga Split Jakša Fiamengo (u Razredu za književnost).

11. lipnja

– U sklopu »Susreta ispod ure«, u dvorani Književnog kruga, Ispod ure 3, održana je književna večer u povodu stote obljetnice smrti Antuna Gustava Matoša (1873. – 1914.) Matoševe tekstove govorio je Joško Ševo, dramski prvak HNK-a u Zagrebu; domaćin je bio Bratislav Lučin.

(Sastavila Vinka Glunčić-Bužančić)